

ประเพณีถวายสลากภัตในล้านนา Salakabhat in Lanna

พระฉัตรมงคล กาบศรี

Phrachatmongkon Kabsri

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalay University

Corresponding Author, Email: chatmongkon@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของสลากภัตในพระพุทธศาสนา และ 2. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของสลากภัตในล้านนาเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า สลากภัต แปลว่า อาหารถวายพระภิกษุสงฆ์โดยวิธีจับสลากนับเข้าในสังฆทาน เพราะเป็นการถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ทั่วไป ไม่ได้จำเพาะเจาะจงแก่พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ประวัติความเป็นมาของสลากภัตเริ่มมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ในทางล้านนานั้นนิยมจัดประเพณีในช่วงปลายเทศกาลเข้าพรรษา ราวปลายเดือนสิงหาคม จนถึงเดือนตุลาคม เพื่อเป็นการเป็นการสร้างความรัก ความสามัคคีของคนในชุมชน และหมู่บ้านใกล้เคียง อีกทั้งเป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลแก่บิดา มารดา และญาติที่ล่วงลับไปแล้วเพื่อแสดงความกตัญญูต่อบุพการี นอกจากนี้ ผู้ถวายมักจะอุทิศกุศลนั้นให้ตนเองด้วย เพราะเชื่อว่าเมื่อจากโลกนี้ไปแล้วหากได้ไปเกิดในภพอื่นก็จะได้รับสิ่งของที่ตนเองได้อุทิศไว้เมื่อยังมีชีวิต และถือเป็นการบริจาคนานที่ได้พะละอานิสงส์มากของการถวายทานสลากภัต

คำสำคัญ : สลากภัต, ล้านนา, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research has two objectives: 1. to study the history of the Salakabhat in Buddhism and 2. to study the history of the Salakabhat in Lanna.

This is a documentary research. The research results found that the word “Salakabhat” means food offered to monks by drawing lots to count as

part of the offerings because it is an offering to monks in general, not specifically to any particular monk. The history of the Salakabhat began since the time of the Buddha and has been practiced until the present. In Lanna, it is popular to organize the tradition at the end of the Buddhist Lent, around the end of August to October, in order to create love and unity among people in the community and nearby villages, as well as to dedicate merit to parents and relatives who have passed away to show gratitude. In addition, the donors usually dedicate the merit to themselves because they believe that when they pass away from this world and are reborn in another world, they will receive the things they have dedicated while they are still alive. And it is considered a donation that has great merit from Salakabhat.

Keywords: Salakabhat, Lanna, Buddhism

บทนำ

ประเพณีหนึ่งที่ชาวล้านนาได้ให้สำคัญและได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันก็คือ ประเพณีการถวายทานสลากภัต โดยประเพณีนี้มีชื่อที่แตกต่างกันไปตามท้องถิ่น บางแห่งว่า กีนก้วยสลาก บางแห่งเรียก กีนสลาก บางแห่งว่า ตานก้วยสลาก แต่สุดท้ายแล้วก็มี ความมุ่งหมายไปในจุดประสงค์เดียวกันคือ เป็นประเพณีที่เน้นการให้ทานแบบไม่เจาะจงในการ ทำบุญของชาวล้านนาไทย ซึ่งประเพณีการถวายทานสลากภัตเป็นประเพณีเก่าแก่ที่เกิดขึ้นใน พระพุทธศาสนา ดังปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ได้กล่าวเอาไว้ว่า ในสมัยพุทธกาลขณะที่พระ ผู้มีพระภาคเจ้าทรงเสด็จประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ ในเวลานั้นเกิดข้าวยากหมากแพงขึ้นทำให้ ผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาไม่สามารถถวายสังฆภัตทานได้ จึงได้พากันคิดจะถวายตามความ สามารถที่ตนพอจะกระทำได้ ครั้งนั้นภิกษุทั้งหลายนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระผู้มีพระภาค เจ้า พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้พระสงฆ์รับภัตไว้ 7 อย่าง คือ 1. สังฆภัต 2. อุเทศภัต 3. นิมน ตภัต 4. สลากภัต 5. ปักขิกภัต 6. อุโปสถภัต 7. ปฏิกปาชิกภัต ในจำนวนภัตทั้ง 7 อย่างนั้น สลาก ภัตจัดอยู่ในอันดับที่ 4 ที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาต (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 7 ข้อ 388: 195)

อีกหนึ่งเหตุการณ์ที่มีผลต่อศรัทธาและความเชื่อของชาวล้านนาไทย ในเรื่องของอานิสงส์ การถวายทานสลากภัตก็คือ เรื่องของนางยักษิณี ผู้กลับใจหลังจากได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และได้หันมาเลื่อมใสพระพุทธศาสนาด้วยความสำนึกในบุญคุณ นางยักษิณีจึงนำเอาเครื่องใช้

สิ่งเวทย์ต่างๆ มาทำเป็นสลากภัต โดยให้พระสงฆ์กระทำการจับตามเบอร์ด้วยหลักของอุปกนิมิต คือ ของที่ถวายมีทั้งของมีราคาแพง ราคาแพง พระสงฆ์องค์ใดได้ของมีค่าน้อยก็อย่าเสียใจให้ถือว่า เป็นโชคของตน ซึ่งการถวายแบบจับสลากของนางยักษิณีในครั้งนี้ นับเป็นครั้งแรกแห่งประเพณีการทำบุญสลากภัต หรือเป็นปฐมเหตุรูปแบบการจัดถวายทานสลากภัตในสมัยพุทธกาล และได้มีการเผยแพร่ประเพณีเหล่านี้ได้สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้

ประเพณีการทำบุญถวายทานสลากภัต ซึ่งได้ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลายาวนาน เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลตามแต่จุดประสงค์ของผู้ทำบุญในล้านนา เช่น ทำบุญให้กับผู้ล่วงลับ หรือให้กับตนเองไว้ในภพภาคหน้า หรือให้กับเทวดาฟ้าดิน ตลอดจนจนถึงเจ้ากรรมนายเวร โดยจะนิยมเริ่มทำกันในช่วงกลางพรรษาในราวปลายเดือน สิงหาคม กันยายน ตุลาคม และจะนิยมทำบุญถวายทานกันมากในช่วงเดือนกันยายน หรือราววันเพ็ญเดือนสิบสองเหนือ และสิ้นสุดในเดือนเกียงดับ

ประเด็นที่สำคัญของการศึกษาประเพณีการถวายทานสลากภัตของชาวล้านนา นั้นถือได้ว่าเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งทางพระพุทธศาสนาที่บรรพชนได้ทำการสืบทอดอนุรักษ์สืบสานมาอย่างยาวนานตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความสามัคคีเพราะเหตุที่มนุษย์มีความต้องการความสัมพันธ์ที่ดีในการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะอย่างสันติสุข เริ่มตั้งแต่สถาบันครอบครัวไปจนถึงสังคมหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในสังคมไทยได้อย่างชัดเจน ประการแรกก็คือ หลักของการให้ทาน เพราะเป็นการแสดงถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่พึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งสามารถสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันระหว่างวงศ์วานญาติ และกลุ่มคนในสังคมให้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การดำรงชีวิตในชุมชน ฉะนั้นประเพณีการถวายทานสลากภัตของชาวล้านนาถือได้ว่ามีอิทธิพลอย่างหนึ่งที่สามารถผูกมิตรไมตรีรวมน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นได้ในสังคมล้านนาไทยได้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของสลากภัตในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของสลากภัตในล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตามลำดับขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. การรวบรวมเอกสารข้อมูล โดยการศึกษาจากเอกสารข้อมูลต่างๆ ทั้งที่เป็นชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ส่วนเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา หนังสือวิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อทำการศึกษาค้นคว้าในความหมายขอบเขตเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับพิธีสลากภัตในพระไตรปิฎกและในล้านนา
2. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาทางเอกสาร โดยการจัดทำเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้อย่างชัดเจน
3. การสังเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์แล้วนำไปสู่กระบวนการสังเคราะห์ และเรียบเรียง โดยมุ่งค้นหาคำตอบที่ได้ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์พร้อมทั้งนำเสนอข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะของการศึกษาวิจัย
4. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม นำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของสลากภัตในพระพุทธศาสนา

1.1 ประวัติความเป็นมาของสลากภัตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ครั้งสมัยพุทธกาลในพระพุทธศาสนาตามหลักฐานคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงพระพุทธองค์ทรงอนุญาต สลากภัตไว้ในสังฆภัตตาทิอนุชานนะว่า ด้วยทรงอนุญาตสังฆภัต ซึ่งมีข้อความดังต่อไปนี้ ซึ่งหลังจากที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เมืองอาฬวี ตามพระอัยยาศัยแล้วก็ทรงเสด็จจาริกไปทางกรุงราชคฤห์ เสด็จจาริกไปโดยลำดับ จนถึงกรุงราชคฤห์ ทราบว่า พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต ในกรุงราชคฤห์นั้น สมัยนั้น กรุงราชคฤห์เกิดข้าวยากหมากแพง ประชาชนไม่สามารถจะจัดสังฆภัต แต่ปรารถนาจัด อุทเทศภัต นิมนตณภัต สลากภัต ปักชิกภัต อุโปสถิกภัต ปาฏิปติกภัต ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาค รับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต สังฆภัต อุทเทศภัต นิมนตณภัต สลากภัต ปักชิกภัต อุโปสถิกภัต และปาฏิปติกภัต (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 7 ข้อ 325-326: 154-155)

ความเป็นมาการถวายสลากภัตในพระไตรปิฎกการถวายสลากภัต ความว่า ในสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภบุตรภรรยาที่ผู้หนึ่งที่บิดาตายแล้ว อยู่กับมารดาสองคน ต่ออมารดาได้หาภริยาให้ นางผู้เป็นภரியานั้นเป็นหมัน มารดาจึงได้หาภริยามาให้ใหม่อีกคนหวังสืบตระกูล ภริยาหลวงคนแรกด้วยความคิดกลัวเกรงว่า ภริยาใหม่จะมีบุตร จึงปรุ้งยาทำลายครรภ์ภரியาน้อยแล้วกล่าวกับภரியาน้อยว่า ถ้าเมื่อใดที่นางตั้งครรภ์ก็ให้แจ้งแก่เธอด้วย สองครั้งแรกที่ตั้งท้อง นางภரியาน้อยได้แจ้งกับภริยาหลวง

ทราบ นางผู้เป็นภริยาหลงจึงปรุรงยาทำลายครรภ์ทั้งสองครั้ง ทำให้นางภரியาน้อยแห่งบุตรทั้งสองครั้ง ในครั้งที่สามนางภரியาน้อยไม่แจ้งแก่ภริยาหลง นางภரியาน้อยครั้นครรภ์แก่ใกล้คลอด นางภริยาหลงรู้แล้วเห็นช่องทางจึงปรุรงยาให้นางกิน ด้วยครรภ์ที่แก่ไม่อาจคลอดบุตรได้จึงทำให้ภரியาน้อยถึงแก่ชีวิต นางภரியาน้อยก่อนตายตั้งความปรารถนาว่า จะตามไปเกิดเพื่อที่จะได้เคี้ยวกินทารกของนางภริยาหลง ครั้นตายไปแล้วก็ไปเกิดเป็นแม่แมวในเรือนกระฎุมพีนั่นเอง กระฎุมพีนั้นรู้ว่า นางภริยาหลงเป็นผู้วางยานางภரியาน้อย จึงทุบตีนางจนตาย เพราะความเจ็บปวด ตายแล้วไปเกิดเป็นแม่ไก่ในเรือนกระฎุมพีนั้นเช่นกัน ต่อมานางแม่ไก่ตกไข่สองฟองแรก แม่แมวก็กินเสียจนถึงฟองที่ 3 ก็กินอีก แม่ไก่คิดได้ว่า มันกินไข่เราสามฟองเดี๋ยวก็จะกินไข่เรา ดังนั้นก่อนตายได้ตั้งความปรารถนาอีกว่า เมื่อตายไปแล้วขอให้ไปเกิดแล้วได้กินลูกของมันบ้าง ตายแล้วได้ไปเกิดเป็นแม่เสือเหลือง ส่วนแม่แมวก็กินไปเกิดเป็นแม่เนื้อ เมื่อเป็นเช่นนั้นแม่เนื้อคลอดลูกออกมาสามครั้ง แม่เสือเหลืองก็มากินทั้งสามครั้ง แม่เนื้อตั้งความปรารถนาว่า แม่เสือมากินลูกของตนสามตัวต่อไปก็ต้องกินนาง ดังนั้นขอให้ตนไปเกิดได้กินลูกของมัน ตายไปแล้วได้ไปเกิดเป็นนางยักษิณี ฝ่ายแม่เสือเหลืองตายแล้วได้ไปเกิดเป็นหญิงสาวมีตระกูลในเมืองสาวัตถี ต่อมานางได้แต่งงานไปสู่ตระกูลสามี ได้คลอดบุตรคนหนึ่ง นางยักษิณีปลอมแปลงตัวเองว่า เป็นสหายของนางถามข่าวบ้านถึงนางผู้มีตระกูลนั้น เมื่อได้พบแล้วก็จับบุตรของนางกิน เมื่อนางผู้มีตระกูลได้คลอดบุตรคนที่สอง นางยักษิณีก็ขโมยกินทารกบุตรของนางอีก นางผู้มีตระกูลดำริว่า นางยักษิณีกินบุตรของเราแล้วสองคน ดังนั้นเมื่อคลอดบุตรคนที่สามนางจึงกลับไปสู่เรือนสกุลเดิมของนาง สามีภรรยาทั้งสองในขณะเดินทางได้แวะลงอาบน้ำในสระน้ำข้างวิหาร ขณะที่สามีของนางลงอาบน้ำนางยักษิณีที่ออกจากเวร สรงน้ำพระเวสสุวรรณได้ติดตามมาทัน นางผู้มีสกุลเห็นเช่นนั้นนางจึงได้รับอุ้มลูกวิ่งหนีเข้าไปสู่ภายในวิหาร ซึ่งภายในวิหารขณะนั้น ภายในมีพระศาสดาทรงแสดงธรรมเทศนาอยู่ นางผู้มีสกุลจึงได้วางบุตรของตนลง แล้วกล่าวกับพระศาสดาว่า บุตรคนนี้นางขอถวายให้พระพุทธเจ้า ขอพระองค์จงประทานชีวิตให้บุตรนางด้วย ขณะนั้น สมณเทพผู้รักษาขุมประตู่ ได้เห็นนางยักษิณีวิ่งไล่ตามหญิงที่อุ้มลูกมาติด ๆ กันนางยักษิณีไว้ไม่ยอมให้นางยักษิณีเข้าไปในวิหาร ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงทราบด้วยพระญาณของพระองค์แล้ว จึงได้ตรัสเรียกพระอานนทีให้ออกไปเรียกนางยักษิณีที่อยู่ภายนอกประตูนั้น ให้เข้าไปภายในวิหาร แล้วได้แสดงธรรมต่อ และได้กล่าวกับนางทั้งสองคนนั้นเป็นคาถาว่า น หิ เวเรน เวรานิ สมมตติธ กุทาจนํ อเวเรน จ สมิมนติ เอส ฆโม สนนตโน ความว่า ในกาลไหน ๆ มา เวรทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมไม่ระงับได้ด้วยเวรเลย ก็แต่ว่าย่อมระงับได้ด้วย ความไม่มีเวร ธรรมนี้เป็นของเก่า (พระศาสนโศภณ (แจ่ม จตตสลโถ), 2556: 5)

ดังนั้น เรื่องนางยักษิณีที่ไม่จองเวร เพราะด้วยสาเหตุที่ได้กล่าวมา คนทั้งหลาย จึงพากันไปปรึกษานาง งามนางผู้มีสกุลถึงสาเหตุที่มีความอุดมสมบูรณ์อันนั้นบ้าง นางผู้มีสกุลจึงได้กล่าวถึงนางยักษิณีนั้นว่า นางยักษิณีเป็นผู้ที่รู้เหตุการณ์ ในการทำนายทายทักกว่าจะมีฝนมากฝนน้อยอย่างไร ถ้าคนทั้งหลายอยากรู้เช่นนั้น บ้างก็ให้นำโภชนาหารไปให้แก่นางยักษิณี นางก็จะได้ทำนายช่วยดูแลกิจการของผู้คนทั้งหลายได้ ในกาลต่อมานางยักษิณีได้มีโภชนาหารมากมายจากการทำนาย หลังจากนั้นแล้วนางยักษิณีจึงได้เริ่มนำโภชนาหารที่มากมายเหล่านั้นไปตั้งเป็นกองทานสลากภัตต์ขึ้น 8 ที่ ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าสลากภัตต์จึงเริ่มมีขึ้นตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมานี้จึงได้เป็นปฐมการเริ่มต้นการถวายสลากภัตต์แด่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร ในพุทธศาสนา จนได้สืบทอดมาถึงปัจจุบัน (พระบุญชุม วชิโร, 2563: 61-63)

1.2 ประเพณีสลากภัตต์แต่ละภาคของประเทศไทย

ประเพณีทำบุญสลากภัตต์ ครั้งแรกในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นตามตำนานที่เล่าสืบๆ กันมาของปู่ย่าตายายถึงนางยักษิณีคนหนึ่งที่ได้ฟังพระธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วเกิดเลื่อมใสศรัทธา กลับเนื้อกลับตัวกลายเป็นผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อแก่คนทั่วไป จนผู้คนพากันชื่นชมในน้ำใจของนางยักษิณีตนนั้นจนนำสิ่งของต่างๆ มาแบ่งให้เป็นจำนวนมาก นางยักษิณีจึงนำข้าวของที่ได้รับมานั้นมาทำสลากภัตต์ แล้วให้พระสงฆ์ สามเณรจับสลาก โดยของที่นำมาทำสลากภัตต์นั้นมีทั้งของมีค่าราคาแพง และราคาไม่แพง แตกต่างกันไปตามแต่สงฆ์ หรือสามเณรรูปใดจะทำได้ไปสิ่งถือว่า เป็นการให้ทานแบบไม่เจาะจง ถือว่ามีพละอันนิสงส์มากของการให้ทานตามหลักพระพุทธศาสนา สิ่งเหล่านี้ จึงทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายทุกๆ ภาคของประเทศไทย จึงเล็งเห็นความสำคัญในประเพณีนี้ จึงทำให้มีการจัดทำบุญขึ้นในแต่ละพื้นที่ ของแต่ละภาค ซึ่งก็มีชื่อเรียกประเพณีนี้ แตกต่างออกไป แต่ก็มีจุดประสงค์เดียวกันของการทำบุญคือ ทำเพื่ออุทิศส่วนกุศลที่ตนเองมีความกตัญญูรู้คุณ และเพื่อเป็นการกตเวทิตอบบุญแทนคุณ ของผู้ที่จากไปแล้วนี้เป็นพื้นฐานของการทำบุญ โดยสามารถกล่าวอธิบายได้ ดังนี้

สลากภัตต์ภาคกลาง สลากภัตต์ภาคกลางมีชื่อเรียกว่า ประเพณีสารทไทย สารทเป็นการทำบุญกลางปีของไทยตรงกับ วันสิ้นเดือน10 หรือ วันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 ซึ่งมักจะตกในราว ๆ ปลายเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม เป็นฤดูที่พืชพันธุ์ธัญชาติ และผลไม้ต่าง ๆ มีข้าวในนา และพืชผลไม้ที่ปลูกไว้กำลังให้ผลเป็นครั้งแรกในฤดูนี้หนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนได้กล่าวไว้ว่า “สารท” ซึ่งเป็นนักขัตฤกษ์ (งานรื่นเริงตามธรรมเนียมตามฤดูกาล) เป็นที่นิยมของคนทั้งปวงทั่วไปว่าเป็นสมัยที่ได้ทำบุญ เมื่อปีเดือนวันคืนล่วงมาถึงกึ่งกลางรอบ ด้วยเหตุว่าเราถือเอากำหนด พระอาทิตย์ลงไปที่สุดทางใต้ กลับมาทางเหนือถึงกึ่งกลางปีเป็นต้นปี ครั้นเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นไปเหนือจนสุดทางจะกลับลงใต้ มาถึงกึ่งกลางก็บรรจบกึ่งกลางปี พุดง่าย

ๆ ก็คือ วันสารทไทย ถือเป็นวันทำบุญกลางปี ด้วยว่าสมัยก่อนเราถือเอาวันสงกรานต์ ซึ่งอยู่ในช่วงเดือนเมษายน เป็นวันขึ้นปีใหม่ ดังนั้นช่วงเดือนสิบ จึงตรากวากลางปีพอดี คนทั่วไปจึงนิยมทำบุญเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต เสมือนเป็นการเตือนใจตัวเองว่า ชีวิตได้ดำเนินผ่านมาถึงกึ่งปีแล้ว ชีวิตข้างหน้าที่เหลือควรจะได้สร้างบุญกุศลไว้เพื่อความไม่ประมาท ซึ่งนอกจากการทำบุญดังกล่าวแล้ว ยังมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับอีกด้วย (อลิสรา รามโกมุต, 2552: 42)

สลากภัตภาคใต้ มีชื่อเรียกว่า งานเดือนสิบ จะจัดงานทำบุญอุทิศส่งเปรตรับเปรตของทุกปีเดือนสิบ หรือมีชื่ออีกอย่างว่า ทำบุญแห่หม้อรับ รับเปรต ส่งเปรต ตายาย ประเพณีสารทเดือนสิบเป็นงานบุญประเพณีของคนภาคใต้ของประเทศไทย โดยเฉพาะชาวนครศรีธรรมราช ที่ได้รับอิทธิพลด้านความเชื่อซึ่งมาจากทางศาสนาพราหมณ์ โดยมีการผสมผสานกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาซึ่งเข้ามาในภายหลัง โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญ เพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ดวงวิญญาณของบรรพชนและญาติที่ล่วงลับ ซึ่งได้รับการปล่อยตัวมาจากนรก ที่ตนต้องจองจำอยู่ เนื่องจากผลกรรมที่ตนได้เคยทำไว้ตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยจะเริ่มปล่อยตัวจากนรกในทุกวันแรม 1 ค่ำเดือน 10 เพื่อมายังโลกมนุษย์ โดยมีจุดประสงค์ในการมาขอส่วนบุญจากลูกหลานญาติพี่น้องที่ได้เตรียมทำการอุทิศไว้ให้เป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่ต่อผู้ล่วงลับ หลังจากนั้นก็จะกลับไปยังนรก ในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 ช่วงระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม ของประเพณีสารทเดือนสิบ จะมีขึ้นในวันแรม 1 ค่ำ ถึงแรม 15 ค่ำ เดือนสิบของทุกปี แต่สำหรับวันที่ชาวใต้มักจะนิยมทำบุญกันมากคือ วันแรม 13 - 15 ค่ำ ประเพณีวันสารทเดือนสิบโดยในส่วนใหญ่แล้ว จะตรงกับเดือนกันยายน การจัดเทศกาลงานเดือนสิบ ถือเป็นความพยายามของมนุษย์ที่มุ่งทดแทนพระคุณบรรพบุรุษแม้ว่าจะล่วงลับไปแล้วก็ตามซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวไทยทุกคนควรต้องยึดถือปฏิบัติรวมทั้งปลูกฝังให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ปฏิบัติสืบทอดต่อไป (จันทรา ทองสมัคร, 2552: 113)

สลากภัตภาคอีสาน เรียกว่า บุญข้าวสาก หรือบุญข้าวประดับดิน นิยมทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบ เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตายหรือเปรต บางท่านว่าเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้เปรตอีกครั้งหนึ่ง โดยมีเวลาห่างเวลาบุญข้าวประดับดิน 15 วัน ซึ่งเป็นระยะเวลาที่เปรตต้องการกลับไป ณ ที่อยู่ของตนก่อนการทำบุญข้าวสากชาวบ้านจะเตรียมข้าวเม่า ข้าวพอง ข้าวตอก ขนมและอาหารคาวหวานอื่น ๆ ตลอดผลไม้ต่าง ไว้ทำบุญอย่างคึกคักในวันงาน สำหรับข้าวเม่า ข้าวพองและข้าวตอกนั้น จะคลุกเข้ากันและใส่น้ำอ้อย น้ำตาล ถังงามะพร้าวคั่วให้เป็นข้าวสาก จากตามตำนานของคนอีสานเล่าถึงมูลเหตุที่มีการทำบุญข้าวสากมีเรื่องเล่าไว้ในธรรมบทว่า มีบุตรชายกุ่มพื (คนมั่งมี) ผู้หนึ่ง เมื่อพ่อสิ้นชีวิตแล้วแม่ได้หาหญิงผู้มีอายุ และตระกูลเสมอกันมาเป็นภรรยา แต่อยู่ด้วยกันหลายปีไม่มีบุตร แม่จึงหาหญิงอื่นมา

ให้เป็นภรรยาอีก ต่อมาเมียน้อยมีลูก เมียหลวงอิจฉา จึงคิดฆ่าทั้งลูก และเมียน้อยเสีย ฝ่ายเมียน้อยเมื่อก่อนจะตายก็คิดอาฆาตเมียหลวงไว้ ชาติดต่อมาฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นแมว อีกฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นไก่แมวจิ้งกินไก่และไข่ ชาติดต่อมาฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นเสือ อีกฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นกวาง เสือจิ้งกินกวางและลูก ชาติดสุดท้าย ฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นคนอีกฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นยักษ์ฉนิ พอดีฝ่ายคนแต่งงานคลอดลูกนางยักษ์ฉนิจึงเฝ้า ได้ตามไปกินลูกถึงสองครั้งต่อมามีครรภ์ที่สาม นางได้หนีไปอยู่กับพ่อแม่ของตนพร้อมกับสามี เมื่อคลอดลูกเห็นว่าปลอดภัยแล้วจึงพร้อมด้วยสามีและลูกกลับบ้าน พอคืนนางยักษ์ฉนิมาพบเข้า นางยักษ์ฉนิจึงไล่ นาง สามีและลูก นางจึงพาลูกหนีพร้อมกับสามีเข้าไปยังเขตวันมหาวิหาร ซึ่งพอดีพระพุทธเจ้ากำลังทรงแสดงพระธรรมเทศนาอยู่ นาง และสามีจึงนำลูกน้อยไปถวายขอชีวิตไว้ นางยักษ์จะตามเข้าไปในเขตวันมหาวิหารไม่ได้ เพราะถูกเทวดากางกั้นไว้ พระพุทธเจ้าจึงโปรดให้พระอานนท์ไปเรียกนางยักษ์เข้ามาฟังพระธรรมเทศนา พระองค์ทรงสั่งสอนไม่ให้พยาบาทจองเวรกัน แล้วจึงโปรดให้นางยักษ์ไปอยู่ตามหัวไร่ปลายนา นางยักษ์ตนนี้มีความรู้เกณฑ์เกี่ยวกับฝนและน้ำดีปีไหนฝนจะตกดีปีไหนฝนจะตกไม่ดีจะแจ้งให้ชาวเมืองได้ทราบ ชาวเมืองให้ความนับถือมาก จึงได้นำอาหารไปส่งนางยักษ์อย่างบริบูรณ์สม่ำเสมอ นางยักษ์จึงได้นำเอาอาหารเหล่านั้นไปถวายเป็นสลากภัตแด่พระภิกษุสงฆ์วันละแปดที่เป็นประจำ ชาวอีสาน จึงถือเอาการถวายสลากภัตหรือบุญข้าวสากนี้เป็นประเพณีสืบต่อกันมาและเมื่อถึงวันทำบุญข้าวสาก นอกจากนำข้าวสากไปถวายพระภิกษุ และวางไว้บริเวณวัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ชาวนาจะเอาอาหารไปเลี้ยงนางยักษ์หรือผีเสื้อนาในบริเวณนาของตน ส่วนตำนานการทำบุญข้าวประดับดิน เป็นประเพณีหนึ่งในฮีตสิบสองนิยมนำกันในวันแรม 14 ค่ำ เดือนเก้า หรือที่เรียกว่า บุญเดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน เป็นบุญที่ทำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ เปรต หรือญาติมิตรที่ตายไปแล้ว ข้าวประดับดิน ได้แก่ ข้าวและอาหารคาวหวาน พร้อมหมากพลู บุหรี่ที่ห่อด้วยใบตอง กล้วย นำไปวางไว้ตามใต้ต้นไม้ แขนงไม้ ตามกิ่งไม้ ตามบริเวณกำแพงวัดบ้าง คนอีสานโบราณเรียกกำแพงวัดว่า ต้ายวัด หรือวางไว้ตามพื้นดิน เรียกว่า ห่อข้าวน้อย พร้อมกับเชิญวิญญาณของญาติมิตร นำภัตตาหารไปถวายแด่พระภิกษุ สามเณร แล้วอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตาย โดยกรวดน้ำไปให้ด้วย (สุภารัตน์ ศรีใสคำ และสุวาริพาพรหม, 2552: 150-151)

2. ประวัติความเป็นมาของสลากภัตล้านนา

สลากภัตภาคเหนือ เรียกว่า ประเพณีตานก๋วยสลาก หรือ ปุพเพตพลี เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว รวมทั้งเป็นการสร้างกุศลให้แก่ตนเองในภายภาคหน้า เพื่อให้ได้เกิดในภพภูมิที่ดีมีสวรรค์เป็นที่หมาย และปรารถนาสูงสุดคือ พระ

นิพพาน ประเพณีทานกัวยสลากนั้นเป็นการทำบุญที่ไม่จำเพาะเจาะจงพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งเป็นสังฆทาน ด้วยมีการจัดทำสลากเป็นหมายเลขติดกัวยของศรัทธาที่นำมาถวาย และนำสลากไปรวมกัน เพื่อให้พระสงฆ์ทุกรูปที่ได้รับนิมนต์จับสลากหมายเลข หากพระภิกษุสามเณรรูปใดจับได้หมายเลข ของศรัทธาท่านใดผู้นั้นจะยกกัวยสลากนั้นถวายแด่พระสงฆ์รูปนั้น เนื่องจากประเพณีการทำบุญทานกัวยสลากเป็นประเพณีทำบุญของชาวบ้าน ที่จัดทำยิ่งใหญ่ และบุญสำคัญของชาวล้านนา รวมทั้งเป็นประเพณีที่มีคติธรรมทางพุทธศาสนา โดยมีแก่นสาระคือ การสั่งสอนให้คนรู้จักบาปบุญคุณโทษ สอนให้สร้างชาติในชาตินี้เพื่อรับผลบุญในชาติหน้า สอนให้ลูกหลานมีความกตัญญู กตเวทิต่อพ่อแม่ ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว งานทำบุญทานกัวยสลากเป็นงานทำบุญที่ต้องจัดอย่างใหญ่โต เป็นหน้าเป็นตาไว้ของชุมชน ซึ่งการจัดงานจะต้องอาศัยความร่วมมือแรงร่วมใจ และความสามัคคีของคนจำนวนมาก จึงเป็นการส่งเสริมการสร้างสามัคคี และความปรองดองในหมู่คณะ ในทางคติธรรมการทานกัวยสลาก ยังมีคติสอนใจพระภิกษุสามเณรมิให้ยึดติดในลาภสักการะทั้งหลาย เพราะสลากที่ศรัทธานำมาถวายนั้นมีความแตกต่างกันหลากหลายชนิดแตกต่างกันไป พระสงฆ์ และสามเณรจึงไม่ยึดติด (กรรณิการ์ อิทรแสง, 2549: 1)

ประเพณีสลากกัวยสลากได้มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น บางแห่งว่า กัวยสลาก บางแห่งเรียก กัวยสลาก บางแห่งว่า ทานกัวยสลาก แต่สุดท้ายมีความหมายและวัตถุประสงค์ในรูปร่างแบบเดียวกัน ซึ่งประเพณีสลากกัวย หรือทานสลากเป็นประเพณีเก่าแก่ที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่พุทธสมัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญพระสาวกอรหันต์ของพระองค์คือ พระกุนทธานเถระ ซึ่งเป็นผู้โชคดีในการจับสลากได้ที่หนึ่งทุกครั้ง แม้พระพุทเจ้าก็สู้ท่านไม่ได้ เหล่าพระสาวกทั้งหลายมีความสงสัยว่า ทำไมท่านจึงมีโชคเช่นนั้น พระพุทธองค์ทรงตรัสบอกแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหมดว่า พระกุนทธานเถระปรารถนาว่า ถ้าเลือกอะไร แข่งขันอะไร ขอให้ได้ที่หนึ่งเสมอ ดังนั้นในชาตินี้กุนทธานจึงเป็นคนโชคดี (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 32 ข้อ 31: 85) สอดคล้องกับ เรื่องของถึงนางยักษ์ชัณฐิณี เมื่อได้ฟังพระธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วเกิดเลื่อมใสศรัทธา กลับเนื้อกลับตัว ที่เคยใจคอโหดเหี้ยมก็กลายเป็นผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อแก่คนทั่วไป จนผู้คนพากันชื่นชมในน้ำใจของนางยักษ์ตนนั้นจนนำสิ่งของต่างๆ มาแบ่งให้เป็นจำนวนมาก นางยักษ์จึงนำข้าวของที่ได้รับมานั้นมาทำสลากกัวย แล้วให้พระสงฆ์ สามเณรจับสลาก โดยของที่นำมาทำสลากกัวยนั้นมีทั้งของมีค่าราคาแพง และราคาไม่แพง แตกต่างกันไปตามแต่สงฆ์ หรือสามเณรรูปใดจะได้ไปสิ่งถือว่า เป็นการให้ทานแบบไม่เจาะจง ถือว่ามีผละอาานิสงส์มากของการให้ทานตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งมูลเหตุเหล่านี้ จึงทำให้เกิดแรงกล้าแห่งความศรัทธาต่อพระอาณิสสร จึงทำให้ชาวล้านนานิยมทำบุญถวายทานสลากกัวยสลากอยู่เป็นประจำทุกๆ ปี

การทำบุญสลากภัตนับเป็นประเพณีที่สำคัญของล้านนาไทยประการหนึ่ง เนื่องมาจากค่านิยมที่ได้สืบทอดกันมาแต่โบราณจนกลายเป็นประเพณีสืบมาช้านาน คือ

1. ประชาชนว่างจากภาระกิจการทวนา
2. ผลไม้ เช่น ส้มโอ ส้มเขียวหวาน ส้มเกลี้ยงกำลังสุก
3. ประชาชนหยุดพักไม่เดินทางไกลเพราะเป็นฤดูฝน
4. พระสงฆ์จำพรรษาอยู่อย่างพร้อมพรัก
5. ได้โอกาสสงเคราะห์คนยากจนเป็นสังคหทาน
6. อานิสงส์แรงคนทำบุญสลากมักมีโชคมีลาภ

โดยภาคเหนือเรียกประเพณีทำบุญสลากภัตว่า งานทำบุญทานข้าวสลาก ดานก้วยสลาก หรือ กินก้วยสลาก ซึ่งได้ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลายาวนาน ทั้งนี้เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลตามแต่ จุดประสงค์ของผู้ทำบุญ เช่น ทานให้กับผู้ล่วงลับ ให้กับตนเองในภายภาคหน้า หรือให้กับเทวดา ฟาดินไปตลอดจนถึงเจ้ากรรมนายเวร จะนิยมเริ่มทำกันในช่วงกลางพรรษา ในราวปลายเดือน สิงหาคม กันยายน ตุลาคม และจะกินกันมากที่สุดในเดือนกันยายน หรือราววันเพ็ญเดือนสิบสองเป็งของทางภาคเหนือ และสิ้นสุดในเดือนเกียงดับ เพราะถือว่าเดือนนี้เป็นเดือนที่อดอยากของชาวบ้าน ด้วยเหตุหลายประการ ซึ่งประการที่สำคัญคือ ข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในยุ้งข้าวใกล้จะหมด หรือหมดไปแล้ว คนที่มีข้าวเปลือกก็จะเก็บไว้กินจนกว่าจะเก็บเกี่ยวข้าวใหม่มาใส่ในปีต่อไป ซึ่งจะอยู่ประมาณเดือนมกราคม คนที่ซื้อกินข้าวสารก็จะหาซื้อยาก และมีราคาแพง ด้วยเหตุนี้จึงถือ ว่าในระหว่างเดือน เหล่านี้เป็นเดือนที่แร้นแค้น อดอยาก เมื่อคนทั่วไปอดอยากก็พากันคิดถึงผีที่เป็นญาติพี่น้องก็คงจะ อดอยากเช่นกัน ห่วงว่าพ่อแม่พี่น้องที่ตายไปแล้วจะไม่มีเครื่องอุปโภคบริโภค จึงรวมกันจัดพิธี ทำบุญทานข้าวสลาก จัดข้าวปลาอาหารของกินของใช้ไปถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งการทำบุญทานข้าวสลากมีพิธีการทานผิดกับการทานในโอกาสอื่น ตรงที่ไม่จำ เพาะเจาะจงแก่สงฆ์รูปใด รูปหนึ่ง โดยทำเป็นสลากไปรวมปะปนกันให้พระภิกษุสามเณร จับสลาก หากก้วยสลาก หรือภาชนะที่บรรจุเครื่องไทยทานตกที่พระภิกษุ สามเณรรูปใด ก็จะยกก้วยสลากมาถวายแก่พระสงฆ์ สามเณรรูปนั้น ในวันงานทานข้าวสลากภัต ชาวบ้านจะนัดหมายตกลงกันว่า วันใดจะเป็นวันทานข้าวสลากภัต โดยจะเริ่มจัดจากวัดพระอารามหลวงของจังหวัดที่สำคัญเสียก่อน และหลังจากนั้นวัดราษฎร์ก็จะเริ่มทยอยจัดประเพณีกินข้าวสลากภัตขึ้นจนไปสิ้นสุดในเดือนเกียงดับตามที่กล่าวอธิบายมาข้างต้น

ประเภทของสลากภัต และขั้นตอนการจัดประเพณีการถวายทานสลากภัตล้านนา

- 1) ประเภทของสลากภัตล้านนา

ในประเทศไทย มีประเพณีสลากภัต ภาคเหนือเรียกว่า ประเพณีทานก้วยสลาก นิยมปฏิบัติกันตั้งแต่เดือน 12 ถึงเดือนยี่ของทุกปี สาเหตุที่ถือปฏิบัติกันเช่นนี้ก็เพราะว่า เป็นช่วงที่ชาวบ้านได้ทำนาจนเสร็จแล้ว หยุตพักผ่อน พระสงฆ์ก็จำพรรษาอยู่วัดไม่ได้ไปไหน โดยมีการรวมตัวของคณะศรัทธาทั้งหมู่บ้านนำผลไม้และอาหารคาวหวานรวมทั้งไทยทานต่างๆไปตั้งเป็นภัตสลากถวายพระภิกษุที่นิมนต์มาจากวัดต่าง ๆ เป็นประเพณีใหญ่สำหรับหมู่บ้านและวัดนั้น ๆ โดยในแต่ละภูมิภาคมีรายละเอียดการจัดประเพณีแตกต่างกันไปบ้าง ประเพณีสลากภัตที่ทำในปัจจุบันนี้ ผู้ที่จะทานสลากภัตก็ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมว่า จะทานเท่าไร ถ้าเป็นสลากธรรมดาก็เป็นสลากที่ทำง่าย ๆ เหมือนสังฆทานในสมัยก่อนเรียกว่า ก้วยซี่ปุม โดยเรียกตามลักษณะของก้วยที่อ้วนกลม สลากโซค คือ สลากที่มีของดีมีค่ามียอดปัจจัยมากตกแต่งอย่างสวยงาม ใครจะถวายทานก็ได้จะทำทุกครั้งก็ได้ ไม่กำหนดว่าจะเป็นผู้ชาย หรือผู้หญิงที่เป็นเจ้าภาพ หรืออาจเป็นคณะศรัทธาร่วมกัน หรือกลุ่มต่างๆ มาร่วมกันเป็นเจ้าภาพ ซึ่งลักษณะประเภทของสลากภัตสามารถกล่าวอธิบายยกตัวอย่างได้ดังนี้

(1) สลากภัตแบบก้วยสำหรับ รูปแบบจะมีลักษณะขนาดปานกลาง เรียกว่า ก้วยสำหรับ โดยจะใช้ก้วย หรือตะกร้าภาชนะเป็นที่สามารถบรรจุข้าวของเครื่องกินเครื่องใช้ต่างๆ ได้ เช่น ก้วยดินช่าง กระบุง พ้อม กะละมัง ถังน้ำ ตะกร้า เป็นต้น

(2) สลากภัตแบบก้วยซอง รูปแบบจะเป็นสลากขนาดเล็ก เรียก ก้วยซอง คือ ตะกร้าที่สานอย่างง่าย ๆ เป็น ของ หรือภาชนะสานด้วยดอกไม้ไม้เป็นรูปตะกร้าโปร่งทรงสูง ปล่อยตอกให้พ้นจากตัวตะกร้าขึ้นไป รองด้วยใบตองแล้วใส่ข้างปลาอาหารทุกอย่าง แล้วจึงรวบตอกที่พินขึ้นไปผูกติดกันเพื่อปิด ปากก้วย เครื่องกินเครื่องใช้ที่ใส่ในก้วย มีข้าวสุก ข้าวสารอาหารสุก ส่วนใหญ่จะเป็นอาหารแห้ง เช่น แคบหมู แหนม ใส่อั่ว เนื้อนึ่ง ปลาปิ้ง พริก เกลือหอม กระเทียม หมาก ปูน พลุ ยาสูบ ขนมต้ม ขนมหวานต่างๆ ลูกไม้ผลไม้ เช่น ส้มโอ กล้วย อ้อย มะพร้าว น้ำตาล ถ้าเป็นก้วยซองจะมีเนื้อที่ใส่ของเหล่านี้้อย่างละไม่มาก กล้วยจะแบ่งใส่ 1-2 ลูก ส้มโอก็ผ่าใส่ 1 กลีบ อ้อยก็ตัดยาวขนาด 1 คืบ ใส่ไว้ 1 ท่อน ถ้าเป็นก้วยสำหรับ และก้วยโซคของเหล่านี้จะใส่ทั้งลูกทั้งหิว ก้วยซองจะนิยมทำถวายอุทิศส่วนบุญให้คนตาย เช่น บิดา มารดา ญาติ พี่น้อง เป็นต้น

(3) สลากภัตแบบก้วยโซค (ตันโซค) รูปแบบลักษณะจะเป็นสลากขนาดใหญ่ เรียกว่า สลากโซค หรือ ก้วยโซค ตันโซค ซึ่งเป็น เครื่องไทยทานที่ทำอย่างวิจิตรศิลป์ และมีรูปร่างขนาดใหญ่ บางทีอาจทำเป็นของอ้อย หรือกระบะมี ขาสูงเท่าเอวทำจากฟางประดับด้วยดอกไม้ หรือกิ่งไม้แขวนด้วยเครื่องใช้ต่างๆ บางแห่ง ใช้ไม้ไผ่ทั้งลำ เสียบปักของกินเครื่องใช้ต่างๆ ตั้งแต่ต้นจนถึงปลายตันสลาก บางครั้งก็ใช้กระบุงขนาดใหญ่ปักด้วย ต้นคา หรือหญ้าคา

ทำเป็นลำยาวแล้วแขวนด้วยวัตถุข้าวของต่างๆ บางท้องถิ่นสร้างเป็นบ้านจำลอง ใส่ด้วยข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือนจนครบทุกอย่าง บางแห่งสร้างเป็นรูปปราสาท รูปเรือ รูปช้าง รูปม้า รูปวัว รูปควาย โดยข้างในจะใส่ข้าวของเครื่องใช้ เครื่องอุปโภคบริโภค

(4) สลากภัตแบบสลากย้อม

สลากย้อม เป็นพิธีตานสลากพิเศษของชาวไทยอง โดยจะประดิษฐ์จากต้นไม้หรือกิ่งไม้สูงประมาณ 4-5 วา มีร่มกางที่ปลายยอด แขนงเครื่องปัจจัยไทยทาน เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นเครื่องประดับต้นสลาก ซึ่งประเพณีสลากย้อมเมืองลำพูน เกิดขึ้นที่จังหวัดลำพูน เป็นส่วนสำคัญของงานประเพณี ทานสลากภัต ซึ่งเป็นการทำบุญประจำปีก่อนออกพรรษา คนล้านนามักจะจัดทานสลากภัตในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 สลากย้อม เป็นการถวายทานเพื่อเป็นพุทธบูชา ลักษณะพิเศษของทานสลากย้อมคือ การนำประวัติของหญิงสาวที่เป็นเจ้าภาพของงาน หรือเป็น “ผู้ทานสลากย้อม” มาแต่งเป็นคำประพันธ์ นำมาผูกเล่าทำนองโบราณเป็นเรื่องตั้งแต่เกิด จนถึงปัจจุบัน เพื่อให้คนที่มาเที่ยวได้รับรู้ถึงประวัติและความดีงามของผู้ทานสลากย้อม ลักษณะเช่นนี้เหมือนกับการ เรียบขวัญ (ฮ้องขวัญ) นาคที่กำลังจะบวช ซึ่งตามประเพณีล้านนา จะมีการเล่าเป็นทำนองเทศน์ล้านนา บอกเล่าประวัติของผู้ที่กำลังจะบวชให้รู้ว่า เป็นผู้ที่กำลังทำความดี สละทุกอย่าง เพื่อก้าวเข้าสู่บวรพระพุทธศาสนา

2) ขั้นตอนการจัดประเพณีการถวายทานสลากภัตล้านนา

ประเพณีทานสลากหรือ “กินกล้วยสลาก” จะเริ่มในเดือน 12 เหนือ (เดือน 10 ของภาคกลาง) หลังจากเข้าพรรษาได้ 2 เดือน ในราวปลายเดือนสิงหาคม กันยายน ตุลาคม และสิ้นสุดในเดือนเกียงดับ (เดือน 11 แรม 15 ค่ำ) หากชุมชน หรือวัดใดอยู่ใกล้แม่น้ำน่านก็จะมีการแข่งเรือด้วย เหตุปัจจัยเนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวชาวบ้านว่างเว้นจากการทำนา ระหว่างรอการเก็บเกี่ยวข้าวใหม่ พืชผักผลไม้ ออกผลผลิต เช่น กล้วย อ้อย มะไฟ ส้มโอ ส้มต่างๆ ชาวบ้านหยุดพักไม่เดินทางไกลเพราะเป็นฤดูฝน พระสงฆ์จำพรรษาอย่างอย่างพร้อมกันได้โอกาสทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ สงเคราะห์คนยากจน และมีโอกาสหาปัจจัยบำรุงดูแลวัด ซึ่งขั้นตอนการจัดประเพณีการถวายทานสลากภัตล้านนานั้น นิยมจัดอยู่ 2 วัน ด้วยกัน โดยสามารถกล่าวอธิบายได้ดังนี้

กิจกรรมวันแรก เรียกว่า วันตาสลาก ก่อนวันพิธี 1 วัน เรียกว่า วันตาสลาก หรือวันตักแตงดาถือว่า เป็นวันจัดเตรียมสิ่งของเครื่องปัจจัยไทยทาน ผู้ชายจะสานกล้วย ตะกร้าที่สานขึ้นด้วยไม้ไผ่ ลักษณะคล้ายชะลอม เพื่อบรรจุเครื่องไทยทาน ซึ่งจะได้นำไปถวายพระสงฆ์ สามเณร แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นถังน้ำพลาสติก หรืออลูมิเนียม เพราะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ต่อในการนำไปใช้งานต่างๆ ส่วนผู้หญิงจะจัดเตรียมห่อของจำพวกเครื่องใช้ของกิน

ต่างๆ เช่น พริก เกลือ หอม กระเทียม อาหารคาวหวาน ผลไม้ และสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ห่อข้าวต้ม ขนม จัดสวยดอก แล้วเอาตะกร้าไม้ไผ่มากรุด้วยใบตอง หรือกระดาษเอาสิ่งของที่เตรียมไว้บรรจุลงไป ของบางอย่างที่มีน้ำหนักเบา เช่น ไม้ขีดไฟ บุหรี่ ยาซอง ก็เอาผูกติดกับริ้วไม้ไผ่ที่เหลาดกแต่งไว้อย่างสวยงาม นอกจากนั้นที่สำคัญคือ ต้องมีไม้หนีบสำหรับเสียบยอดปัจจัย หรือธนบัตรจำนวนหนึ่งเสียบไว้กับสลากภัตนั้น ด้านหน้ากล้วย หรือตะกร้า จะมีเส้นสลาก หรือข้อเขียนคำจารึกชื่อผู้ถวายพร้อมทั้งระบุด้วยว่าถวายเพื่ออะไรหรือถวายสำหรับใคร เพราะบางคนจะถวายทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปสะสมไว้เป็นส่วนกุศลของตนเพื่อวันข้างหน้า บางคนก็อุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษหรือญาติมิตรผู้ล่วงลับต่างๆ ถ้าเป็นคนที่เคยบวชเรียนมา และสามารถอ่านเขียนล้านนา หรือตัวเมืองได้ ก็จะมาช่วยเขียนเส้นสลากให้แก่เจ้าของบ้านในสมัยก่อนการเขียนชื่อเจ้าของสลาก และคำปรารภจะเขียนด้วยอักษรล้านนาตัวเมือง หรืออักษรธรรมล้านนาทั้งสี่คำเขียนเส้นสลาก ภาษาคำที่เขียนลงบนกระดาษ หรือใบตาลที่เรียกว่า เส้นสลาก เป็นแบบที่เขียนสืบทอดกันมานาน เมื่อหลังจากที่ทางเจ้าภาพแต่ละครอบครัวได้ทำการตกแต่งดาจัดเตรียมสิ่งของเครื่องปัจจัยไทยทานสลากภัตเป็นที่เรียบร้อยแล้วทุกคนก็จะรอถวายทานด้วยจิตอันอ่อนน้อมศรัทธาอันแรงกล้า เพื่อจะได้นำไปถวายแด่พระสงฆ์ สามเณรในวันถัดไป

กิจกรรมวันที่สอง เรียกว่า วันถวายทานสลากภัต โดยจะมีลักษณะเครื่องไทยทานที่แตกต่างกันออกไป เช่น สลากภัตแบบกล้วยสำหรับ สลากภัตแบบกล้วยของ สลากภัตแบบกล้วยโชค (ต้นโชค) และสลากภัตแบบสลากย้อม สิ่งต่างๆ เหล่านี้ก็จะขึ้นอยู่กับความศรัทธาแต่ละครอบครัวที่จะสามารถจัดทำ โดยในวันถวายทานนั้นรูปแบบกิจกรรมจะมีลักษณะขั้นตอนที่คล้ายๆ กันทั้งหมดในภาคเหนือ ซึ่งสามารถกล่าวอธิบายได้ ดังนี้

เวลา 08.00 น. คณะศรัทธาร่วมใจกันนำเอาสลากภัต พร้อมกับเส้นสลากมาพร้อมเพียงกันที่วัด เพื่อที่จะได้เข้าสู่พิธีกรรมต่อไป

เวลา 09.00 น. คณะกรรมการวัด จะเริ่มประกอบทำการสูนเส้น หรือนำเอาเส้นสลากมารวมกัน กล่าวคือ เมื่อเห็นว่าคณะศรัทธาทุกหลังคาเรือนนำเอาเส้นสลากมาวางรวมกันหมดแล้ว ทาง คณะกรรมการผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะทำการสูนเส้นสลาก คือ นำเอาบัญชีรายชื่อสลากทั้งหลายที่เขียนไว้ในใบกระดาษ หรือใบตาล ก็จะนำไปรวมกัน โดยทุกคนนั่ง หรือยืนรอบๆ กองเส้นสลาก ต่างคนต่างหอบเอาเส้นขึ้นไปรอบๆ กอง เมื่อเห็นว่า คณะเคล้าปะปนกันแล้ว จึงช่วยกันเอาเชือก หรือตอกผูกเส้นสลาก ทำเป็นมัดๆ ละ 10 เส้น ถึงตอนนี้ก็จะรู้จำนวนของเส้นสลากแล้วว่า ได้จำนวนเท่าใดแล้วจึงนำไปคำนวณกับจำนวนพระภิกษุสามเณรที่นิมนต์มา ว่าจำนวนพระภิกษุ สามเณร มีเท่าไรเอา เป็นเลขตั้งไว้ เอา 2 คูณ ได้เท่าใดเอาจำนวนของสามเณร

มาบวกได้เท่าใด แล้วเอาอาหารกับเส้นสลาก ออกมาเท่าใด ก็แบ่งเป็นจำนวนเส้นของสามเณรที่จะรับสลาก ส่วนเส้นที่เหลือจากนั้นก็เอาจำนวนพระภิกษุหารได้เท่าใดก็เท่านั้น ก็คงจะเป็นพระภิกษุได้เส้นสลากมากกว่าสามเณรครึ่งหนึ่ง ส่วนที่เหลือก็จะนำเอาไปถวายแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่อไป

เวลา 10.00 น. เริ่มประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนา มัคคนายกกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย ไหว้พระสมათานเบญจศีล จะมีการเทศน์จากธรรม หรือคัมภีร์ไบเบิลเรื่องอานิสงส์ข้าวสลาก โดยสามเณรที่เป็นองค์ธรรมถิก หรือผู้เทศน์นั้นเจ้าอาวาสวัดจะพิจารณาให้สามเณรที่สามารถเทศน์ได้อย่างไพเราะเป็นผู้เทศน์ ถ้าเป็นสามเณรองค์เล็กๆ ก็อย่างยิ่งดี สามเณรจะขึ้นเทศน์ธรรมบนธรรมาสน์รูปทรงปราสาทเรียกว่า ปราสาทธรรมมาสน์ ธรรมอานิสงส์จะกล่าวถึงอานิสงส์ หรือผลดีในการได้ทำบุญข้าวสลาก เพื่อเป็นการเพิ่มพูนศรัทธาความเชื่อของศรัทธาชาวบ้านได้เป็นอย่างดี จากนั้นเป็นหน้าที่ของมัคคนายกที่กล่าวคำโอกาสเวหนานเป็นคำประพันธ์แบบร้อยยาว สิ่งที่น่าสนใจของคำเวหนานล้านนา มิใช่เป็นเพียงอัตลักษณ์ที่เป็นรูปแบบเฉพาะในด้านพิธีกรรมของชาวล้านนาเท่านั้นเนื้อหาในคำเวหนาน หรือโอกาสเวหนาน ยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้อีกด้วย เพราะว่า เนื้อหาของคำเวหนานของชาวล้านนา ได้สอดแทรกสาระทั้งที่เป็นคติความเชื่อ และหลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนาไว้ด้วยหลายประการ การกล่าวคำเวหนานมีจุดมุ่งหมายสำคัญ 3 ประการ คือ

(1) เพื่อกล่าวรายงานรายละเอียดการจัดงานครั้งนั้นให้แก่ผู้ที่อยู่ร่วมในพิธีซึ่งมีพระพุทธพระธรรม พระสงฆ์เป็นประธาน ได้ทราบนับตั้งแต่เจ้าภาพผู้จัดงาน โอกาสในการจัดงาน ผู้รับอานิสงส์ หรือผู้รับผลบุญ เป็นต้น ส่วนจะมีรายละเอียดหรือเนื้อหาที่จะกล่าวมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับโอกาส และระยะเวลา

(2) เพื่อเป็นการสถาปนาความศรัทธาดีลึกลึให้แก่สิ่งของถวายทาน และทำให้การถวายทานครั้งนั้นบรรลุจุดมุ่งหมายสมบูรณ์ กล่าวคือ ตามความเชื่อเรื่องโลกศกดีลึลึลึ ซึ่งชาวบ้านจะเชื่อว่าตราบใดที่ยังไม่มีการเวหนานสิ่งของที่นำมาถวายทานนั้นก็ไม่ได้เพียงแค่สิ่งของธรรมดาเท่านั้น

(3) เป็นช่องทางในการสอดแทรกความรู้ให้แก่ผู้ฟังเนื่องจากขั้นตอนการเวหนานเป็นขั้นตอนที่สำคัญ และมีชาวบ้านร่วมฟังเป็นจำนวนมาก มัคคนายกจึงถือโอกาสนี้สอดแทรกความรู้และเสริมสร้างปัญญาให้แก่ผู้ฟัง เช่น อธิบายถึงมูลเหตุในการประกอบพิธีกรรมหรือปลูกฝังทัศนคติและแบบแผนในการปฏิบัติตนเนื่องในพิธีกรรมต่างๆ แก่ผู้ฟังซึ่งจะมีการวานอินทร์ วานพรหม ให้ลงมาเป็นสักขีพยานในการทำบุญครั้งนี้ โดยจะบอกประวัติความเป็นมาของการกินก๋วยสลาก และกล่าวถึงความพร้อมเพรียงของศรัทธาชาวบ้าน สุดท้ายก็แบ่งบุญ

ให้กับเทวดา อินทร์พรหม แก้วสัตว์ แก้วเปรต แก้วผีทั้งหลายให้มารับเอาของท่านในวันที่ร่วมใจกัน ถวายสลากภัต

เมื่อกล่าวคำเวทนารับเรียบร้อยแล้ว ต่อจากนั้นก็จะเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์จะทำการอุปโลกน์ โดยการตั้งพระรูปใดรูปหนึ่งที่เป็นที่นับถือมาอุปโลกน์ ซึ่งกล่าวคำอุปโลกน์ว่า อโย ปฐมภาโค สงฆ เภรสส ปาปุนนติ สงโฆจรุจติ สงโฆจรุจติ ถือกัณว่า ถ้าพระสงฆ์ได้อุปโลกน์ สิ่งของเครื่องทานแล้ว อาหารที่เหลือชาวบ้านนำไปกินไปใช้จะไม่เป็นบาป ส่วนที่เข้าพระเจ้า หรือถวายวัดนั้นจะแยกไว้ต่างหาก เมื่อทำการอุปโลกน์เรียบร้อยแล้ว หลังจากนั้นคณะกรรมการ จะเอาเส้นสลากใส่ในภาชนะยกไปถวายพระภิกษุสามเณรเป็นผู้หยิบยกเอาเอง พระสงฆ์ให้พร ศรัทธากล่าวคำกรวดน้ำ กล่าวคำ ลาพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นอันเสร็จพิธีบิณฑบาต แล้วจะเข้าสู่ขั้นตอนการทาน หรืออ่านเส้นสลากภัต เมื่อพระภิกษุได้รับเส้นสลากแล้ว หรือพระภิกษุ สามเณรที่รอรับเส้นสลากแล้วต่างก็จะนำเส้นสลากไปอ่านแลดู หรือนำเส้นสลากไปหา เจ้าศรัทธาเพื่อรับถวายสลาก หรือกัณฑ์สลากตามแต่เจ้าภาพศรัทธาได้เตรียมไว้ ซึ่งบรรยากาศ และความสนุกสนานของประเพณีทานถวายสลากนี้ก็จะมีส่วนหลังจากที่มีการแบ่งเส้นสลากกัน แล้ว พระภิกษุ สามเณรจะนำไปหาคณะเจ้าภาพศรัทธา และอ่านชื่อเจ้าของเส้นสลากเสียงดัง อีกทีอีกครั้งหนึ่ง เมื่อบางครั้งพระภิกษุ สามเณร ได้รับเส้นใหญ่ หรือสลากโชค ก็จะได้ยินเสียง โห่ร้องดังสนั่นด้วยความดีใจของเจ้าภาพเป็นที่สนุกสนาน เมื่อพระภิกษุ สามเณรได้เส้นสลาก ใหญ่หรือสลากโชค ก็จะได้ยินเสียงโห่ร้องดังสนั่นด้วยความดีใจของเจ้าศรัทธาหรือเจ้าภาพเป็นที่ สนุกสนาน เมื่อได้เส้นสลากแล้ว เจ้าศรัทธาก็จะเอากถวีสลาก หรืออาจจะนิมนต์พระมาที่กัณฑ์ สลาก พระก็จะอ่านข้อความในเส้นสลากให้ฟังอีกครั้งหนึ่ง และกล่าวอนุโมทนาให้พร แล้วก็ เป็นอันเสร็จพิธี สิ่งที่เหลืออยู่ก็คือ การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงามของชาวล้านนาและความ สามัคคีในหมู่คณะญาติพี่น้องไว้ลูกหลานได้สืบทอดต่อไป

อภิปรายผล

จากการศึกษาประเพณีสลากภัตในล้านนา พบว่า สลากภัตเป็นประเพณีที่สืบทอดมา ตั้งแต่สมัยพุทธกาล มีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของแต่ละพื้นที่ แต่สาระสำคัญเหมือนกัน คือ การแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบุคคลที่ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ไพรินทร์ ฐ วัณนา (2560) ได้ ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ คุณค่าและความสำคัญของสลากที่ย้อมที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรม ล้านนา” ผลการวิจัยพบว่า สลากภัตในสมัยพุทธกาลมีความเป็นมาจากการอนุญาติภัยทั้ง 2 ของ พระพุทธเจ้าหนึ่งในนั้นคือ สลากภัต และเรื่องราวของนางยักษิณีที่มีเวรต่อนางกุมาริกาจนกลายเป็นที่มาของการถวายทานสลากภัตในสมัยพุทธกาล สลากภัตได้พัฒนาการมาเป็นลำดับ จะ

เห็นได้ว่า ประเพณีสลากภัตในล้านนานั้นมีอิทธิพลต่อชาวล้านนาทั้งในด้านประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ความสามัคคีของชุมชน และการเกื้อกูลกันระหว่างบ้านกับวัด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมนึก ทัฬหี และคณะ (2565) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมเพื่อการสืบสาน วัฒนธรรมประเพณีของจังหวัดลำพูน” ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีของ จังหวัดลำพูน ทั้ง 5 ด้าน ประกอบด้วยด้านพุทธศิลป์ (พระสกุลลำพูน) ด้านการแต่งกาย (ผ้าไหม ยกดอกลำพูน ผ้าฝ้าย ผ้าทอไทยลื้อ ผ้ากระเหรี่ยง) ด้านพิธีกรรม (มัคนายก/ปู่จ่าน) ด้านเทศกาล (เทศกาลลอยกระทงหรือยี่เป็ง) และด้านประเพณี (สลากย้อม) ล้วนเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่เกิด จากการผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนากับความเชื่อและวิถีชีวิตดั้งเดิมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ อาศัยความเชื่อ ความศรัทธาตามหลักทางพระพุทธศาสนา โดยผู้ที่มีบทบาทในการชี้นำด้านความ เชื่อคือ มัคนายกหรือปู่จ่าน ผู้ซึ่งทำหน้าที่ประสานเชื่อมโยงระหว่างวัดและประชาชน และยังเป็น ผู้นำด้านจิตวิญญาณด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย

องค์ความรู้ที่ได้รับการวิจัย

จากการศึกษาประเพณีสลากภัตในล้านนา ผู้วิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้ คือ ผลกระทบ ที่เกิดจากประเพณีสลากภัต หากได้รับการบริหารจัดการ การประชาสัมพันธ์ที่ดีจะกลายเป็น Soft Power ทางด้านวัฒนธรรมและสร้างมูลค่าทางด้านเศรษฐกิจได้ด้วย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

สรุป

สลากภัต แปลว่า อาหารถวายพระภิกษุสงฆ์โดยวิธีจับสลากนပ်เข้าในสังฆทาน เพราะเป็นการถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ทั่วไป ไม่ได้จำเพาะเจาะจงแก่พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง โดยประวัติความเป็นมาของสลากภัต เริ่มมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลได้มีการปฏิบัติสืบต่อกันมา จนถึงรุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ และลูกหลานในปัจจุบัน เรื่องมีอยู่ว่า มีนางยักษิณีตนหนึ่งมัก

จะเปียดเปียน ผู้คนอยู่เสมอ ครั้นได้ฟังธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว นางก็บังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในสัจใจคอกที่โหดร้ายก็กลับเป็นผู้เอื้ออารี แก่คนทั่วไปจนผู้คนที่ต่างพากันซาบซึ้งในมิตรไมตรีของนางยกยอชื่นชมถึงกับนำสิ่งของมาแบ่งปันให้ แต่เนื่องจากสิ่งของที่ได้รับมีจำนวนมาก นางยกยอจึงนำสิ่งของเหล่านั้นมาทำเป็นสลากภัต แล้วให้พระสงฆ์ สามเณรจับสลากด้วยหลักอุปกุโลภกรรม คือ สิ่งของที่ถวายเป็นของมีราคามากและมีราคาน้อยแตกต่างกันไป ตามแต่โชคของผู้ได้รับการถวายแบบจับสลากของนางยกยอในสมัยพุทธกาลจึงนับเป็นครั้งแรกของประเพณีทำบุญสลากภัตในพุทธศาสนา และได้ทำการสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งในทางล้านนาก็จะเริ่มจัดประเพณีขึ้นช่วงกลางพรรษาราวปลายเดือน สิงหาคม กันยายน ตุลาคม เพื่อเป็นการเป็นการสร้างความรัก ความสามัคคีของคนในชุมชน และหมู่บ้านใกล้เคียง อีกทั้งเป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลแก่บิดา มารดา และญาติที่ล่วงลับไปแล้วเพื่อแสดงความกตัญญูตถะเวทนี้ นอกจากนี้ผู้ถวายมักจะทำอุทิศกุศลนั้นให้ตนเองด้วย เพราะเชื่อว่าเมื่อจากโลกนี้ไปแล้วหากได้ไปเกิดในภพอื่นก็จะได้รับสิ่งของที่ตนเองได้อุทิศไว้เมื่อยังมีชีวิต และถือเป็นการบริจาคทานที่ได้พลละอาานิสงส์มากของการถวายทานสลากภัต

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ประเพณีสลากภัตในล้านนามีความโดดเด่นในการจัดงาน เพราะถือเป็นประเพณีหลักและเป็นประเพณีประจำปีปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างไม่มีขาดสาย แม้ในปัจจุบันก็ยังมีการจัดประเพณีกันอย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของประเพณีสลากภัต จึงสมควรที่หน่วยงานทางราชการจะได้ช่วยกันรณรงค์และสนับสนุนเพื่อให้ดำรงอยู่สืบไป

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการจัดสรรผลประโยชน์ของประเพณีสลากภัต (อุปกุโลภกรรม) เพื่อเป็นแบบอย่างของการจัดสรรผลประโยชน์ของหน่วยงานต่าง ๆ

บรรณานุกรม

กรณีการ อินทรแสง. (2549). สืบฮีตสานฮอย: ประเพณีตานสลากภัต และสลากย้อม จังหวัดลำพูน.

ลำพูน: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำพูน.

จันทรา ทองสมัคร. (2552). งานบุญเดือนสิบ: เวลาแห่งการอุทิศ คุณธรรมจริยธรรมของกลุ่ม

ชาติพันธ์ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: บางกอกอินฮ้าส์.

- พระบุญชุม วชิโร. (2563). “ศึกษาวิเคราะห์ப்புพเปตพลี: ตามประเพณีตานก๋วยสลาก”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระศาสนโสภณ (แจ่ม จตตสลโล). (2556). **ธรรมสมบัติ หมวด 12 คาทถรรพทแปล.**
พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระสมนึก ทัฬโพธิ์ และคณะ. (2565). “นวัตกรรมเพื่อการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของจังหวัด
ลำพูน”. **วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์.** 8 (3): 24-40.
- ไพรินทร์ ณ วันนา. “ศึกษาวิเคราะห์ คุณค่าและความสำคัญของสลากย้อมที่มีต่อสังคมและ
วัฒนธรรมลำพูน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธ
ศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุภารัตน์ ศรีใสคำ และสุวารี พาพะหม. (2552). **งานบุญเดือนสิบ: เวลาแห่งการอุทิศ.**
กรุงเทพมหานคร: บางกอกอินเฮ้าส์.
- อลิสรา รามโกมุท. (2552). **พระราชพิธีสารทและประเพณีสารทไทย.** กรุงเทพมหานคร:
บางกอกอินเฮ้าส์.

พัฒนาการการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

Development of Tipitaka Preservation in Ratanakosindra Period

สมศักดิ์ จันทร์น้อย

Somsak Channoi

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: somsakchannoi@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาคัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท และ 2) เพื่อศึกษาพัฒนาการการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ผลการศึกษาพบว่า พระไตรปิฎกเป็นตำราหรือคัมภีร์ที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หมายถึง คำสอนหมวดใหญ่ 3 หมวด คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก การรวบรวมและจัดหมวดหมู่พุทธพจน์ โดยการสังคายนาครั้งแรกหลังพุทธปรินิพพานสามเดือน คำสอนดังที่สืบทอดกันมาด้วยปากเปล่าหรือมุขปาฐะ และได้จารึกเป็นลายลักษณ์อักษรในคราวสังคายนาครั้งที่สี่ ส่วนในด้านพัฒนาการการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นเล่มหนังสือครั้งแรก ในรัชกาลที่ห้า เพื่อฉลองงานรัชดาภิเษก พระไตรปิฎกมีจำนวนรวม 39 เล่ม ส่วนพระไตรปิฎกฉบับที่สมบูรณ์คือ พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ มีจำนวน 45 0 เล่ม ทำในสมัยรัชกาลที่เจ็ด และในสมัยรัชกาลที่เก้า ได้มีการจัดทำพระไตรปิฎกบรรจุไว้ในระบบคอมพิวเตอร์ มีการนำพระไตรปิฎกไปใช้ในระบบออนไลน์ และคณะสงฆ์ไทยยังได้ทำการตรวจชำระและสังคายนาไว้เป็นหมวดหมู่ โดยจารึกลงบนแผ่นหินอ่อน เพื่อเป็นถาวรวัตถุอันเป็นนิมิตหมายแห่งความมั่นคงของพระพุทธศาสนาสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้

คำสำคัญ : พระไตรปิฎก, การสืบทอดคัมภีร์, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research article has two objectives: 1) to study the history of the Tripitaka of Theravada Buddhism and 2) to study the development of the Tripitaka inheritance in the Rattanakosin period.

The results of the study found that the Tripitaka is a textbook or scripture that is the teachings of the Lord Buddha, meaning the teachings in three major categories: Vinaya Pitaka, Sutta Pitaka and Abhidhamma Pitaka. The collection and classification of the Buddha's words by the first council three months after the Buddha's passing. The teachings were passed down orally or orally and recorded in writing during the Fourth Council. In terms of the development of the Tripitaka inheritance in the Rattanakosin period, the Tripitaka was first printed in book form in the reign of King Rama V to celebrate his coronation. The Tripitaka has a total of 39 volumes. The complete version of the Tripitaka, the Siam Rath Tripitaka, has 450 volumes, produced in the reign of King Rama VII and King Rama IX. The Tripitaka has been compiled and stored in a computer system. The Tripitaka has been used online. The Thai Sangha has also revised and organized the recitation into categories, inscribed on marble slabs, to serve as permanent objects that signify the stability of Buddhism up until the present.

Keywords: Tripitaka, Scripture inheritance, Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาอเทวนิยม (Non-theism) ซึ่งปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้าเป็นเจ้าของในการสร้างโลก ผู้ดลบันดาลความเป็นไปต่างๆ แต่อาจยอมรับว่ามีเทวดาต่างๆ และศาสนาพุทธเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่าทุกคนสามารถพัฒนาตนเองที่ทำให้ไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ด้วยตัวเอง โดยอาศัยหลักเหตุผล คือเหตุปัจจัยต่างๆ เมื่อเกิดขึ้นย่อมเป็นไปตามกำลังของเหตุปัจจัย การเริ่มในการนับถือศาสนาของมนุษย์ มีหลากหลายสาเหตุและมีวิวัฒนาการ โดยอาจแบ่งเป็นยุคสมัยแห่งความเชื่อที่เกิดขึ้นมีลักษณะที่มีปรากฏแตกต่างกันไป (สุเมธ เมธาวิทยากุล, 2525: 33)

เมื่อเอ่ยถึงคัมภีร์พระไตรปิฎก ชาวพุทธทั่วไปย่อมทราบดีว่าหมายถึง คัมภีร์ที่รวบรวมหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้อย่างสมบูรณ์ที่สุด ถือว่าเป็นวรรณกรรมที่เก่าแก่ที่สุดในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา นับเป็นหลักฐานชั้นหนึ่งสำหรับการอ้างอิงในการเทศนา ปาฐกถา หรือบรรยายธรรม และเป็นแหล่งข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการศึกษาหาความรู้ในทางพระพุทธศาสนา ที่จริงแหล่งข้อมูลทางพระพุทธศาสนา มีหลายประเภท จึงมีการจัดลำดับชั้นวรรณกรรมภาษาบาลี ซึ่งตามมติของนักปราชญ์ไทยได้จัดแบ่งไว้ 5 ระดับ คือ

1. พระไตรปิฎก เป็นหลักฐานชั้นหนึ่ง เรียกว่า “บาลี”
2. คำอธิบายพระไตรปิฎก เป็นหลักฐานชั้นสอง เรียกว่า “อรรถกถา”
3. คำอธิบายอรรถกถา เป็นหลักฐานชั้นสาม เรียกว่า “ฎีกา”
4. คำอธิบายฎีกา เป็นหลักฐานชั้นสี่ เรียกว่า “อนุฎีกา”
5. หลักฐานชั้นห้า เรียกว่า “สัททวิเสส” ซึ่งว่าด้วยไวยากรณ์ภาษาบาลีฉบับ

ต่าง ๆ และอธิบายศัพท์ทั่วไป (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2528: 49)

หากไม่นับพระไตรปิฎก หรือ “บาลี” ซึ่งเป็นหลักฐานชั้นหนึ่งแล้ว คัมภีร์อันดับสองที่รู้จักกันคือทั่วไปในนามอรรถกถา นับว่าน่าสนใจอยู่ไม่น้อย เพราะเป็นคัมภีร์ที่อธิบายขยายความพระพุทฺธพจน์ หรือบาลีให้เข้าใจ หมายความว่า ตอนใดที่เป็นพุทฺธพจน์ซึ่งตรัสไว้ย่อ ๆ ก็จะมีคำอธิบายขยายความพุทฺธพจน์นั้น เพื่อให้มีเนื้อหาสมบูรณ์และเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ข้อความที่อธิบายขยายความพุทฺธพจน์นี้แหละท่านเรียกว่า “อรรถกถา” อาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถา เรียกว่า “พระอรรถกถาจารย์”

ศาสนาทุกศาสนา ย่อมมีคัมภีร์หรือตำราทางศาสนาเป็นหลักในการสั่งสอน แม้เดิมจะมีได้ขีดเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่เมื่อมนุษย์รู้จักใช้ตัวหนังสือ ก็ได้มีการเขียน การจารึก คำสอนในศาสนานั้นไว้ เมื่อโลกเจริญขึ้นถึงกับมีการพิมพ์หนังสือเป็นเล่ม ๆ ได้ คัมภีร์ศาสนาเหล่านั้นก็มีผู้พิมพ์เป็นเล่มขึ้นโดยลำดับ

พระไตรปิฎกหรือเรียกในภาษาบาลีว่า ตปิฎกหรือเตปิฎกนั้น เป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับไตรเวทเป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ ไบเบิลของศาสนาคริสต์ อัล กุรอานของศาสนาอิสลาม

กล่าวโดยสรุปศัพท์ คำว่าพระไตรปิฎก แปลว่า 3 เมื่อแยกเป็นคำๆ ว่าพระ+ไตร+ปิฎก คำว่าพระเป็นคำแสดงความเคารพหรือยกย่อง คำว่า ไตร แปลว่า 3 คำว่าปิฎก แปลได้ 2 อย่าง คือแปลว่าคัมภีร์หรือตำราอย่างหนึ่ง แปลว่ากระจาดหรือตะกร้าอย่างหนึ่ง ที่แปลว่ากระจาดหรือตะกร้า หมายความว่า เป็นที่รวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่ไม่ให้เกิดการจัดกระจาย คล้ายกระจาดหรือตะกร้าอันเป็นภาชนะใส่ของ ฉะนั้น (สุชีพ ปัญญาอนุภาพ,

2530: 1) การกล่าวถึงความเป็นมาของแหล่งพระไตรปิฎก จำเป็นต้องกล่าวถึงเหตุการณ์ตั้งแต่ยังมีได้จดจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งหลักฐานเรื่องการท่องจำ และข้อความที่กระจัดกระจาย ยังมีได้จัดเป็นหมวดหมู่จนถึงมีการสังคายนา คือจัดระเบียบหมวดหมู่ การจารึกเป็นตัวหนังสือและการพิมพ์เป็นเล่ม ในเบื้องต้นเห็นควรกล่าวถึงพระสาวก 4 รูป ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎก คือ พระอานนท์ ในฐานะที่ทรงจำพระพุทธรวณะไว้ได้มาก พระอุบาลี ผู้เชี่ยวชาญทางวินัย ในฐานะที่ทรงจำวินัยปิฎก พระโสภณกุกฺกัณณะ ผู้เคยท่องจำบางส่วนแห่งพระสุตตันตปิฎก และกล่าวข้อความนั้นปากเปล่าในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า ได้รับสรรเสริญว่าจำได้ดีมาก ทั้งสำเนียงที่กล่าวที่กล่าวข้อความ

พระไตรปิฎกหรือปิฎก 3 นี้ เป็นคัมภีร์ที่มีขนาดใหญ่โตมาก มีเนื้อหามากมาย ดังที่ท่านระบุไว้ว่ามี 84,000 พระธรรมชั้น ๓ ฉบับพิมพ์อักษรไทยจัดแยกเป็น 45 เล่ม นับรวมได้ถึง 22,379 หน้า หรือเป็นตัวอักษรประมาณ 24,300,000 ตัว แต่ละปิฎกมีการจัดแบ่งหมวดหมู่บทตอน ซอยออกไปมากมายซับซ้อน ดังปรากฏในแผนภูมิแสดงโครงสร้างพระไตรปิฎก

ในประเทศไทย พระไตรปิฎกได้รับการตีพิมพ์เป็นเล่มหนังสือด้วยอักษรไทยเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ.2431 การตีพิมพ์เสร็จเรียบร้อยและมีการฉลองใน พ.ศ.2436 พร้อมกับงานรัชดาภิเษก พระไตรปิฎกที่ตีพิมพ์ครั้งนั้นจัดเป็นจบละ 39 เล่ม ต่อมา พ.ศ.2468 ในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตีพิมพ์ใหม่เป็นพระไตรปิฎกฉบับที่สมบูรณ์ เพื่ออุทิศถวายพระราชกุศลแด่รัชกาลที่ 6 เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ มีจำนวนจบละ 45 เล่ม ซึ่งได้ถือเป็นหลักในการจัดแบ่งเล่มพระไตรปิฎกในประเทศไทยสืบมาจนปัจจุบัน

ดังนั้น พระไตรปิฎกมีพัฒนาการมาโดยลำดับ ในแง่ประวัติศาสตร์และความเป็นมาที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ผู้วิจัยจึงเห็นว่าพระไตรปิฎกมีความสำคัญมากต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งได้ถูกจัดไว้ให้เป็นหมวดหมู่ ง่ายต่อการศึกษาค้นคว้า และนำมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต โดยเชื่อมโยงให้เห็นพัฒนาการคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ว่ามีความเป็นมาอย่างไร รวมไปถึงการสังเคราะห์ การสรุปเนื้อหาสาระ จุดเด่น ลักษณะพิเศษของพระไตรปิฎกว่ามีลำดับขั้นตอนการจัดทำคัมภีร์พระไตรปิฎกอย่างไร เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่จะนำไปศึกษา เล่าเรียน ค้นคว้าในฐานะของการปฏิบัติตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาคัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์เอกสาร ซึ่งมีขั้นตอนในการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของปัญหา และประเด็นที่ต้องการทราบจากแหล่งข้อมูลดังนี้

1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิม พระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหัวข้องานวิจัยนี้ คือ วิทยานิพนธ์ หนังสือ วารสาร บทความ และเอกสารต่างๆ

2. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร วารสาร หนังสือ และงานวิจัยต่างๆ นั้นมาวิเคราะห์ประเด็นที่จะทำการศึกษาให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

3. สรุป การสรุปเป็นผลการวิจัยในรูปแบบของการพรรณนา (Description) และนำเสนอผลงานวิจัย

ผลการวิจัย

1. ความเป็นมาคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎก คือ ตำราหรือคัมภีร์อันประเสริฐ 3 เล่ม คำว่า พระ แปลว่า ประเสริฐ เป็นคำเรียกสิ่งที่มีค่า ไตร แปลว่า สาม และ ปิฎก หมายถึง คัมภีร์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 66: 257) เป็นคำกล่าวในเชิงเปรียบเทียบว่าตะกร้าบรรจุพระธรรม 3 ใบ ประกอบไปด้วยวินัยปิฎก หมายถึง คัมภีร์ว่าด้วยพระวินัย สุตตันตปิฎก หมายถึง คัมภีร์ว่าด้วยพระสูตร อภิธรรมปิฎก หมายถึง คัมภีร์ว่าด้วยพระอภิธรรม พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์สำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนา เป็นคัมภีร์บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างละเอียด พระไตรปิฎกมีกำเนิดมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงดำรงพระชนมอยู่และมีการพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน การสังคายนา คือ การสวดพร้อมกัน หมายถึง การรวบรวมพระธรรมวินัยแล้วนำมาสวดพร้อมกันของพระสงฆ์หรือผู้ทำสังคายนา เป็นการยืนยันว่าที่จดจำกันมานั้นเป็นพระพุทธพจน์ที่ถูกต้อง มีใครจำผิดพลาด บางที เรียกว่า สังคิติ ปัจจุบันหมายถึงการร้อยกรองของพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่การทำสังคายนานี้ พระพุทธเจ้าทรงเป็นศาสดาทรงวางหลักการไว้ก่อน มีพระสูตรอย่างน้อย 4 สูตร บรรยายเหตุการณ์เกี่ยวกับการสังคายนาในพระพุทธศาสนา คือ ปาลิกสูตร

สามคามสูตร สังคี่ติสูตร และมหาปรินิพพานสูตร

การสังคายนาในประเทศไทยยึดคัมภีร์วรรณคดีบาลีคือสังคี่ติวงศ์เป็นหลักในการนับครั้งการสังคายนา จึงนับเป็นการสังคายนาครั้งที่ 1-3 ในประเทศอินเดีย และการสังคายนาครั้งที่ 4-7 ในประเทศศรีลังกา (กรมศิลปากร, 2540: 248) และนับการสังคายนาในประเทศไทย 2 ครั้ง เป็นครั้งที่ 8-9 คือ การสังคายนาครั้งที่ 8 มีมูลเหตุมาจากการวิวาทของพระสงฆ์นิกายลังกาวงศ์เดิมของล้านนาและนิกายลังกาวงศ์ใหม่ที่บวชแปลงมาจากประเทศศรีลังกา และอิทธิพลที่วิวาทกันนั้นว่าด้วยเรื่องการละเมิดสิกขาบทเป็นสำคัญ หลังจากที่พระเจ้าปรักกมพาทูในลังกาทรงทำการสังคายนาแล้ว ต่อมาทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในที่ต่างๆ จนถึงประเทศพม่าและไทยตามลำดับ พระสงฆ์พม่านิยมไปบวชแปลงที่ลังกาจำนวนมาก ที่มีชื่อเสียงมากคือพระฉัปปะ แม้พระมหาเถรสังฆราชที่พ่อขุนรามคำแหง (พ.ศ.1822-1841) ทรงอาราธนามาจากนครศรีธรรมราชมาเผยแผ่ที่สุโขทัยก็มาจากลังกาวงศ์เดียวกันนี้เอง ส่วนท่านที่มีชื่อเสียงและเกี่ยวโยงมาถึงการสังคายนาครั้งแรกในประเทศไทยคือพระมหาสวามีอุทุมพร (ราว พ.ศ.1900) ท่านรูปนี้ได้ไปบวชแปลงมาจากลังกา แล้วกลับมาตั้งสำนักอยู่ที่เมืองเกาะตะมะหรือเมืองพันศิษย์คนสำคัญ คือ พระมหาสุมนเถร ชาวสุโขทัยที่ได้ไปศึกษาที่เมืองเกาะตะมะกับท่าน ภายหลังกษัตริย์สุมนเถรได้ไปพำนักอยู่ที่นครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ.1900 พระยาสิทธิ พระราชนัดดาของพ่อขุนรามคำแหงได้นิมนต์ท่านกลับไปเผยแผ่ที่สุโขทัยและเนื่องจากท่านศึกษามาจากเมืองเกาะตะมะจึงถือเป็นนิกายรามัญวงศ์ด้วย ครั้นในปี พ.ศ.1912 พระเจ้ากือนาจึงได้อาราธนาพระสุมนเถรพร้อมกับพระอนิมทัสสีไปที่วัดพระยืน จังหวัดลำพูน แล้วอาราธนาไปที่เชียงใหม่ ให้พำนักอยู่ที่ป่าไม้คยะอมทางทิศตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ ห่างจากตัวเมือง 500 วา ให้ชื่อว่า วัดบุพพารามหรือวัดสวนดอก ท่านได้เผยแผ่ที่สุโขทัยหรือรามัญวงศ์จนรุ่งเรืองในเชียงใหม่

การสังคายนาครั้งที่ 8 สมัยล้านนา พระเจ้าติโลกราช เมืองเชียงใหม่ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก ได้อาราธนาพระธรรมทินเถระเป็นประธาน และพระสงฆ์อีกหลายร้อยรูป ให้ชำระอักษรพระไตรปิฎก แล้วจารึกลงในใบลานเป็นภาษาบาลีอักษรล้านนาไทย การสังคายนาครั้งนี้นับเป็นครั้งที่ 8 นับต่อจากลังกา และถือว่าเป็นครั้งที่ 1 ในประเทศไทย ทำที่วัดโพธาราม เมืองเชียงใหม่ พ.ศ.2020 ทำอยู่ 1 ปีจึงสำเร็จ วัดอุปประสงค์ของการทำสังคายนาก็เพื่อกำจัดปัญหาข้อขัดแย้งกันระหว่างสงฆ์ 2 นิกาย คือ ลังกาเก่ากับลังกาใหม่ แล้วทรงทำการฉลองสมโภชสร้างหอมณเฑียรในวัดโพธาราม เพื่อการประดิษฐานพระไตรปิฎก เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา ผลของการสังคายนาครั้งนี้ทำให้พระพุทธศาสนาในล้านนาเข้มแข็งและเจริญรุ่งเรืองขึ้น อีกทั้งเป็นที่เลื่องลือไปยังประเทศ

เพื่อนบ้านอีกด้วย เมื่อศาสนาเข้มแข็งบ้านเมืองก็เป็นปึกแผ่น เป็นที่ยำเกรงของอาณาจักรใกล้เคียง เช่น สุโขทัยและอยุธยา เป็นต้น

การสังคายนาครั้งที่ 2 ในประเทศไทย เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.2331 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รายละเอียดปรากฏในหนังสือพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา และคำประกาศเทวดาครั้งสังคายนา ปีวอกสัมฤทธิศก พ.ศ.2331 รัชกาลที่ 1 สุขีพ บุญญานุภาพ ได้สรุปใจความไว้ดังนี้ “ในปี พ.ศ. 2331 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสละพระราชทรัพย์จ้างช่างจารจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานและชำระ และแปลฉบับอักษรลาว อักษรรามัญ เป็นอักษรขอม สร้างใส่ตู้ไว้ในหอมนเจียรธรรมและสร้างพระไตรปิฎกถวายพระสงฆ์ไว้ทุกพระอารามหลวง มีผู้กราบทูลว่า ฉบับพระไตรปิฎกและอรรถกถาที่มีอยู่ผิดเพี้ยนวิปลาสเป็นอันมาก ผู้ที่รู้พระไตรปิฎกก็น้อยท่าน ควรจะได้หาทางชำระให้ถูกต้อง จึงทรงอาราธนาพระสังฆราช พระราชาคณะ ฐานานุกรมเปรียญ 100 รูป มาฉันทริสถามว่า พระไตรปิฎกผิดพลาดมากน้อยเพียงไร สมเด็จพระสังฆราชพร้อมด้วยพระราชาคณะถวายพระพรให้ทรงทราบว่ามีผิดพลาดมาก” แล้วเล่าประวัติการสังคายนาพระไตรปิฎก 8 ครั้งทีล่วงมาแล้ว เมื่อทรงทราบดังนี้ จึงอาราธนาให้พระสงฆ์ดำเนินการสังคายนาชำระพระไตรปิฎก ซึ่งได้เลือกสงฆ์ 218 รูป ราชบัณฑิตอุบาสก 32 คน (กรมการศาสนา, 2530: 11) (แต่ตามประกาศเทวดาว่า พระสงฆ์ 219 รูป ราชบัณฑิตอุบาสก 30 คน) กระทำ ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ (คือวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ในปัจจุบัน) แบ่งงานออกเป็น 4 กอง สมเด็จพระสังฆราชเป็นแม่กองชำระสุดตันตปิฎก พระวันรัตเป็นแม่กองชำระวินัยปิฎก พระพิมลธรรมเป็นแม่กองชำระอภิธรรมปิฎก พระพุฒาจารย์เป็นแม่กองชำระสัททวิเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระอนุชาเสด็จไป ณ พระอารามทุกวันๆ ละ 2 ครั้ง เวลาเช้าทรงประเคนสำหรับอาหาร เวลาเย็นทรงถวายน้ำอัฐบาน (น้ำผลไม้คั้น) และเทียนทุกวันเป็นอย่างนี้สิ้นเวลา 5 เดือนจึงเสร็จ แล้วได้จ้างช่างจารจารึกลงในใบลานให้ปิดทองลงทับทั้งใบปกหน้าหลังและกรอบทั้งสี่ เรียกว่า ฉบับทองห่อด้วยหมึกและฉลากทอเป็นอักษรบอกชื่อคัมภีร์ทุกคัมภีร์

2. พัฒนาการการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนนั้นแม้จะมีจำนวนมากถึง 84,000 พระธรรมชั้นมัคทายกกว่าคำสอนของพระศาสดาและศาสนาใดๆ ในโลกแต่เป็นเพียงคำสอนที่พระองค์ทรงนำมาตรัสสอนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น หลักฐานเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าได้มีการเรียบเรียงคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหมวดหมู่บ้างแล้วในกลุ่มพวกสาวก แล้วท่องจำกันได้ด้วยระบบที่เรียกว่า มุขปาฐะ เป็นการท่องจำปากเปล่าระหว่างอาจารย์กับศิษย์ ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำให้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นผลให้พระสารี

บุตรได้จัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยดังปรากฏในสังคีตสูตร ถือเป็นแม่บทของการสังคายนา หลังจากพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว 3 เดือน เหล่าพระสาวกซึ่งมีพระมหากัสสปเถระ เป็นประธานได้ทำปฐมสังคายนาและให้ท่องจำด้วยวิธีที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” โดยแบ่งหน้าที่ในการจดจำ พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงเหตุที่ทำให้พระสังฆธรรมดำรงอยู่ได้ไม่นาน 4 ประการ คือ (1) เล่าเรียนสูตรที่นำสืบทอดกันมาผิดและถ่ายทอดต่อไปอย่างผิดๆ (2) เป็นคนว่ายาก ไม่อดทน ไม่รับคำพร่ำสอนโดยเคารพ (3) เรียนธรรมเรียนวินัยและมาติกาแล้วไม่ถ่ายทอดต่อกันไป และ (4) ผู้เป็นเถระมักมากย่อหย่อน ไม่บำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุธรรมขั้นสูงสุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 21 ข้อ 160: 167) ดังนั้น แม้การท่องจำแบบมุขปาฐะจะเป็นวิธีที่ท่านใช้ในการสังคายนาที่อินเดียถึง 3 ครั้ง แต่ภายหลังผู้ที่สามารถท่องจำพระไตรปิฎกได้ทั้งหมดก็มีจำนวนน้อยลงจนนำไปสู่การจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541: 235)

การจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานจนครบบริบูรณ์ทั้ง 3 ปิฎก มีขึ้นครั้งแรกในครั้งแรกในคราวสังคายนาครั้งที่ 5 พ.ศ. 450 ตรงกับรัชสมัยแห่งพระเจ้าวิฑูคามณีกัย ประเทศศรีลังกา พระองค์ทรงเล็งเห็นการณ์ไกลว่าต่อไปในอนาคตกกุลบุตรจักมีความจำน้อยไม่สามารถจำพระไตรปิฎกได้ทั้งหมด เกรงว่าการท่องจำ(มุขปาฐะ) จะวิปริตผิดพลาด เพื่อไม่ให้พระไตรปิฎกสูญสิ้นไป จึงมีรับสั่งให้ภิกษุผู้สามารถท่องจำบาลีพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาช่วยกันจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน นับแต่นั้นมา พระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาจึงได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในโลก การบันทึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น อรรถกถาอังคตตรนิกาย กล่าวว่า เพราะเกิดภัยสงครามขึ้นบ่อยครั้ง ในสงครามแต่ละครั้ง ได้มีการเบียดเบียนพระสงฆ์ ทำให้พระภิกษุผู้มีความรู้ทรงจำพระไตรปิฎกร่อยหรือลงไปมาก จึงควรบันทึกพระไตรปิฎกไว้ คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่า ภิกษุในกาลก่อนมีปัญหามากได้ท่องจำพระไตรปิฎกและอรรถกถาสืบต่อกันมาด้วยวิธีมุขปาฐะ ภิกษุในรัชกาลพระเจ้าวิฑูคามณีกัยมองเห็นความเสื่อมของสัตว์ทั้งหลายจึงประชุมกันเขียนพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาเพื่อให้ธรรมดำรงคงมั่น

การจารึกพระไตรปิฎกในประเทศไทยในระยะแรก พระสงฆ์ได้รักษาพระธรรมวินัยไว้ด้วยวิธีท่องจำ แล้วจึงมีการจารึกพระธรรมวินัยไว้เป็นลายลักษณ์อักษรโดยสมบูรณ์ในสมัยสังคายนาครั้งที่ 5 เมื่อ พ.ศ.450 ภายหลังจากนั้นได้มีการคัดลอกคัมภีร์พระไตรปิฎกต่อกันมา พระไตรปิฎกจึงแพร่ไปในที่ต่างๆ จนกระทั่งได้รับการจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือดังปรากฏในปัจจุบัน การคัดลอกและการจัดพิมพ์นี้ย่อมจะมีข้อบกพร่องตกหล่นบ้างเป็นธรรมดา ดังนั้น จึงมีการประชุมสงฆ์เป็นครั้งคราวเพื่อสอบทานเปรียบเทียบคัมภีร์ที่จารึกและจัดพิมพ์เหล่านั้นให้มี

ความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น การนำคัมภีร์พระไตรปิฎกที่จารึกหรือจัดพิมพ์มาสอบเทียบกันนี้ปัจจุบันนับเป็นการสังคายนาอย่างหนึ่ง การจารึกพระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระไตรปิฎกฉบับรองทอง หรือฉบับข้างลาย เป็นฉบับที่รองจากฉบับทองใหญ่ และมีลายเขียนไว้ด้านข้าง มี 305 คัมภีร์ เป็นหนังสือใบลาน 3,649 ผูก พระไตรปิฎกฉบับทองซุบ เป็นฉบับที่ใช้ซุบด้วยหมึกเป็นอักษรขอมย่อตามแบบโบราณ มีเพียง 35 คัมภีร์ สมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระไตรปิฎกฉบับน้ำแดง ทรงให้สร้างขึ้นเพื่อซ่อมแซม ฉบับทองใหญ่ในรัชกาลที่ 1 ที่ขาดหายไปและสร้างขึ้นใหม่อีกบางส่วน พระไตรปิฎกฉบับนี้ตั้งชื่อตามใบลานที่ทำปกเขียนลายรดน้ำพื้นแดง สมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลนี้มีการสร้างพระไตรปิฎกหลายฉบับยิ่งกว่าทุกรัชกาล คือ พระไตรปิฎกฉบับรดน้ำเอก พระไตรปิฎกฉบับรดน้ำโท พระไตรปิฎกฉบับทองน้อย พระไตรปิฎกฉบับอักษรรามัญ พระไตรปิฎกฉบับเทพชุมนุม พระไตรปิฎกฉบับลายกำมะลอ สมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการจัดสร้างพระไตรปิฎกฉบับล่องชาด เป็นฉบับที่ปิดทองสลักชาดด้านข้างสร้างขึ้นทดแทนพระไตรปิฎกในหอพระมณเฑียรธรรมที่ขาดบัญชีไป สมัยรัชกาลที่ 5 สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดทำพระไตรปิฎกฉบับทองทิบ ฉบับปิดทองทิบเหมือนฉบับทองใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 1

สมัยรัชกาล 6 สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงโปรดให้พิมพ์อรรถกถาพระไตรปิฎก เพื่ออุทิศถวายพระราชกุศลแด่สมเด็จพระพันปีหลวง และเนื่องในการบำเพ็ญพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตลอดจนส่งเสริมให้พระบรมวงศานุวงศ์ได้บริจาคทรัพย์สนับสนุนพิมพ์อรรถกถาชาดกและคัมภีร์อื่นๆ เช่น วิสุทธิมรรค และมีลินทปัญหา เป็นต้น รัชกาลที่ 7 สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์โปรดให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ (กรมการศาสนา, 2525: ก-ข) จบละ 45 เล่ม เล่มละ 1,500 จบ เพื่ออุทิศถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และยังโปรดให้พระราชทานไปยังนานาประเทศ ตลอดจนมีการพิมพ์คัมภีร์ต่างๆ เช่น อภิธัมมัตถวิภาวินี และ ฎีกาวิสุทธิมรรค อีกด้วย รัชกาลที่ 8 สมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงโปรดให้ราชบัณฑิตยสภาเปิดการประกวดแต่งหนังสือสอน พระพุทธศาสนาสำหรับเด็กในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา หนังสือเล่มแรกที่ได้รับรางวัล คือ “ศาสนาคุณ” ของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ในปีนั้นเองเริ่มเปิดโอกาสให้ฆราวาสเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม โดยแยกจากแผนกธรรมสำหรับพระภิกษุและสามเณร และเรียกว่า “ธรรมศึกษา” รัชกาลที่ 9 สมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงดำเนินการจารึกพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี จากพระไตรปิฎกฉบับซึ่งคณะสงฆ์ไทยได้ทำการตรวจชำระและสังคายนาไว้ โดยจารึกลง

บนแผ่นหินอ่อนขนาดกว้าง 1.10 เมตร สูง 2 เมตร หน้า 7-8 นิ้ว จำนวน 1,418 แผ่น เพื่อเป็นถาวรวัตถุอันเป็นนิมิตหมายแห่งความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 อันเป็นสมัยที่เทคโนโลยีด้านการพิมพ์มีการพัฒนาแล้ว การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นเล่มหนังสือด้วยอักษรไทยได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก โดยพระราชดำริของพระองค์ พระไตรปิฎกฉบับตราแผ่นดิน ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาตรวจสอบพระไตรปิฎกฉบับต่างๆ แล้วจัดพิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรไทยเป็นครั้งแรก และจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือเป็นครั้งแรก (ของเดิมก่อนหน้านี้เป็นใบลานทุกฉบับ) จัดพิมพ์ที่กรุงเทพมหานครในปี พ.ศ. 2431 นับเป็นเล่มหนังสือได้ 39 เล่ม (เดิมทีกะจะพิมพ์ 40 เล่ม) พิมพ์เสร็จเมื่อ พ.ศ. 2436 พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เป็นพระไตรปิฎกภาษาบาลี พ.ศ. 2468 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงเปิดโอกาสให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการพ่อค้าและประชาชน จัดพิมพ์ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยหรือพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง การแปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยฉบับสมบูรณ์ เริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ 8 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ทรงมีพระบรมราชโองการให้คณะสงฆ์โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานดำเนินการแปล คณะกรรมการแปลได้ดำเนินการแปลเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่งแปลโดยอรรถ ยึดพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐซึ่งเป็นภาษาบาลีเป็นต้นฉบับ ในการแปลเมื่อแปลเสร็จ เรียกชื่อว่า พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย จัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือจำนวน 45 เล่ม มีตราครุฑเป็นสำคัญอีกส่วนหนึ่งแปลเป็นส่วนเทศนาสำหรับพิมพ์ลงในใบลาน เรียกว่า พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง มีจำนวน 1,250 รูป เมื่อคราวจาตุรงคสันนิบาตในสมัยพุทธกาล พระไตรปิฎกฉบับสังคีติ 2530 มีทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย

ในปี พ.ศ. 2530 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระบรมราชโองการ ตั้งแต่ พ.ศ.2528 ให้มีการสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎก เพื่อจัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบนักชัตร วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.2530 ฉบับภาษาบาลี เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับสังคีติ (ทยอยรณัฐสส สงคีติเตปิฎก) และฉบับภาษาไทย เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคีติ 2530 มีตราพระราชพิธีเฉลิมฉลองมหามงคลที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา 5 รอบนักชัตรเป็นสำคัญ พระไตรปิฎกฉบับนี้เป็นผลสำเร็จจากการทำสังคายนาครั้งที่ 11 พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยจนครบบริบูรณ์ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้มีจุดเด่นสำคัญคือ พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีเป็นสากล มหาจุฬาเตปิฎก มีการขึ้นหัวข้อย่อหน้าไว้อย่างชัดเจน มีเลขข้อที่เป็นสากล สอดคล้องกับพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ใช้สำนวนแปลด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายและมีบทนำสำหรับแนะนำเนื้อหาสาระโดยย่อทุกเล่ม

พระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา จำนวน 91 เล่ม โดยมีจุดประสงค์ คือ เพื่อให้พระพุทธรวจนะอันปรากฏในพระไตรปิฎกแพร่หลายออกมาในรูปพระไตรปิฎกฉบับมหาวิทถารนัย 5000 กัณฑ์ พระไตรปิฎกฉบับนี้ นับว่ามีความพิสดารมาก มุ่งเน้นอธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาโดยมีคำอธิบายจากอรรถกถาฎีกา และโยชนาเป็นส่วนประกอบจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือจำนวน 100 เล่ม เล่มที่ 1-10 เป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ 11-86 เป็นพระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 87-100 เป็นพระอภิธรรมปิฎก รวม 3 ปิฎก มี 50 คัมภีร์ รวม 5,000 กัณฑ์ เริ่มพิมพ์ในปี พ.ศ.2500 โดยสำนักงาน ส. ธรรมภักดี ใช้เวลาจัดทำนานถึง 18 ปี จนครบบริบูรณ์ พระไตรปิฎกนานาชาติ พระไตรปิฎกฉบับอักษรมอญ พระไตรปิฎกฉบับอักษรเทวนาครี พระไตรปิฎกฉบับอักษรขอมและที่สำคัญที่สุดและใช้อ้างอิงกันอย่างแพร่หลายคือ พระไตรปิฎกฉบับอักษรโรมัน จัดพิมพ์โดยสมาคมบาลีปกรณ์ (The Pali text Society) ประเทศอังกฤษ

พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน จัดทำโดยอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ เป็นการย่อพระไตรปิฎกทั้ง 45 เล่มไว้ในเล่มเดียวกัน เพื่อให้สะดวกต่อการศึกษาพระไตรปิฎกโดยย่อ และในปีพ.ศ.2542 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ได้ทรงดำริจัดทำพระไตรปิฎกฉบับสากลอักษรโรมันขึ้น มูลนิธิสนทนธรรมานำสุฯ ในพระสังฆราชูปถัมภ์ร่วมกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้จัดทำจนสำเร็จประดิษฐานไว้ที่หอพระไตรปิฎกนานาชาติ อาคารเทวาลัย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้มีการมอบให้แก่ประเทศต่างๆ ทั่วโลก ในปัจจุบันอันเป็นยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ได้มีการจัดทำพระไตรปิฎกบรรจุไว้ในระบบคอมพิวเตอร์ มีการนำพระไตรปิฎกไปใช้ในระบบออนไลน์ มีระบบการสืบค้นที่เที่ยงตรงและรวดเร็ว พระไตรปิฎกจึงมีการเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง

การจารึกและการพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทยมีมาแล้วช้านานมีการจารึกและจัดพิมพ์อย่างต่อเนื่อง มีการตรวจสอบชำระอยู่เสมอ ในการตรวจสอบชำระแต่ละครั้ง ได้อาศัยผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลี และชำนาญในการใช้อักษรจำนวนมาก พระไตรปิฎกที่ได้จารึกไว้และได้พิมพ์ต่อๆ มา จึงเป็นสิ่งที่ทรงไว้ซึ่งคุณค่าและได้ใช้เป็นหลักแห่งสัมมาปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนตลอดมา สมเด็จพระราชดำรินางเธอเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชฯ ที่ว่า “พระพุทธรวจนะอันเรียกว่า พระไตรปิฎก ย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใดก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความองงามรุ่งเรืองถาวรอยู่ตราบนั้น”

อภิปรายผล

จากการศึกษาการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นเป็นการสืบทอดที่ผ่านกระบวนการจารึกพระไตรปิฎกมาตั้งแต่ยุคหลังพุทธกาล ก่อนจะมีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น พระธรรมวินัยได้รับการถ่ายทอดผ่านการจดจำ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ศศิธร เวียงวะลัย (2558: บทคัดย่อ) พบว่า การสืบทอดพระธรรมวินัยไม่ได้มีการจดบันทึกแต่แรกเพียงแต่เป็นการท่องจำ ซึ่งเรียกว่า “มุขปาฐะ” ยังไม่มีคำว่า “พระไตรปิฎก” หลักธรรมไม่มีการรวบรวมหรือจัดเป็นหมวดหมู่ พระพุทธเจ้าจึงทรงแนะนำให้พระสาวกรวบรวมเป็นหมวดหมู่เพื่อป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งในหมู่พระสาวก และมีการสังคายนาอีกหลายครั้งในประเทศที่นับถือศาสนาพุทธ ประเทศไทยก็มีการชำระและตีพิมพ์พระไตรปิฎกหลายครั้ง ในรัชกาลปัจจุบันโปรดให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัย และมีผลงานการแปลพระไตรปิฎกและคำอธิบายจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย คือของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจำนวน 45 เล่ม และของมหามกุฏราชวิทยาลัยอีก 91 เล่ม

องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการศึกษาการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้ค้นพบองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติการจารึกพระไตรปิฎกและการสืบทอดพระไตรปิฎก ทั้งในรูปแบบมุขปาฐะคือการท่องจำปากต่อปาก และการสืบทอดโดยการจารึก สำหรับประเทศไทยนั้นได้เริ่มมีการจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้น โดยได้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกเพื่อชำระและเรียบเรียงให้เป็นหมวดหมู่ที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทยเป็นการตรวจสอบความถูกต้อง โดยใช้ต้นฉบับพระไตรปิฎกมาจากประเทศศรีลังกาที่มีการจารึกในคราวทำสังคายนาครั้งที่ 4 ด้วยเหตุนี้ การจารึกพระไตรปิฎกในประเทศไทยจึงมีความแตกต่างกันออกไปตามแต่ละยุคสมัยและการเรียบเรียงทำให้พระไตรปิฎกในประเทศไทยมีทั้งฉบับที่มี 40 เล่ม 45 เล่ม 80 เล่ม และ 100 เล่ม แต่ทั้งนี้สาระเนื้อหาในพระไตรปิฎกไม่ได้แตกต่างกัน หากแต่สำนวนในการแปลอาจผิดเพี้ยนแตกต่างกันบ้างเท่านั้น การแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยจึงอาจทำให้เกิดความสับสนในอนาคตได้ เพราะสำนวนการแปลอาจตีความได้แตกต่างกันไปตามยุคสมัย การชำระพระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลีไว้เพื่อตรวจสอบจึงเป็นเรื่องที่สำคัญเป็นอย่างมาก

สรุป

พระไตรปิฎกบรรจุคำสอนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้และมีการรวบรวมเรียบเรียงไว้อย่างเป็นระบบ ได้รับการท่องจำสืบทอดติดต่อกันมานานถึง 2500 ปีเศษ ด้วยวิธีการที่เรียกว่าสังคีติหรือสังคายนาคือรวบรวมแล้วท่องจำไว้ ต่อมาได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อ พ.ศ.450 นับเป็นคัมภีร์ทางศาสนามีอายุเก่าแก่มาก ในปัจจุบันอันเป็นยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ได้มีการจัดทำพระไตรปิฎกบรรจุไว้ในระบบคอมพิวเตอร์ มีการนำพระไตรปิฎกไปใช้ในระบบออนไลน์ มีระบบการสืบค้นที่เที่ยงตรงและรวดเร็ว พระไตรปิฎกจึงมีการเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาพระไตรปิฎกควรจะมุ่งศึกษาอย่างรอบคอบและให้คงความสำคัญในฐานะเป็นคัมภีร์ทางศาสนา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “พัฒนาการการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยรัตนโกสินทร์” เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์เอกสารเพื่อให้งานมีองค์ความรู้ในด้านพัฒนาการคัมภีร์พระไตรปิฎกมีความองค์ความรู้ที่หลากหลาย ควรนำไปเปรียบเทียบกับพัฒนาการพระไตรปิฎกในสมัยกรุงสุโขทัย กรุงธนบุรี เป็นต้น เพื่อให้ทราบถึงบริบทและความเป็นมาของพัฒนาการคัมภีร์พระไตรปิฎกของแต่ละยุค

2. ข้อเสนอแนะการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการเผยแผ่พระไตรปิฎกในยุคสมัยต่างๆ เพื่อดูให้เข้าใจถึงประเด็นในด้านการเผยแผ่พระไตรปิฎก และควรศึกษาวิจัยเปรียบเทียบกับพัฒนาการคัมภีร์พระไตรปิฎกกับสมัยกรุงสุโขทัย กรุงธนบุรี และอื่นๆ กับทั้งควรศึกษาวิจัยพัฒนาการพระไตรปิฎกในด้านอื่นๆ เช่น ด้านประวัติศาสตร์ การสังคมศาสตร์ ด้านศึกษาศาสตร์ เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2530). **พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา.
- กรมการศาสนา. (2525). **พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา.
- กรมศิลปากร. (2540). **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 4 ชินกาลมาลีปกรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ทองหล่อ วงษ์ธรรมา. (2528). **ปรัชญาพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2541). **มหาวิทยาลัย ปฐโม ภาโค**. กรุงเทพมหานคร: วิทยญาณ.
- ศศิธร เวียงวะลัย. (2558). “การศึกษาพระไตรปิฎกฉบับประชาชนของสุชีพ ปุญญานุภาพ ในเชิงพัฒนาการ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุเมธ เมธาวิทยากุล. (2525). **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2530). **พระไตรปิฎกฉบับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การจัดการหนี้สินครัวเรือนตามหลักทฤษฎีธรรมิกัตถประโยชน์

Household Debt Management Based on The Principles of Ditthadhamikattaprayot

พระมหาวรวัฒน์ วิชัย

Phramaha Worawat Wichai

สำนักศาสนศึกษาวัดสันปูเลยสะหลีเวียงแก้ว จังหวัดเชียงใหม่

San Pu Ley Sali Wiang Kaew Temple Religious Education Center, Chiang Mai Province

Corresponding Author, Email: worawat69@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการหนี้สินครัวเรือนตามหลักทฤษฎีธรรมิกัตถประโยชน์

ผลการศึกษาพบว่า หนี้สิน หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่ายเพื่อให้เกิดการยอมรับสามารถต่อรองในสิทธิ์ที่จะพึงได้ทั้งสองฝ่ายโดยมองถึงผลประโยชน์กันเอง หนี้สินครัวเรือนแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1. หนี้สินในระบบ เป็นหนี้สินที่ลูกหนี้ทำกับสถาบันการเงินหรือธนาคารที่มีกฎหมายรับรองและควบคุมอยู่ และ 2. หนี้สินนอกระบบ เป็นหนี้สินที่เกิดจากลูกหนี้ไม่สามารถกู้ยืมกับสถาบันการเงินหรือธนาคารได้จึงไปใช้บริการหนี้สินนอกระบบ หลักทฤษฎีธรรมิกัตถประโยชน์ คือ หลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันสามารถนำมาบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือนได้ ประกอบด้วยหลักการ 4 ข้อ ได้แก่ 1) อุภูฐานสัมปทา มีความขยันหมั่นเพียร 2) อารักขสัมปทา รักษาโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม 3) กัลยาณมิตตตา การคบกัลยาณมิตร ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา และ 4) สมชีวิตา การอยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์

คำสำคัญ : การจัดการ, หนี้สินครัวเรือน, หลักพุทธธรรม

Abstract

This academic article aims to study household debt management based on the principle of Dhammakathaprayot.

The results of the study found that debt refers to a relationship between two parties to create acceptance and negotiation of rights that both parties should receive by looking at each other's benefits. Household debt is divided into 2 types: 1. Formal debt is a debt that debtors make with financial institutions or banks that are certified and controlled by law, and 2. Informal debt is a debt that debtors cannot borrow from financial institutions or banks, so they use informal debt services. The principle of Dhammakathaprayot is a moral principle that is beneficial in the present and can be used to manage household debt. It consists of 4 principles: 1) Uthansampatha is diligence and perseverance. 2) Arakkhasampatha is protecting wealth that is earned through diligence and perseverance in a legitimate way. 3) Kalyanamitta is associating with good friends who are complete in faith, morality, generosity, and wisdom. 4) Samajiva is living a simple life, knowing the path to wealth and the path to wealth loss.

Keywords: Management, Household debt, Buddhist principles

บทนำ

การพัฒนาเศรษฐกิจจะบรรลุผลตาม ความมุ่งหมาย แต่ความสำเร็จดังกล่าวได้นำไปสู่ ผลการพัฒนา ที่ไม่พึงปรารถนาทางด้านสังคม และการพัฒนานั้นอาจจะไม่ยั่งยืน เพราะคนในสังคม ส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับผลประโยชน์จากกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องกันมายาวนาน จึงได้มีการจัดการ ระบบ และการบริหารกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองกำหนดให้ดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่า ด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน และชุมชน เมือง แห่งชาติ พ.ศ. 2544 เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าว คือลดปัญหาความขัดแย้งในสังคม จากการเลื่อมล้ำของรายได้และการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติที่เหลืออยู่เพียงเล็กน้อยนั้นมากขึ้น รวมถึงการพัฒนาจะกระจุกอยู่เฉพาะพื้นที่ในเขตเมือง และชุมชนด้านอุตสาหกรรม เกิดการกระจาย การพัฒนาสู่ชนบทเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน

กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติเป็นกองทุนหมุนเวียนประเภทเพื่อการกู้ยืม ซึ่งถือเป็นเงินนอกงบประมาณของรัฐบาล หมายถึง เงินที่งบประมาณในความรับผิดชอบของส่วน ราชการนอกจากเงินงบประมาณรายจ่าย เงินรายได้แผ่นดิน เงินเบิกเกินงบ และเงินเหลือจ่าย

ปีเก่าส่งคืนดำเนินงานมาตั้งแต่ปี 2544 โดยรัฐจัดสรรงบประมาณเพื่อจัดตั้ง กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองกองทุนละ 1 ล้านบาท โดยให้ประชาชนร่วมกันบริหารจัดการกองทุนด้วยตนเอง ส่วนหน่วยงานของรัฐมีหน้าที่ให้คำปรึกษาและแนะนำเท่านั้น กองทุนหมู่บ้านมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนสำหรับการลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ เพิ่มรายได้และลดรายจ่าย หรือสำหรับการส่งเสริมและพัฒนาไปสู่การสร้างสวัสดิภาพ สวัสดิการ หรือ ประโยชน์ส่วนรวมอื่นใดให้แก่ประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง รวมถึงเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียน เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนเร่งด่วนสำหรับประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง และลดการกักขังเงินนอกระบบของประชาชน โดยทำให้กลุ่มคนที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการทางการเงินเชิงพาณิชย์ในระบบ (Formal financial services) เนื่องจากไม่มีรายได้เพียงพอและส่วนใหญ่ไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน เงินกู้สามารถเข้าถึงสินเชื่อสำหรับประชาชนระดับฐานรากได้มากขึ้น อันเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจฐานรากของประเทศ พัฒนาคุณภาพชีวิต และบรรเทาปัญหาความยากจนของประชาชน รวมทั้งเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศสู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน (ศิริขวัญ วิเชียรเพลิต, 2558: 1) เพื่อให้ประชาชนได้ใช้เป็นเงินหมุนเวียนในการลงทุนพัฒนาอาชีพ สร้างงานสร้างรายได้ ลดรายจ่าย และเป็นการกระจายรายได้ให้กับท้องถิ่น พร้อมทั้งมีการเสริมสร้างและพัฒนาหมู่บ้าน และชุมชนเมืองให้มีขีดความสามารถในระบบบริหารจัดการเงินกองทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและ ชุมชนเมืองด้วยตนเองเพื่อสร้างศักยภาพในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในทางเศรษฐกิจและสังคม ของประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนเมืองเพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

ดังนั้น กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง คือ เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียน สำหรับการลงทุน พัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ หรือ เพิ่มรายได้ลดรายจ่ายบรรเทาเหตุฉุกเฉิน และจำเป็นเร่งด่วนส่งเสริมและพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนเมืองให้มีขีดความสามารถจัดระบบเงินกองทุนบริหารจัดการเงินกองทุนเสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตัวเองของหมู่บ้านและชุมชนเมือง การเรียนรู้ การสร้างและพัฒนาความคิดริเริ่ม เสริมสร้างศักยภาพและส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานราก เสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมในอนาคต เกิดศักยภาพ ความเข้มแข็งของประชาชนในหมู่บ้านชุมชนเมืองเศรษฐกิจสังคม ตามปรัชญาของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ เสริมสร้างสำนึกความเป็นชุมชนและท้องถิ่นชุมชนเป็นผู้กำหนดอนาคต และจัดการหมู่บ้านและชุมชนด้วยคุณค่าและภูมิปัญญาของตนเองเกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้ด้อยโอกาสในหมู่บ้านและชุมชนเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน ราชการ เอกชนและประชาสังคม กระจายอำนาจให้ท้องถิ่น และพัฒนาประชาธิปไตยพื้นฐาน

การศึกษาการจัดการหนี้สินครัวเรือน โดยมีกองทุนหมู่บ้านในการจัดการแก้ปัญหา

หนังสือดังกล่าว เป็นการแก้ปัญหาด้านคุณภาพชีวิตในการบริหารจัดการทรัพยากรให้เหมาะสมกับรายรับและรายจ่ายก่อให้เกิดความสมดุลกัน ประกอบการศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางชุมชนรวมถึงการขาดประสบการณ์และการตัดสินใจที่ไม่สามารถหาแหล่งเงินทุนได้อย่างรวดเร็ว จึงเป็นช่องว่างก่อให้เกิดหนี้ในระบบในอัตราดอกเบี้ยสูง จึงเป็นปัญหาที่ยากจะแก้ไขได้ ดังนั้นเมื่อกองทุนหมู่บ้านมี เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนสำหรับการลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ เพิ่มรายได้และลดรายจ่าย หรือสำหรับการส่งเสริมและพัฒนาไปสู่การสร้างสวัสดิภาพ สวัสดิการ หรือ ประโยชน์ส่วนรวมอื่นใดให้แก่ประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง รวมถึงเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียน เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนเร่งด่วนสำหรับประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง และลดการกักเงิน นอกระบบของประชาชน โดยทำให้กลุ่มคนที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการทางการเงินเชิงพาณิชย์ในระบบ

เนื้อหา

1. แนวคิดเกี่ยวกับหนี้สินครัวเรือน

หนี้สิน คือ ความผูกพันที่มีผลในกฎหมายซึ่งบุคคลฝ่ายหนึ่งเรียกว่า “เจ้าหนี้” ชอบที่จะได้รับชำระหนี้มีวัตถุประสงค์เป็นการกระทำหรืองดเว้น หรือส่งมอบทรัพย์สินจากบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่า “ลูกหนี้” (เสนีย์ ปราโมช, 2539: 35) ความผูกพันในกฎหมายระหว่างบุคคลเดียวหรือหลายคน โดยที่ฝ่ายหนึ่งเรียกว่าเจ้าหนี้ ซึ่งมีสิทธิ์จะเรียกให้บุคคลคนเดียวหรือหลายคน และอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่าลูกหนี้ให้ชำระหนี้ โดยให้ส่งมอบทรัพย์สิน หรือให้ทำการ หรือให้งดเว้นการอย่างใดอย่างหนึ่งตามความหมายนี้ หนี้สินจึงมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ต้องมีเจ้าหนี้และลูกหนี้ หนี้สินต้องมีคู่กรณีสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ทรงสิทธิ์เรียกว่าเจ้าหนี้ อีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้มีหน้าที่ต้องชำระหนี้ เรียกว่า ลูกหนี้ ด้วยอำนาจแห่งมูลหนี้ เจ้าหนี้ย่อมมีสิทธิ์จะเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้ได้ โดยบุคคลทั้งสองฝ่ายคือเจ้าหนี้และลูกหนี้แน่นอนว่าจะเป็นบุคคลธรรมดาหรือเป็นนิติบุคคลก็ได้ หากมีหลายคนก็จะเรียกว่าเจ้าหนี้ร่วม หรือลูกหนี้ร่วมก็ได้

2. ต้องมีความผูกพันในกฎหมาย ความจำเป็นในการดำรงชีพทำให้บุคคลต้องเข้ามาเกี่ยวข้องติดต่อกันและกันในลักษณะต่างๆกัน คือ เกี่ยวข้องกันด้วยความตกลงปลงใจทั้งสองฝ่ายที่เรียกว่าสัญญา มูลหนี้ตามกฎหมายแท้จริงเกิดจากลักษณะ 4 ประการ คือ สัญญา การจัดการงานนอกสั่ง ลากมิควรได้ และละเมิดหนี้ ที่เกิดแต่สัญญานั้นเป็นหนี้ที่เกิดจากนิติกรรม คือ การตกลงกันของทั้งสองฝ่ายก่อให้เกิดหนี้ขึ้น ส่วนหนี้ที่เกิดแต่การจัดการนอกสั่งลากมิควรได้ และละเมิดนั้นเป็นหนี้เกิดจากนิติเหตุ กระทำหรืองดเว้น โดยมีได้ตกลงกันมาก่อนเลย หากแต่

การกระทำหรือการงดเว้นนั้นบังเกิดขึ้นโดยมีกฎหมายรับรองให้มีสิทธิ์และหน้าที่ทำให้เกิดหนี้ขึ้น

3. ต้องมีวัตถุแห่งหนี้ สิ่งที่น่ามาใช้กันตามมูลหนี้ นั้น กฎหมายเรียกว่า วัตถุแห่งหนี้ ซึ่งอาจเป็นอย่างหนึ่งอย่างใดใน 3 อย่าง คือ กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดให้ งดเว้นการกระทำ อย่างใดอย่างหนึ่งให้ และส่งมอบทรัพย์สินให้ (ชัยยุทธ วัชรานนท์, 2546: 93-95) รวมถึงความ เชื่อและความไว้วางใจระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย ในการที่จะให้ลูกหนี้กู้ยืมโดยมีสัญญากำหนดเงื่อนไข และเงื่อนไขเวลา การชำระหนี้สินค้ำในอนาคต หรือ ความเชื่อโดยวิวัฒนาการมาจากระบบ เศรษฐกิจที่ใช้สิ่งของแลกเปลี่ยนกัน เรียกกระบวนเศรษฐกิจในช่วงนี้ว่า Barter economy ต่อมา ได้พัฒนาเข้าสู่ระยะที่มนุษย์ได้หาวิธีเพื่อให้เกิดความสะดวกในการแลกเปลี่ยน โดยนำวัตถุหรือ แร่ธาตุ มาเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนแทนโดยเรียกวัตถุนี้ว่า เงินตรา (จริยา ภักธรีรานนท์, 2546: 4) ภาวะผูกพันในปัจจุบันของกิจการอันเป็นผลมาจากเหตุการณ์ในอดีต ซึ่งคาดว่าจะส่ง ผลในอนาคตให้กิจการ สูญเสียทรัพยากรที่มีประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ เช่น การส่งมอบสินทรัพย์ หรือการให้บริการ เป็นต้น (สุพิชญ์ชญา เหล่าธรรมทัศน์, 2551: 1) ในเรื่องหนี้ตามประมวล กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้นำเอาแนวความคิดเรื่องหนี้ มาจากระบบกฎหมายซีวิลลอว์ ซึ่ง มีรากฐานมาจากกฎหมายโรมัน หนี้คำนี้จึงเป็นคำแปลของสิทธิชนิดหนึ่ง เรียกกันในกฎหมาย โรมันว่า obligation ถ้าจะแปลสั้นๆ ตามถ้อยคำก็คงแปลได้ว่าเป็น “ภาระ” หรือ “หน้าที่” หรือ ความเป็นหนี้ ซึ่งเป็นการมองจากทางด้านลูกหนี้ โดยเป็นผู้มีความผูกพันจะต้องชำระหนี้ หาก มองทางด้านเจ้าหนี้ “หนี้” ถือว่าเป็นสินทรัพย์ (asset) อันเป็นส่วนหนึ่งของกองทรัพย์สินของ เจ้าหนี้ แต่เมื่อมองทางด้านลูกหนี้ “หนี้” ก็เป็นความรับผิดชอบ ทางด้านการเงินของลูกหนี้ (โสภณ รัตน์การ, 2551: 5) เป็นนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่าย ซึ่งฝ่ายหนึ่งต้องกระทำอย่างใดอย่าง หนึ่งให้อีกฝ่ายหนึ่งการกระทำแบ่งเป็นสามชนิดคือ 1. กระทำ 2.ละเว้นการกระทำ และ 3.การ โอนทรัพย์สิน (จิต เศรษฐบุตร, 2541: 24) จำนวนเงินที่บุคคลหรือกิจการค้ำเป็นหนี้ต่อบุคคล ภายนอกเป็นภาวะผูกพันตามกฎหมายในปัจจุบันของกิจการอันเกิดจากการค้ำหรือการกระทำ ในอดีตมีผลทำให้กิจการต้องชำระหนี้ตามภาระที่ได้ผูกพันนั้นในอนาคต ซึ่งจะมีความสอดคล้อง กับสำนักงานสถิติแห่งชาติที่ให้ค่านิยามหนี้สินของครัวเรือนหมายถึง จำนวนเงินกู้ยืมทั้งหมด ของสมาชิกในครัวเรือนที่ค้างชำระทั้งจากสถาบันการเงินและบุคคลอื่นนอกครัวเรือน และหนี้ ที่เกิดจากการเช่าซื้อ การซื้อสินค้าเงินผ่อน การซื้อเชื่อสินค้า การจำนำ การจำนอง และเงินส่ง แชรต์ตาย เป็นต้น” (ฐานิตา มีลา, 2556: 21)

สรุปได้ว่า หนี้สิน หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่ายเพื่อให้เกิดการ ยอมรับสามารถต่อรองในสิทธิ์ที่จะพึงได้ทั้งสองฝ่ายโดยมองถึงผลประโยชน์กันเองแต่หากมีการ ชำระหนี้ไม่ตามวันเวลาที่กำหนดไว้ร่วมกันดังกล่าว มีการกระทำหรืองดเว้นการกระทำบางอย่าง

ซึ่งจะมีผลทางกฎหมายได้รวมถึงสัญญาเงื่อนไขที่จะพึงได้เสียในอนาคตไม่ว่าการแลกเปลี่ยนด้วยสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแทนค่าของเงินตราที่ได้มีการกู้ยืมไปของลูกหนี้นั้น เป็นสิทธิที่จะเรียกร้องจากเจ้าหนี้โดยต้องอยู่ในกฎหมายที่กำหนดไว้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

2. ลักษณะหนี้สินครัวเรือน

จำนวนเงินที่ได้ทำสัญญาหรือไม่ได้ทำสัญญาในการยืมเงินและต้องใช้คืนจากแหล่งเงินกู้ต่าง ๆ (นุกูล ตรีเจริญ, 2548: 3) ก่อให้เกิดการเป็นหนี้ครัวเรือนและหนี้ภายในท้องถิ่นอาจหมายถึงภายในอาณาเขตบริเวณเดียวกันครอบคลุมดังต่อไปนี้ การกู้ยืมพันธบัตรที่สามารถชำระหนี้ได้ตามกฎหมายถือว่าเป็นภาวะหนี้สินในระยะยาว พันธบัตรของรัฐบาล การเป็นหนี้อื่นเกิดจากการใช้เครดิตสินเชื่อ สอดคล้องกับ วนิดา โชคปลอด (2554: 11) กล่าวว่า หนี้สินครัวเรือนแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ หนี้สินในระบบและหนี้สินนอกระบบ หนี้สินในระบบเป็นหนี้สินที่ลูกหนี้ทำกับสถาบันการเงินหรือธนาคารที่มีกฎหมายรับรองและควบคุมอยู่ ส่วนหนี้สินนอกระบบเป็นหนี้สินที่เกิดจากลูกหนี้ไม่สามารถกู้ยืมกับสถาบันการเงินหรือธนาคารได้ จึงไปใช้บริการหนี้สินนอกระบบ ความแตกต่างระหว่างหนี้สินในระบบกับหนี้สินนอกระบบดังนี้

1. หนี้สินในระบบ จะมีกฎหมายควบคุมอยู่ ทุกฝ่ายว่าเป็น เจ้าหนี้ ลูกหนี้ ผู้ค้ำประกัน ฯลฯ จะต้องปฏิบัติและได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายอย่างยุติธรรม กฎเกณฑ์ กติกาเงื่อนไข และข้อบังคับต่างๆของหนี้สินในระบบ จะมีความยุติธรรม ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน เมื่อมีปัญหาหนี้สิน เช่น ปัญหาการผิดนัดชำระหนี้สิน ก็มีขั้นตอนและกระบวนการในการดำเนินการตามกฎหมายที่ชัดเจนแบบตรงไปตรงมา หนี้สินในระบบหากฟ้องร้องแล้วจะมีการบังคับจำนองหรือขายทอดตลาดสินทรัพย์หรือหลักประกันไปตามขั้นตอน ทั้งฝ่ายลูกหนี้และก็ได้มีโอกาสที่จะต่อสู้กันในชั้นศาลได้อย่างเท่าเทียมกันไม่มีความเหลื่อมล้ำและอยู่ภายใต้กฎหมายเหมือนกัน และการกู้ยืมเงินในระบบ ได้แก่ การกู้ยืมเงินจากแหล่งสถาบันการเงินที่ได้รับ การจดทะเบียนจัดตั้งถูกต้องตามกฎหมาย เช่น ธนาคารสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร สำหรับการกู้ยืมเงินในระบบนั้นจะมีขั้นตอนการให้กู้ยืมเงินที่มีลักษณะยุ่งยากกว่า การกู้ยืมเงินจากระบบ เนื่องจากผู้ให้กู้ในระบบจะมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณามากและผลการพิจารณาจะให้กู้ยืม (พรรณณา ฐนิมิตรกุล, 2555: 20)

2. หนี้สินนอกระบบ หมายถึง การกู้หนี้ยืมสินที่ไม่อยู่ในระบบสถาบันการเงิน เช่น การกู้ยืมกันระหว่างเพื่อนฝูงหรือญาติพี่น้อง ซึ่งการกู้ยืมเงินดังกล่าว จะไม่มีกติกามารยาทที่เป็นมาตรฐานเช่น การทำสัญญากู้ยืมเงินอาจจะใช้กระดาษเปล่าเขียนข้อความการกู้ยืมเงิน โดยใช้ลายมือของลูกหนี้หรือเจ้าหนี้เป็นผู้เขียน ซึ่งบางครั้งก็ไม่มีพยานรับรู้ หรือบางครั้งก็มีการขูดขีดฆ่า (เยาวเรศ ทับพันธุ์, 2549: 8) ลูกหนี้ที่เป็นหนี้สินนอกระบบส่วนมากจะเป็นคนที่ไม่มีความรู้

ความรู้และไม่สามารถกู้ยืมหนี้สินในระบบ จึงต้องหันไปใช้บริการของหนี้สินนอกระบบที่เจ้าหน้าที่นอกระบบจะเป็นผู้กำหนด กฎเกณฑ์ กติกาเงื่อนไขต่างๆ ตามความพอใจการเอาเปรียบจากเจ้าหน้าที่นอกระบบ เริ่มตั้งแต่การปล่อยกู้ยืม ซึ่งจะปล่อยกู้โดยไม่มีสัญญาหรือหลักฐานใดๆ แล้วเก็บเงินค่าผ่อนชำระรายวัน ดอกเบี้ยจากลูกหนี้แพงกว่าอัตราดอกเบี้ยของหนี้สินในระบบ การกู้ยืมเงินจากแหล่งนอกระบบการเงินที่เป็นแหล่งเงินกู้ที่ไม่ได้รับการจดทะเบียนอย่างถูกต้อง ทางเลือกหลายทางหาไม่ทางเลือกเดียวไม่ถือว่าเป็นการตัดสินใจต้องให้เหตุผลประกอบการพิจารณาโดยใช้ข้อมูล (แสง รตนมงคลมาศ, 2537: 13)

สรุปได้ว่าแนวคิดภาวะหนี้สินครัวเรือนจัดเป็นสองระบบคือหนี้สินในระบบและหนี้สินนอกระบบ โดยหนี้สินในระบบนั้น ใช้หลักของกฎหมายเกณฑ์เงื่อนไขและวิธีการต่างๆ ให้เป็นลายลักษณ์อักษรในการกู้ยืม เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการนำหลักทรัพย์ออกมาใช้สร้างหรือลงทุน สิ่งที่เราเรียกว่าลูกหนี้ ให้เกิดผลสัมฤทธิ์และวางแผนในการสร้างสิ่งที่ต้องการ ซึ่งมีผลกระทบทั้งข้อดีข้อเสียของผู้ที่ค้ำประกันให้กับลูกหนี้โดยใช้ตำแหน่งทางฐานะของบุคคลนั้น มาเป็นการรับรองการกู้ยืมสินครั้งนี้ ส่วนหนี้สินนอกระบบเป็นการตกลงระหว่างเจ้าหน้าที่ โดยการให้กู้ยืมสินเป็นพันธบัตรแต่ไม่มีการจดหรือบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแต่มีการตกลงกันด้วยวาจาโดยจะคิดดอกเบี้ยมากกว่ามาตรฐานที่กฎหมายกำหนดไว้แต่เป็นการเพิ่ม โอกาสการกู้ยืมมากที่สุดแต่มีผลกระทบมากที่สุดเหมือนกันก่อให้เกิดหนี้สะสมเป็นจำนวนมาก

3. หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ 4

ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์อันพึงได้จากการประกอบกิจการหรือมีอาชีพที่สุจริต ถูกต้องทั้งทางกฎหมายและ ศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจการนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้า ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบกิจการ อาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้ อาจเป็นสิ่งที่บุคคลต่างๆ ไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งประโยชน์นั้น จะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน อันมีอยู่ 4 ประการ คือ 1. ความขยันหมั่นเพียร 2. การรู้จักรักษาทรัพย์และประหยัด 3. คบคนดีเป็นมิตร 4. เลี่ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 23, ข้อ 144: 289) เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนาหมายถึง ประโยชน์ในปัจจุบัน 4 อย่าง อาจเรียกสั้นๆว่า ทฤษฎีธัมมิกัตถะ เนื่องจากอรรถะ แปลว่า ประโยชน์อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีประโยชน์ ซ้ำซ้อนกันสองคำก็ได้หรืออาจเรียกเต็มๆ ว่า ทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกรมมหมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น เพื่อประโยชน์

สุขสามัญหิมองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มีทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้นอันจะสำเร็จด้วยธรรม 4 ประการ คือ

1. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เช่นขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบภาระงาน เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่อง อันเป็นอุปายในการทำงานนั้น ให้สามารถทำได้สำเร็จ อีกหลักธรรมหนึ่งซึ่งเรียกว่าอุฏฐานสัมปทา คือ มรรคมืองค์ 8 นี้แปลว่า ทางมืองค์ 8 ประการ อันประเสริฐ 8 ได้แก่ สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ การกระทำชอบ สัมมาสติความ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิตั้งจิตมั่นชอบ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10, ข้อ 299: 348)

2. อารักขสัมปทาถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม รักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูล ไม่ให้ถูกลัก หรือทำลายไปโดยภัยต่างๆ ได้มาโดยธรรมเขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์นั้นด้วยคิดว่า ทำอย่างไรโภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา จึงจะไม่ถูกพระราชาริบ โจรไม่ลัก ไฟไม่ไหม้ น้ำไม่พัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่ลักไป นี้เรียกว่า อารักขสัมปทา

3. กัลยาณมิตตตา คบคนดี ไม่คบคนชั่ว อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตนเจรจา สนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นผู้มีสมาจารบริสุทธฺิ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาศีลจาคะ ปัญญา มีสติสัมปชัญญะ มีความยำเกรง มีความเคารพ กระทำตามคำของมิตรดีทั้งหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25, ข้อ 195: 237)

4. สมชีวิตา อยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายได้ ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับน้อย แต่เลี้ยงชีพอย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่ากุลบุตรผู้นี้ ใช้จ่ายโภคทรัพย์เหมือนคนกินผลมะเดื่อ

ดังที่พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรมที่อำนวยประโยชน์ให้ในปัจจุบัน คือให้ผลในชาตินี้ โดยเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติมีความมั่นคงมั่นคง จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หัวใจเศรษฐี มี 4 ประการคือ

1. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันในการทำงานหาเลี้ยงชีพ ในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ

2. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักรักษาทรัพย์สิ่งของที่มีอยู่หรือที่ได้มา ให้อยู่คงทน

3. กัลยาณมิตตตา ความมีเพื่อนดี คือรู้จักคบเพื่อน รู้จักหาคุ้มครองที่ดี

4. สมชีวิตา ความมีชีวิตเหมาะสม คือ รู้จักใช้สอยทรัพย์สมบัติ กินอยู่พอเพียง ไม่ฟุ่มเฟือยเกินไป ไม่ผิดเคืองเกินไป (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548: 320) ซึ่งให้ความหมายว่า เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ ในปัจจุบันหรือเพื่อสร้างฐานะของตนให้มีความสุขขั้นต้น

ในข้อปฏิบัติทั้งสี่นี้ในตำราเรียกว่าหลักทฤษฎีธรรมมีกัตถะแปลว่าประโยชน์ปัจจุบัน วิธีปฏิบัติให้ตนเป็นคนมีหลักแหล่งได้รับประโยชน์จากการครองเรือน เป็นวิธีทำให้ทรัพย์วิธีการรักษาทรัพย์ที่มีอยู่ป้องกันศัตรูภายนอกให้ทรัพย์ และวิธีป้องกันศัตรูภายในให้ทรัพย์ (ปิ่น มุกกันต์, 2542: 114) นอกจากนี้ ว.วชิรเมธี ได้กล่าวไว้ว่าหัวใจเศรษฐกิจคือหลักธรรมที่นำไปสู่จุดหมายจะทำอะไรก็ประสบผลสำเร็จ นักเรียน นักศึกษา พ่อค้าแม่ค้า นักธุรกิจ พนักงานบริษัท แม้แต่นักการเมือง หากนำหัวใจเศรษฐกิจนี้มาปรับใช้ในชีวิต รับประกันได้ถึงความสำเร็จมี 4 ประการคือ (พระเมธีวชิโรดม (วุฒิชัย วชิรเมธี), 59: 63)

1. อุ มาจาก อฏฐานสัมปทา แปลว่า ขยันหา หมายความว่า อย่าเกียจคร้านคำว่า ขยันในทัศนคติของ ว.วชิรเมธี ก็คือเดินไปข้างหน้าเมื่อตื่นขึ้นมาให้เดินไปข้างหน้าทันทีเพราะว่าเงินเป็นของกลางใครเดินไปหากก็เป็นของคนนั้น เงินไม่ได้ถูกผูกขาดไว้ให้เป็นสมบัติของคนรวยเงินถูกออกแบบมาเพื่อให้เป็นสมบัติของคนทั้งโลกใครมีความขยันมากคนนั้นก็ได้อะไร ใครมีความขยันน้อยกว่านั้นก็ได้น้อย ใครไม่ขยันเลยคนนั้นก็ไม่ได้อะไรเลย นี่คือการขยันหาลุกขึ้นมาแล้วเดินไปหาเงิน

2. อา มาจาก อารักขสัมปทา แปลว่า รักษาดี หมายความว่า เงินเข้ามือซ้าย มือขวาต้องเก็บ เงินเข้ามือขวา มือซ้ายต้องเก็บ ไม่ใช่เงินเข้ามามือทางซ้าย ไหลออกทางขวา เงินเข้ามือทางขวา ไหลออกทั้งซ้าย อย่างนี้ไม่มีทางรวยแน่นอน เราต้องรู้จักเก็บ เก็บรักษาให้ดี

3. กะ มาจาก กัลยาณมิตรตตา แปลว่า มีกัลยาณมิตร คือรู้จักคบคนนี้เป็นเพื่อนหลายคนคงจะรู้ความหมายดีอยู่แล้วว่า คู่ค้าของเราสำคัญมากจัดว่าเป็นกัลยาณมิตรเหมือนกัน เพราะหากเรามีสินค้าแต่ไม่มีคู่ค้า แล้วใครจะทำมาหากินกับเรา

4. สะ มาจาก สมชีวิตา แปลว่า ใช้ชีวิตพอเพียง หมายความว่า จะลงทุนอะไรเราต้องประมาณตัวเองท่านสอนไว้ 3 คำ คือ มีเหตุผล พอประมาณ ทางสายกลาง

สรุปว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการหรือมีอาชีพที่สุจริต ถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจการนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้า ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบกิจการ อาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การทำงานและการประกอบอาชีพที่สุจริตรู้จักใช้ปัญญาสอดคล้อง ตรวจสอบ

ตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ และ ผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม คบหาคนดีเป็นมิตรคือรู้จักเสวนาคบหาคนไม่ควรคบ ผู้มีความสามารถผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพ การงาน เลี้ยงชีวิตแต่พอดีคือรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้มิให้ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันหรือเพื่อสร้างฐานะของตนให้มีความเจริญงอกงาม

4. การประยุกต์หลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์กับการจัดการหนี้สินครัวเรือน

การจัดการหนี้สินครัวเรือนเชิงพุทธบูรณาการกับหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม 4 สามารถนำมาเป็นแนวทางในการจัดการหนี้สินครัวเรือนได้ดังนี้

1) **ด้านการวางแผน** คือ การกำหนดการวางแผน ประชุมคณะกรรมการ เพื่อกำหนดแนวทางการจัดทำแผนของกองทุนหมู่บ้านควรมีการตรวจสอบในความทันสมัย สามารถดำเนินการได้ และปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทของแต่ละกองทุน มีการส่งเสริมการหารายได้เสริมให้กับสมาชิกกองทุนหมู่บ้านในช่วงเวลาว่างเพื่อเป็นการหารายได้เพิ่มเติม เป้าหมายวัตถุประสงค์ของกองทุนหมู่บ้าน มีความชัดเจน ที่มีความจำเป็นต่อครอบครัว วางแผนปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของคนในชุมชน บูรณาการกับหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม 4 คือ **อุฏฐานสัมปทา** มีการพัฒนาศักยภาพการทำงานให้กับสมาชิกส่งเสริมการประกอบอาชีพสุจริต ส่งเสริมอาชีพภายในครัวเรือน ส่งเสริมการหารายได้เสริมให้กับสมาชิกกองทุนหมู่บ้านในช่วงเวลาว่างเพื่อเป็นการหารายได้เพิ่มเติมงบประมาณกองทุนถูกจัดสรรให้เป็นแบบในการจัดการตามวัตถุประสงค์มีการส่งเสริมอาชีพอย่างเป็นรูปธรรมเป็นตัวอย่งในการบริหารกองทุนหมู่บ้าน

2) **ด้านการจัดองค์การ** คือ การจัดโครงสร้างของอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน และมีการแบ่งภาระหน้าที่ความรับผิดชอบให้ชัดเจนมีการพิจารณาเงินกู้ของสมาชิกให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของผู้กู้และมีการติดตามประเมินผล มีความรู้ความสามารถในการจัดการกองทุนหมู่บ้าน คณะกรรมการจำนวน 9-15 คนที่ได้รับ การคัดเลือกเป็นจำนวนที่มีความเหมาะสม และความชัดเจนเหมาะสมกับการใช้ปฏิบัติของสมาชิกกองทุน บูรณาการกับหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม 4 คือ **อารักขสัมปทา** ส่งเสริมให้สมาชิกบริหารเงินทุนอย่างมีเหตุผล เก็บออมเงินไว้ใช้ในยามจำเป็น นำเงินไปลงทุนให้เกิดผลกำไร ส่งเสริมสมาชิกของกองทุนหมู่บ้านมีการออมเงินทั้งในส่วนที่เป็นเงินสัจจะ เงินออม และส่งเสริมการออมให้เกิดดอกผล ให้กับสมาชิกของกองทุน ให้ความรู้ ชมเชยและให้รางวัลแก่ผู้มีสัจจะในการบริหารทรัพย์แก่สมาชิก

3) **ด้านการบังคับบัญชาสั่งการ** คือ มีการสั่งการที่เป็นลำดับขั้นตอน

และมีความชัดเจนในการสั่งการและมีการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ เพื่อเกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการบริหารงาน การตรวจสอบให้ความเป็นธรรมแก่สมาชิก กองทุนหมู่บ้านให้เห็นเป็นรูปธรรม เรื่องการจัดสรรเงินกู้ให้สมาชิกตามความเหมาะสม มีการแบ่งแยกหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างชัดเจนในการปฏิบัติตามนโยบายกองทุนหมู่บ้านมีความโปร่งใสยุติธรรมตรวจสอบได้ การพิจารณาเงินกู้ยืมการโอนเงินให้สมาชิก มีความรวดเร็ว บุรณาการกับหลักทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตินิกธรรม 4 คือ **กัลยาณมิตตตา** ส่งเสริมให้สมาชิกมีจิตสำนึกที่ดี ชื่อสัตย์สุจริต ยกย่องสมาชิกที่ชำระหนี้สินตรงเวลา มีระเบียบข้อบังคับจ่ายเงินตรงเวลา ปรึกษากันกลุ่มบุคคลต้นแบบที่ประสบความสำเร็จเพื่อให้คำแนะนำในการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องไม่ก่อให้เกิดหนี้สินมากเกินไป ช่วยแก้ปัญหา มีการช่วยเหลือเป็นเงินในยามเกิดเหตุฉุกเฉิน

4. ด้านการประสานงาน คือ การทำงานให้สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข และมุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกัน และประสานงานกันในระบบที่มีการติดต่อกันในหลายช่องทางเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ประจำปี สอบถามปัญหาของสมาชิกและจะคอยแก้ปัญหา มีการช่วยเหลือเป็นเงินในยามเกิดเหตุจำเป็น ให้ตระหนักคิดในการใช้จ่ายที่มีความจำเป็นนำบัญชีรายรับรายจ่ายให้เห็นถึงค่าใช้จ่ายแต่ละวัน ได้เสริมสร้างเศรษฐกิจของประชาชนในหมู่บ้านให้ดีขึ้น มีเงินออมมากขึ้นจากการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน สามารถแก้ปัญหาดอกเบี้ยสูงจากเงินกู้ในระบบให้แก่ครอบครัว บุรณาการกับหลักทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตินิกธรรม 4 คือ **กัลยาณมิตตตา** มีการสร้างเครือข่ายให้การแก้ปัญหาที่ซ้ำซ้อน โดยมีการสร้างกลุ่มงานเพื่อให้เข้าถึงปัญหาและหาทางออกที่ไม่มีผลกระทบต่อระหว่างสมาชิกและคณะกรรมการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอย่างมีเหตุผล

5. ด้านการควบคุม คือ มีการวางกฎ ระเบียบที่ชัดเจน และสมาชิกต้องปฏิบัติตามจะมีการพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วสามารถแก้ไขได้อย่างรวดเร็ว ในการจัดทำแผนปฏิบัติงานควรมีการกำหนดเป้าหมายหรือมีการกำหนด KPI ที่ชัดเจน ในการขับเคลื่อนงานของกองทุนหมู่บ้าน ให้ความร่วมมือกันทุกๆ หน่วยงานในภาครัฐ และของหมู่บ้านในการปฏิบัติภารกิจๆ ด้าน สมาชิกรายได้ที่ยังมีความจำเป็นอยู่ก็สามารถเอาเงินออมที่สะสมมาทั้งปีไปลงทุนตามความเป็นที่มีอยู่ ขั้นตอนในการรับเงินกองทุนหมู่บ้านมีหลักฐานเอกสารรับเงินที่ชัดเจน อนุมัติให้กู้ยืมเงินจากกองทุน มีความสะดวกในการชำระเงินกู้พร้อมดอกเบี้ย การกำหนดจำนวนเงินที่ต้องชำระแต่ละงวด บุรณาการกับหลักทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตินิกธรรม 4 คือ **สมชีวิตา** ส่งเสริมให้สมาชิกมีความพอใจในฐานะของตน ส่งเสริมให้สมาชิกเลี้ยงชีพอย่างสุจริต นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต การจัดสอนการทำบัญชีเบื้องต้นเพื่อ

ลดรายจ่าย คริวเรือ่นมีการจัดทำบัญชีรายจ่ายประจำเดือน ส่งเสริมให้เกิดการออมในกองทุนหมู่บ้านเพื่อจัดระเบียบรายรับรายจ่ายและวิธีการกู้ให้เหมาะสม

สรุป

สภาพปัญหาการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมบริโภคนิยม การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมบริโภคนิยม มีพฤติกรรมบริโภคนิยมในชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้อง กับการซื้อ การกิน การท่องเที่ยว การดูแลสุขภาพ การมีเครื่องอำนวยความสะดวก เสพความบันเทิง ใช้สินค้าและบริการต่าง ๆ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากกระแสวัฒนธรรมตะวันตก เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรม และเพื่อตอบสนองความต้องการและความปรารถนาที่เกินความจำเป็นของการดำเนินชีวิต เป็นสาเหตุที่มาของปัญหาต่าง ๆ ได้แก่ 1) ปัญหาการขาดความเพียร 2) ปัญหาการไม่รู้จักประหยัดทรัพย์ 3) ปัญหาการคบคนพาล และ 4) ปัญหาการใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะ หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน ประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่ 1) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร 2) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม 3) กัลยาณมิตตตา การคบกัลยาณมิตร ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา และ 4) สมชีวิตา การอยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ การประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เพื่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมบริโภคนิยม 1) การประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาการขาดความเพียร 2) การประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาการไม่รู้จักประหยัดทรัพย์ 3) การประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาการคบคนพาล

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ควรมีการรณรงค์และส่งเสริมให้ประชาชนแสดงหนี้สินของคริวเรือ่นอย่างตรงไปตรงมา เพื่อกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างตรงจุด โดยอาจมีการทำข้อตกลงในการบริหารจัดการหนี้สินคริวเรือ่น เช่น การให้กู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้านโดยสามารถชำระเป็นผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น ทั้งนี้ควรมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ด้วยความยั่งยืนในการบริหารจัดการหนี้สิน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการเขียนบทความครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาความเชื่อหรือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาบริหารจัดการหนี้สินครัวเรือนได้

บรรณานุกรม

- จรรยา ภัทรธีรานันท์. (2546). **ปัญหาหนี้เสียของสถาบันการเงินในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ**. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- จิต เศรษฐบุตร. (2541). **หลักกฎหมายแพ่งลักษณะหนี้**. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัยยุทธ วัชรานนท์. (2546). **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ฉบับปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์การพิมพ์.
- ฐานิตา มีลา. (2556). “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเป็นหนี้นอกระบบของชาวนาในเขตอำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี”. **วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาการประกอบการ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นุกูล ตรีเจริญ. (2548). “การศึกษาภาระหนี้สินของนายทหารชั้นประทวนสังกัดกองบัญชาการกองพลทหารปืนใหญ่ต่อสู้อากาศยาน”. **ปัญหาพิเศษพัฒนาประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขานโยบายสาธารณะ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ปิ่น มุกข์นงค์. (2542). **เรือนชั้นนอก-เรือนชั้นใน**. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- พรรณภา ถูนิมิตรกุล. (2555). **การเงินธุรกิจ**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). **คำวัด**. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง.
- พระเมธีวชิโรดม (วุฒิชัย วชิรเมธี). (2559). **เคล็ดลับหัวใจเศรษฐกิจ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สปายะ.
- เยาวเรศ ทับพันธุ์. (2549). **ปัจจัยกำหนดแหล่งเงินกู้และระดับการกู้ยืมของครัวเรือนชนบท**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- วนิดา ไชคปลอด. (2554). “การเป็นหนี้นอกระบบของพนักงาน: กรณีศึกษานิคมนสวนอุตสาหกรรมเครือสหพัฒน์ศรีราชา จังหวัดชลบุรี”, **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาบริหารงานยุติธรรม**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ศิริขวัญ วิเชียรเพลิศ. (2558). **รายงานการศึกษากองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ**.

- กรุงเทพมหานคร: สำนักงบประมาณของรัฐบาล สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
สุพิชญ์ชญา เหล่าธรรมทัศน์. (2551). เอกสารประกอบคำสอนวิชา บข. 201 การบัญชี.
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสนีย์ ปราโมช. (2539). ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้.
กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- โสภณ รัตนากร. (2551). คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้. พิมพ์ครั้งที่
ที่ 11. กรุงเทพมหานคร: นิติบรรณการ.
- แสง รัตนมงคลมาศ. (2537). องค์การการนำการตัดสินใจ. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิต
พัฒนบริหารศาสตร์.

คุณค่าและหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีปอยจ่าตี

Values and Buddhist Principles That Appear in The Poi Ja Tee Tradition

พระปลัดสมศักดิ์ คำมูล

Phra Palad Somsak Khammoon

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College

Corresponding Author, Email: Thawornchitto@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาคุณค่าและหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีปอยจ่าตี

จากการศึกษาพบว่า ปอยจ่าตี คือ งานบูชาเจดีย์ทรายของชาวไต (ไทยใหญ่) จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบูชาพระพุทธเจ้า ซึ่งเชื่อว่าถ้าได้ร่วมประเพณีนี้จะได้กุศลที่ยิ่งใหญ่นอกจากนี้ยังเป็นการสะเดาะเคราะห์ ทำให้เคราะห์กรรมไม่ดีต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับตัวเราให้จางหายไป สิ่งร้ายจะกลายเป็นดี สิ่งที่ดีอยู่แล้วจะยิ่งดีขึ้นและถือเป็นพระเพณีขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลอีก โดยชาวบ้านจะร่วมกันนำทรายมาก่อเป็นพระเจดีย์ ตกแต่งประดับประดาให้เกิดความสวยงามและบูชาด้วยทราย น้ำพัด ดอกไม้ ธูปเทียน ตุงหรือธง จุดประทีปโคมไฟ ให้ความสว่างไสวเวลากลางคืน ถึงวันจัดงานมีการทำบุญอุทิศถวายแด่พระพุทธเจ้า ถวายอาหารแด่พระสงฆ์ เลี้ยงอาหารผู้มาร่วมงาน ประกอบพิธีถวายและฟังพระธรรมเทศนา เสร็จแล้วมีการจุดดอกไม้ไฟ ซึ่งมีความเชื่อว่าถ้าได้บูชาเจดีย์ทรายถวายพระพุทธเจ้าแล้ว เคราะห์กรรมในรอบปีนี้จะหมดไป และจะได้ความเป็นสิริมงคลสู่หมู่บ้าน และประกอบการเกษตรได้ผลดีในปีนั้น

คำสำคัญ : คุณค่า, หลักพุทธธรรม, ปอยจ่าตี

Abstract

This article aims to study the value and Buddhist principles that appear in the Poi Ja Ti tradition.

It was found that Poi Ja Ti is a sand pagoda worship ceremony of the Tai (Shan) people. It is organized with the aim of worshipping the Buddha. It is believed that if one participates in this tradition, one will gain great merit. In addition, it is a way to avert bad luck, to make bad karma disappear, to turn bad things into good things, to make good things even better. It is also considered a tradition to ask for rain to fall in the right season. Villagers will work together to build a pagoda with sand, decorate it beautifully, and worship it with sand, water, flowers, incense, candles, flags, or lanterns, and light lanterns to provide bright light at night. On the day of the event, merit-making is made to dedicate to the Buddha, food is offered to the monks, food is fed to the participants, the offering ceremony is held, and sermons are listened to. After that, fireworks are lit. It is believed that if the sand pagoda is worshipped and offered to the Buddha, the bad karma for the year will disappear, and the village will be blessed and their agricultural activities will be successful that year.

Keywords: Value, Buddhist principles, Poi Ja Ti

บทนำ

ศาสนาความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เพื่อเป็นคำอธิบายปัญหาความอยากรู้อยากเห็น และหากเป็นพิธีกรรมที่ต่อย้ำความสำคัญของศีลธรรมจรรยา จารีตการจัดพิธีนี้ก็เพราะศีลธรรมจรรยาจารีต จะนำมาซึ่งสวัสดิภาพของสังคมเป็นสำคัญ (พระปริชา คุณุตตจิตโต (แสนพรหม) และคณะ, 2560: 351)วิถีชีวิตของคนไทยได้ผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาตลอดเวลายาวนาน จนทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากันและสนองความต้องการของกันและกัน ตลอดจนผสม คลุกเคล้ากับความเชื่อถือและข้อปฏิบัติสายอื่น ๆ ที่มีมาในหมู่ชนชาวไทย ถึงขั้นที่ทำให้เกิดมีระบบความเชื่อและความประพฤติปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นแบบของคนไทยโดยเฉพาะ อันมีรูปลักษณ์และเนื้อหาของตนเองที่เน้นเด่นบางแง่บางด้านเป็นพิเศษ แยกออกได้จากพระพุทธศาสนาอย่างทั่ว ๆ ไป เรียกว่าพระพุทธศาสนาแบบไทยหรือพระพุทธศาสนาของชาวไทย (ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาจริยธรรม ทอ.กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทศศึกษาทหารอากาศ, 2566) หากมองย้อนกลับไปในอดีต เราได้รับอิทธิพลจากหลายอารยธรรม ได้ติดต่อสมาคมกับมอญและขอมซึ่งรับอิทธิพล

อารยธรรมมาจากอินเดีย เรายับศาสนาพุทธมาจากอินเดีย เมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ นับตั้งแต่สมัยสุโขทัย เป็นต้นมานั้น กว่าที่จะประดิษฐานตั้งมั่นในสังคมไทยได้ ก็ผ่านกระบวนการควมรวมทางวัฒนธรรม เพราะการได้ปรับตัวอยู่ตลอดเวลาช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา พระพุทธศาสนาในประเทศไทยจึงมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวหลายอย่าง ซึ่งปัจจุบันเห็นเป็นเรื่องถูกต้องตามครรลอง เช่น วัดถุ่มงคูล ไสยศาสตร์ ดังนั้นศาสนาพุทธจึงมีอิทธิพลต่อคนไทยอย่างมาก รูปแบบทางความเชื่อเหล่านี้ได้ฝังรากลงในประเพณีต่างๆ ของไทยอย่างชัดเจน (ณัฐปรีญา วิจิตรธรรมาพันธ์, 2561: 12)

จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีคนไทยเชื้อสายไทยใหญ่ เป็นประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัด ชาวไทยใหญ่อพยพมาจากรัฐฉานซึ่งเป็นบ้านเมืองเดิมในสหภาพพม่า ชาวไทยใหญ่เป็นกลุ่มประชากรผู้มีความโดดเด่นในทางปฏิบัติที่แสดงถึงความ เลื่อมใส ศรัทธาในพระพุทธศาสนา (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดแม่ฮ่องสอน 2566: 6) และประชากรจังหวัดแม่ฮ่องสอนนับถือศาสนาพุทธมากที่สุด ร้อยละ 74.44 (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดแม่ฮ่องสอน 2566: 7) ชาวไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนดำรงชีวิตอยู่ตามแบบอย่างวัฒนธรรมประเพณี ศาสนาความเชื่อ และวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมซึ่งมีความเป็นอัตลักษณ์โดดเด่นเฉพาะกลุ่มของตนมาโดยตลอดชาวไทใหญ่มีการนับถือพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ซึ่งความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่เองที่หลอมรวมความเป็นชนชาติไทใหญ่ให้มีความเหนียวแน่นมั่นคง และมีการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า การสืบค้น รวบรวมคุณค่าด้านภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ที่โดดเด่นเฉพาะกลุ่มของชาวไทใหญ่อ่าวไ้ (สัญญา สะสอง, 2564: 2-3) สำหรับประเพณีโดยทั่วไปตลอดปีของชาวไทใหญ่

นอกจากนี้ ยังมีประเพณีปอยจ่าตี หรืองานบูชาเจดีย์ทราย ประเพณีดั้งเดิมของชาวไทใหญ่ ที่จะจัดขึ้นในช่วง 15 ค่ำ เดือน 6 หรือทำกันก่อนถึงวันวิสาขบูชาของทุกปี ภายในงานชาวบ้านจะร่วมกันขนทรายเข้าไปถวายให้กับทางวัด และจะนำทรายไปรวมก่อเป็นเจดีย์ทราย จากนั้นจะพากันไปไหว้พระทำบุญและฟังเทศน์ฟังธรรม และร่วมกันจุดประทีปโคมไฟให้เกิดความสว่างและจุดบั้งไฟ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์และให้เกิดเป็นสิริมงคลกับชีวิตและเป็นการเอาฤกษ์เอาชัยก่อนเริ่มทำการเพาะปลูก (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2566) เป็นงานสำคัญประจำจังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่โบราณที่จัดขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาถวายแด่พระพุทธเจ้า (เชียงใหม่นิวส์, 2566) กุศโลบายของการจัดงานประเพณีปอยจ่าตี ก็เพื่อสร้างความสามัคคีของคนในหมู่บ้านและต่างถิ่น รวมถึงการสร้างสัมพันธ์อันดีต่อกัน อีกทั้งเป็นการสืบสานประเพณีท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป รวมถึงการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่เกษตรกรที่จะเริ่มต้นการเพาะปลูกในอีกไม่ช้า (งานประชาสัมพันธ์ เทศบาลเมือง

แม่ฮ่องสอน, 2566)

ดังนั้น บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษา ประวัติความเป็นมา ความสำคัญ ของประเพณี และหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีปอยจ่าตี ของอำเภอขุนยวม จังหวัด แม่ฮ่องสอน เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสืบทอดโดยการอนุรักษ์ประเพณีปอยจ่าตีให้เป็น มรดกของชาติสืบต่อไป

เนื้อหา

1. บริบทของพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จังหวัดแม่ฮ่องสอนเมื่อ พ.ศ. 2374 (การทอ่งเที่ยวไทย, 2561) พระเจ้ามโหตร ประเทศ ผู้ครองนครเชียงใหม่ ให้เจ้าแก้วเมืองมา เป็นแม่กอง นำไพร่พลช้างต่อและหมอกวาง ออกไปจับช้างป่ามาใช้งาน เจ้าแก้วเมืองมา ยกไพร่พลช้างช้างป่ามาใช้งาน เจ้าแก้วเมืองมา ยก ไพร่พลข้ามภูเขา มาทางตะวันตกของเชียงใหม่? ซึ่งมีช้างป่าชุกชุม โดยมอบหน้าที่ให้ พะกา หม่อง เป็นผู้ควบคุมดูแล เมื่อคล้องช้างได้เป็นจำนวนเพียงพอแล้ว จึงพากันเดินทางต่อไปถึง ชุมชนบ้านป่าแห่งหนึ่ง มีทำเลดีมีร่องธารน้ำและที่ราบ เหมาะแก่การฝึกช้างป่า จึงหยุดไพร่พล ตั้งบ้านเรือนขึ้นที่นี่ และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “แม่ฮ่องสอน” หมายถึงที่มีร่องน้ำฝึกช้าง ต่อมาได้ เพี้ยนเป็น “แม่ฮ่องสอน” ครั้นถึงปี พ.ศ. 2399 มีชาวไทยใหญ่ อพยพมาหลบภัยสงครามอยู่ที่ แม่ฮ่องสอนเป็นจำนวนมาก โดยมี เจ้าฟ้าโกหล่าน และชานกะเล เป็นหัวหน้า เมื่อมาอยู่ที่นี้ ชานกะเล ได้ช่วยหน่วยงานต่าง ๆ

แม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดชายแดนจังหวัดหนึ่ง ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับสหภาพพม่า ตั้ง อยู่ทางด้านตะวันตกสุดของภาคเหนือ โดยอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 924 กิโลเมตร มีพื้นที่ ประมาณ 12,681.259 ตารางกิโลเมตร ปัจจุบันแบ่งการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ คือ อำเภอ เมือง แม่สะเรียง ขุนยวม ปาย แม่ลาน้อย สบเมย และปางมะผ้า แม่ฮ่องสอนได้ชื่อว่า เมืองสาม หมอก เนื่องจากเป็นเมืองในหุบเขา ล้อมรอบด้วยภูเขาสลับซับซ้อนทอดขนานไปกับทิวเขาถนน ธงชัย และทิวเขาแดนลาว ดังนั้น จึงถูกปกคลุมด้วยหมอกตลอดทั้งปี มีทิวทัศน์สวยงามตาม ธรรมชาติของเทือกเขาสลับซับซ้อนและป่าไม้หนานาพันธุ์จันมีค่ากล่าวได้ว่าเปรียบเสมือนกับเป็น สวิตเซอร์แลนด์ของเมืองไทย

2. วัฒนธรรมประเพณีจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประเพณีท้องถิ่น หมายถึง แบบแผนทางพฤติกรรมของคนในท้องถิ่นหนึ่งๆ ที่ กำหนดไว้และได้ประพฤติดื้อปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบฉบับของแต่ละท้องถิ่น (ประชิด สุกฤษณ์พัฒน์, 2546: 12-15) ประเพณีท้องถิ่นแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1) จาริตประเพณี เป็นประเพณีที่สังคมถือว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับดีชั่วหรือถูกผิด ถ้าใครฝ่าฝืนหรือดเว้นไม่ปฏิบัติตามประเพณี ก็ถือว่าเป็นความผิดจาริตประเพณีที่ปรากฏทั่วไป ได้แก่การรู้จักบุญคุณและทดแทนบุญคุณบิดามารดา ปู่ย่า ตายาย ซึ่งถือเป็นภาระหน้าที่ที่ลูกหลานต้องเลี้ยงดู ดูแลเอาใจใส่ ถ้าไม่ดูแลสังคมก็จะประณาม ตินินินทา และมักไม่มีใครคบค้าสมาคมด้วย เด็กเล็กถูกสอนไม่ให้ล่วงเกินบิดา มารดาทั้งทางกาย วาจา ใจ หากใครตีบิดา มารดา ซาติหน้ามือจะใหญ่เท่าใบตาลหากต่อบิดา มารดา ซาติหน้าจะเป็นเปรตที่มีมากเท่ารูเข็ม เป็นต้น จาริตประเพณีบางอย่างก็มีข้อบังคับเข้มงวด เช่น การหมั้นประมาท การประทุษร้ายต่อบิดามารดา และการแต่งงานกับบุตรบุญธรรม เป็นต้น ผู้ใดล่วงละเมิดก็ถือว่าเป็นเสียหายและผิดกฎหมาย

2) ขนบประเพณี เป็นประเพณีที่มีระเบียบแบบแผนให้ปฏิบัติตามแบบอย่างที่ยอมรับกันมาทั้งโดยตรงและโดยปริยายโดยตรงคือวาระระเบียบพิธีไว้อย่างชัดเจน เช่น การไหว้ครู การแต่งงาน ซึ่งมีขั้นตอนของพิธีกรรมที่ชัดเจนและควรต้องปฏิบัติตาม เช่น ประเพณีสงกรานต์ที่มีการอาบน้ำคนแก่บอกต่อกันมาว่าควรกล่าวคำขอมาจึงจะอาบน้ำให้คนแก่ การไม่ปฏิบัติตามขนบประเพณี แม้ไม่ถือเป็นโทษ แต่อาจถูกตำหนิได้ว่าเป็นผู้ไม่รู้จักแบบแผน ตรงกันข้ามผู้ใดปฏิบัติก็จะรู้สึกเป็นสิริมงคลหรือรู้สึกได้ว่าซัดปัดเป่าสิ่งที่ไม่ดีเป็นมงคลให้สูญหายไป ตัวอย่างขนบประเพณี ได้แก่ งานวันเกิดบวชนาค แต่งงาน และงานศพ ซึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ส่วนประเพณีสงกรานต์ขึ้นบ้านใหม่ ตักบาตรรูปเทียน ให้ทานไฟ เป็นประเพณีเกี่ยวข้องกับเทศกาล

3) ธรรมเนียมประเพณี เป็นประเพณีที่บุคคลปฏิบัติกันอยู่ในชีวิตประจำวัน ซึ่งปฏิบัติมาอย่างไรก็นิยมปฏิบัติกันอยู่นั้น ได้แก่ กิริยามารยาทในการกิน การเดิน การนั่ง การนอน และการพูดทักทาย ตลอดจนการแต่งกายตามกาลเทศะอันควร ธรรมเนียมประเพณีจึงเป็นประเพณีที่จะปฏิบัติตามหรือไม่ก็ได้ ไม่มีผิด ไม่มีถูก ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนขนบประเพณี หากฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตาม ก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องผิดนอกจากจะถูกตำหนิว่าเสียมารยาทเท่านั้น และในจังหวัดแม่ฮ่องสอนก็จะมีประเพณีท้องถิ่นแบบดั้งเดิม ดังนี้

(1) งานประเพณีแห่จองพารา เป็นประเพณีออกพรรษาหรืองานปอยเหลินสิบเอ็ด จัดขึ้นในวันขึ้น 13-14 ค่ำ เดือนสิบเอ็ดจะมีงานตลาดนัดทั้งวันทั้งคืน เพื่อให้ชาวบ้านไปจับจ่ายเตรียมไปทำบุญที่วัดในวันขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งในวันนั้นมีการตักบาตรเทโว การแห่จองพาราหรือปราสาทรับเสด็จพระพุทธเจ้าในเทศกาลนี้ ชาวไทยใหญ่นิยมตกแต่งซุ้มประตูหน้าบ้านหรือระเบียงชั้นบนของบ้านด้วย จองพารา งานเทศกาลจองพารานี้เป็นความเชื่อด้านศาสนาของชาวไทยใหญ่ ถือเป็นประเพณีเฉลิมฉลองต้อนรับพระพุทธเจ้าที่จะเสด็จกลับลงสู่โลก หลังจากเสด็จขึ้นไปจำพรรษาในสวรรค์ในช่วงเข้าพรรษา จองพารานี้จะมีขึ้นในช่วงเทศกาลออกพรรษา

จองพารา เป็นเครื่องตกแต่งไม้ไผ่สาน ต่อกันเป็นรูปลักษณะหลังคาวัดย่อส่วน ที่มีมุขต้อขึ้นไปหลายๆ ชั้น ภายใน จองพารา ตกแต่งด้วย ไฟ ธงหลากสี สัน ข้าวเปลือก ข้าวสาร และรูปเขียนดอกไม้ที่สวยงาม นอกจากนี้ยังมีขบวนแห่จองพารา ซึ่งจัดขึ้นทุกปีในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน มีการแห่ขบวนจองพาราขนาดใหญ่ ในขบวนแห่ มีการละเล่น เช่น การฟ้อนนก ฟ้อนโต และการฟ้อนต่างๆ ของชุมชน เป็นริ้วขบวนที่สวยงาม งานประเพณีแห่จองพารานี้ จัดขึ้นทุกปี ขอรายละเอียดได้ที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย แม่ฮ่องสอน หรือสำนักงานเทศบาลแม่ฮ่องสอน (ศูนย์สารสนเทศเพื่อการบริหารและงานปกครอง, ม.ป.ป.)

(2) งานประเพณีปอยส่างลอง หรืองานบวชลูกแก้ว เป็นประเพณีตามธรรมเนียมชาวไทยใหญ่ซึ่งถือได้ว่า กุศลแรงกว่าการบวชพระ จัดให้มีขึ้นในช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน ตรงกับปิดเทอมฤดูร้อน โดยชาวบ้านจะตกลงกันกำหนดวันนัดหมายให้ลูกหลานได้บวชเรียนพร้อมๆกัน โดยผู้ที่บวชจะจะมีการแต่งกายด้วยเครื่องประดับมีค่าอย่างสวยงาม และประกอบพิธีบวชที่วัดก้ำก่อ ตรงข้ามทางขึ้นพระธาตุดอยกองมู

(3) งานประเพณีสิบสองม่น่องผ่องโต (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2538: 9-10) เป็นประเพณีลอยกระทงไทยใหญ่ เป็นประเพณีเก่าแก่ของชาวไตซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมของจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีคติความเชื่อว่าเป็นการจัดขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชา และบูชาพระอุปคุต 8 องค์ หรือพระอรหันต์ตามความเชื่อของชาวไตโบราณ ซึ่งเชื่อว่าพระอรหันต์ทั้ง 8 องค์นี้มี 4 องค์ที่มรณภาพแล้ว ส่วนที่เหลืออีก 4 องค์ยังคงปฏิบัติธรรมอยู่ในกลางมหานพ และทุกวันเพ็ญเดือน 12 พระอรหันต์ทั้ง 4 จะเวียนขึ้นมาโปรดสัตว์และเผยแพร่วรรณพระพุทธศาสนา โดยชาวไตจะถวายอาหารบริวารต่างๆอันเป็นประเพณีสืบต่อจากประเพณีจองพาราซึ่งทำ ถวายพระพุทธรเจ้า โดยจะบูชาพระอุปคุตและลอยสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆลงในลำน้ำเพื่อเป็นการให้ ทานและถวายเป็นพุทธบูชา

3. ประวัติและความเป็นมา

“ปอยจ่าตี” คือ งานบูชาเจดีย์ทรายของชาวไต (ไทยใหญ่) จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบูชาพระพุทธรองค์ ซึ่งเชื่อว่าถ้าได้ร่วมประเพณีนี้จะได้กุศลที่ยิ่งใหญ่ นอกจากนี้ยังเป็นการสะเดาะเคราะห์ ทำให้เคราะห์กรรมไม่ดีต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับตัวเราให้จางหายไป สิ่งร้ายจะกลายเป็นดี สิ่งที่ดีอยู่แล้วจะยิ่งดีขึ้นและถือเป็นพระเพณีขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลอีกด้วย ประวัติความเป็นมาของการสร้างเจดีย์ทรายหรือจ่าตีทราย มีเล่าไว้หลายเรื่อง ดังเช่น

1) จากเอกสารของสภาวัฒนธรรม อำเภอขุนยวม เขียนไว้ว่า ประวัติความเป็นมาของปอยจ่าตี จากหนังสือไทยใหญ่กล่าวไว้ว่า ในสมัยพุทธกาล มัลลกษัตริย์แห่งกรุง กุสินารา ได้เรียกประชุมเสนาอำมาตย์และข้าราชการบริวาร โดยตรัสว่าปีที่ผ่านมาได้มีการจัดงานพิธีเกี่ยวกับ

พระศพของพระพุทธเจ้าไปแล้ว ณ สาลวันอุททยาน ในปีนี้ควรจัดงานอะไร เพื่อรำลึกถึงพระคุณขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มีพราหมณ์ผู้หนึ่งซึ่งเป็นโหรหลวง ได้เสนอความคิดเห็นว่าควรให้ชาวบ้านชาวเมืองร่วมแรงร่วมใจกันก่อกองเจดีย์ทราย ถวายเป็นพุทธานุชา ซึ่งจะได้านิสงส์ทั้งทางโลกและทางธรรม คือทำให้ชีวิตอยู่เย็นเป็นสุข และได้รับบุญกุศลมากเพราะตรงกับวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธองค์ ครั้นตกลงเป็นเอกฉันท์แล้ว มัลลกษัตริย์จึงได้บัญชาให้ทำเจดีย์ทรายถวายเป็นพุทธานุชาในวันเพ็ญเดือน 6 ของทุกปีตั้งแต่นั้นมา

2) จากเอกสารหน่วยแหล่งวิทยาการ เรื่องศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น รวบรวมโดย นายสง่า วงศ์สุวรรณ และคณะ กล่าวถึงประวัติประเพณีปอยง่าตี หรือเจดีย์ทรายว่า ประวัติความเป็นมาจากหนังสือธรรมะของชาวไทยใหญ่กล่าวไว้ว่า ในสมัยพุทธกาลมีชายคนหนึ่งทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม ขยันหมั่นเพียร ทำแต่ความดีเป็นเนืองนิจ จวบจนชายผู้นี้ถึงแก่กรรมลงด้วยบุญกุศลที่ได้ทำดีมาโดยตลอดจึงได้ไปเกิดในสรวงสวรรค์ เป็นเทวดาใช้ชีวิตอยู่อย่างสุขสบาย คิดอยากได้อะไรก็ได้สมดังหวังทุกประการ เสวยสุขอยู่เช่นนี้เป็นเวลาเกือบ 1 แสนปี ก็จะสิ้นสุดบุญ เมื่อใกล้จะตาย ร่างของเทวดาองค์นั้นได้เปลี่ยนไปจากที่เคยเต่งตึงสวยสดงดงาม กลายเป็นเหี่ยวแห้งไม่สดใสเหมือนเดิม ซึ่งเป็นนางบอกเหตุว่าอายุขัยของการเป็นเทวดาใกล้จะสิ้นสุดลงแล้ว เทวดาองค์นั้นจึงเริ่มคิดว่าจะทำอย่างไรดี ด้วยความเป็นเทวดาที่มีหุนาทิพย์ สามารถทราบได้ว่าคุณความดีที่ทำไว้ในโลกมนุษย์ใกล้จะหมดแล้ว และจะต้องไปปรับกรรมที่เคยทำไว้แต่ปางก่อนในนรกแน่นอน จึงได้เดินทางไปพบเพื่อนเทวดาอีกองค์หนึ่งเพื่อปรึกษาหารือ เพื่อนเทวดาก็แนะนำว่ายังมีเทวดาผู้ยังรู้อิทธิฤทธิ์ขององค์หนึ่งซึ่งสามารถยังรู้และมีวิธีแก้ไขต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นกับมนุษย์ เทวดา และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าพระเจ้าวิปาลี เมื่อทราบดังนั้น เทวดาจึงเดินทางไปพบและเล่าเรื่องให้ฟัง พร้อมทั้งขอคำแนะนำพระเจ้า วิปาลี เทวดาผู้ยังรู้ได้ฟังดังนั้นแล้วจึงหลับตาลงชั่วคราวแล้วลืมตาขึ้นแนะนำว่า หากไม่ยากไปปรับกรรมในนรกก็จงไปก่อกองเจดีย์ทรายถวายพระพุทธเจ้าที่ริมฝั่งมหาสมุทรให้ได้ถึง 500 กอง จึงจะรอดพ้นจากเหตุการณ์ดังกล่าวไปได้ เทวดาได้ฟังดังนั้นก็ดีใจมากและรีบจะไปทำตามคำบอกทุกประการ เวลาผ่านไปจนเหลือ 7 วัน เทวดาองค์นั้นก็จะสิ้นบุญ จึงได้เดินทางไปที่หาดทรายริมฝั่งมหาสมุทร และลงมือก่อสร้างเจดีย์ทรายแด่พระพุทธองค์เพื่อสะเดาะเคราะห์ เมื่อก่อเจดีย์ทรายไป พอจะครบ 500 กอง ก็มีลมพายุและคลื่นมาพัดเอาเจดีย์ทรายเหล่านั้นพังทลายหายไป ในแต่ละวันเหตุการณ์ก็เป็นเช่นนั้นทุกครั้ง จวบจนครบ 7 วัน ยมทูตก็ขึ้นมาจากนรกเพื่อรับเอาตัวเทวดาซึ่งสิ้นบุญลงไปใช้กรรมในนรก เมื่อยมทูตปรากฏขึ้นก็ได้แจ้งเรื่องแก่เทวดา ฝ่ายเทวดาก็ยินดีจะไปปรับกรรมดังกล่าว แต่ได้ขอร้องยมทูตว่าขอให้รอไว้ก่อนจนกว่าตนจะก่อสร้างเจดีย์ทราย 500 กองครบเสียก่อน ยมทูตก็ตกลงตามคำขอ เทวดาจึงลงมือก่อกองเจดีย์ทรายต่อไป

แต่ก็มีลมพายุและคลื่นมาพัดเอาเจดีย์ทรายละลายหายไปครึ่งแล้วครึ่งเล่าจนมณฑุตรอไม่ไหว จึงกลับไปเมืองนรก ฝ่ายเทวดาไม่ลดความพยายามได้ก่อเจดีย์ทรายจนครบ 500 กอง ได้ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา ด้วยผลบุญดังกล่าว จึงทำให้เทวดาองค์นั้นพ้นจากเคราะห์กรรม แลได้เสวยสุขอยู่ในสรวงสวรรค์ต่อไป จากเรื่องราวดังกล่าวนี้ ทำให้ชาวไทยใหญ่นิยมจัดงาน “ปอยจ่าตี” ก่อเจดีย์ทรายเพื่อบูชาพระพุทธองค์กันทุกหมู่บ้านในช่วงเดือน 6 ของทุกปี

3) จากเอกสารโรเนียวเย็บเล่มภาษาไทย ชื่อ “หย่าสี่สองเหลือนคำ” เขียนโดย เจริญแสงเชิง บ้านแม่สาว อ.แม่สาย จ.เชียงใหม่ กล่าวว่าเดือน 5 เป็นวาระการเปลี่ยนศักราช เนื่องจากธิดาท้าวมหาพรหมเปลี่ยนวาระอุ้มเศียรบิดาไว้ในแต่ละปี ตามตำนานเล่าว่า หลังจากเกิดโลกาวินาศไฟประลัยกัลป์ล้างโลก น้ำท่วมโลก แล้วมีดอกบัว 5 ดอก ฝุดขึ้นที่กลางสระใหญ่เป็นจุดเริ่มต้นของภทรกัลป์นี้ ในกัลป์นี้มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ 5 พระองค์และในดอกบัว 5 ดอก มีจีวร 5 ชุด พระพรหมได้ลงมาอุ้มเชิญจีวรทั้ง 5 ชุดขึ้นไปไว้ในพรหมโลก เมื่อถึงเวลาที่พระพุทธเจ้าแต่ละองค์มาตรัสรู้ ท้าวมหาพรหมและคณะจะนำผ้าจีวรลงมาถวายตามลำดับ และขณะนี้พระพุทธเจ้าตรัสรู้ไปแล้ว 4 พระองค์ คือ พระศรีอาริยมฤตโดย ซึ่งมาตรัสรู้ต่อจากยุคพระโคตมพุทธเจ้า บรรดาพระพรหมที่ลงมาในมนุษยโลกมาได้สูดกลิ่นดินหอมแล้ว เกิดความพอใจพากันขุดมาชิมดู หลังจากชิมดินหอมแล้ว ทำให้วิชาญาณ(เหาะเหินเดินอากาศ)เสื่อมไม่สามารถเหาะกลับไปสู่พรหมโลกได้ จึงอาศัยอยู่ในมนุษยโลกต่อมาจนถึงปัจจุบัน เหล่าพรหมและเทวดาได้ประชุมปรึกษาเรื่องวิธีการกำหนดราศีฤกษ์ฤกษ์ และพิจารณาหาผู้ที่มีความสามารถกำหนดราศีฤกษ์ฤกษ์ได้ ซึ่งท้าวมหาพรหมได้รับอาสาเป็นผู้จัดทำ พร้อมกับสัญญาว่าหากไม่สามารถทำให้สำเร็จก็จะให้ศีรษะเป็นประกัน ต่อมาเมื่อไม่สามารถกำหนดราศีฤกษ์ฤกษ์ให้ดีทัดเทียมกันได้ พระอินทร์จึงขอให้ศาสดาพยากรณ์ (งะพอมอกยาม) กำหนดฤกษ์ฤกษ์เป็นฤกษ์ร้อน ผน หนาว ซึ่งเป็นฤกษ์ฤกษ์ตราบจนถึงปัจจุบัน พระอินทร์จึงบอกธิดาทั้ง 7 ของท้าวมหาพรหมว่า ใครสามารถตัดศีรษะของท้าวมหาพรหมได้จะขออภิเษกยกขึ้นเป็นอัศวินเหสี ธิดา 6 องค์ไม่สามารถทำได้ แต่ธิดาองค์สุดท้าย(วันเสาร์) ได้ใช้เส้นผมซึ่งกับโครงไม้ ทำเป็นเลื่อยใช้เลื่อยคอของท้าวมหาพรหมจนขาด พอลาแล้วนำไปไว้ที่ไหนก็ได้ ไว้ในน้ำก็น้ำจะแห้ง ไว้บนบกก็เกิดไฟไหม้ จำเป็นที่ธิดาทั้ง 7 จะต้องผลัดเปลี่ยนกันทูนศีรษะของบิดาไว้คนละ 1 ปี หมุนเวียนกันไว้คนละ 1 ปี หมุนเวียนกันไปตลอดกาล พอถึงเดือน 5 ของแต่ละปีก็จะเปลี่ยนกันครั้งหนึ่ง ธิดาองค์ที่หมดภารกิจก็จะถือโอกาส ล้างมือ อาบน้ำ ซักผ้า สระผม ให้สดชื่น หลังจากที่ได้รับภารกิจมานานเป็นเวลาแรมปี ด้วยเหตุนี้จึงถือเป็นประเพณีว่า พอถึงเดือน 5 เปลี่ยนศักราชใหม่ จะพากันอาบน้ำชำระร่างกาย สระผม ปัดกวาดทำความสะอาดบ้านเรือน ในโอกาสขึ้นปีใหม่ให้เป็นกรณีพิเศษ

สำหรับตัวท้าวมหาพรหมนั้น พระอินทร์ได้ทูลถามมารดาของท้าวมหาพรหมว่า จะสามารถหา ศีรษะของใครมาต่อแทนได้ มารดาตอบว่าศีรษะของใครอะไรก็ได้ที่นอนหันหัวไปทางทิศเหนือ พระพรหมและเทวดาทั้งหลายจึงพากันลงมายังโลกมนุษย์ และได้พบช้างตัวหนึ่งกำลังนอนหัน หัวไปทางทิศเหนือ จึงตัดหัวช้างนั้นนำไปต่อกับตัวของท้าวมหาพรหม ทำให้ท้าวมหาพรหมฟื้น คืนชีพและได้รับขนานนามว่า “ มหาปิงแน่ ” (พระพิฆเนศ) ส่วนตัวช้างก็ได้้นำพินมาก่อกองไฟ สุมเผาปนกิจจนเสร็จกิจ เหล่าพระพรหมและเทวดาทั้งหลายได้ประชุมปรึกษากันว่า บาบที่ตัด เศียรพระมหาพรหมนี้จะตกแก่ใคร พระอินทร์ตอบว่า ตกแก่ชาวเมืองทั้งหลาย เพราะชาวเมือง อยู่ใต้อิทธิพลของดวงดาวชะตาราที่ฤดูกาลและถามต่อไปว่า หากต้องไถ่บาปจะต้องทำอะไร บ้าง พระอินทร์ตอบว่า ต้องพากันก่อเจดีย์ทราย ถวายน้ำ ถวายดอกไม้ สรงน้ำพระพุทธรูป และ พระสงฆ์ให้ทำขนมไปทำบุญ ผู้เฒ่าผู้แก่และพระสงฆ์ผู้ทรงศีล อธิษฐานขอให้พ้นจากบาปและ ได้รับความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป จึงเกิดมีประเพณีรดน้ำคำหัว การระดมผู้เฒ่าผู้แก่ ทำขนม ประเพณีแจกจ่ายและถวายพระสงฆ์สืบกันมาจนทุกวันนี้

4. ประเพณีปอยจำตีจังหวัดแม่ฮ่องสอน

การจัดงานปอยจำตี จะเริ่มก่อนวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ประมาณ 7 – 10 วัน โดย แต่ละหมู่บ้านจะจัดคนออกป่าวประกาศไปตามบ้านเรือนต่าง ๆ ให้ทราบถึงกำหนดจัดงานเพื่อ ให้ชาวบ้านตระเตรียมเครื่องบูชาต่าง ๆ และปัจจัยที่จะถวายวัด รวมทั้งช่วยกันขนทรายเข้าวัด การก่อกองเจดีย์ทรายนั้นจะเริ่มจากการเอาไม้กระดานมาทำเป็นกรอบสี่เหลี่ยม ชั้นล่างสุดจะ กว้าง ชั้นบนขึ้นมาจะแคบลงตามส่วน ทำเก้าชั้นส่วนยอดสวมด้วยฉัตร การเททรายลงใส่กรอบ สี่เหลี่ยมทั้ง 9 ชั้น ถูตามลักษณะตารางย่อแปด ดังนี้

ทิศเหนือ	12 กระป๋อง
ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	6 กระป๋อง
ทิศตะวันออก	15 กระป๋อง
ทิศตะวันออกเฉียงใต้	8 กระป๋อง
ทิศใต้	17 กระป๋อง
ทิศตะวันตกเฉียงใต้	10 กระป๋อง
ทิศตะวันตก	19 กระป๋อง
ตะวันตกเฉียงเหนือ	12 กระป๋อง

เมื่อเททรายลงในกรอบเจดีย์ทั้งสี่ด้านครบทั้ง 108 กระป๋องแล้ว จึงให้เทลงไปตรง กลางกรอบสี่เหลี่ยมตามจำนวนอายุของบุคคลนั้น ๆ

เครื่องบูชา ประกอบด้วย

1. ทราย ซึ่งหมายถึง ธาตุดิน 20 ส่วน บูชาโดยเอาใส่กระบอกละ 20 กระบอก
2. น้ำ หมายถึง ธาตุน้ำ 12 ส่วน บูชาโดยใส่กระบอกละ 12 กระบอก
3. พัด หมายถึง ธาตุลม บูชาโดยใส่กระบอกละ 6 ด้าม
4. อื่น ๆ เช่น ดอกไม้ รูป เทียน ตุง กระถาง ฉัตร ธงทิว สายรุ้งหลากสี ใช้ประดับ

เจดีย์ทรายให้สวยงาม

ก่อนวันงาน 3 – 7 วัน ชาวบ้านและศรัทธาวัดจะช่วยกันขนทรายมาที่วัดทุกวัน โดยจะใช้เวลาในตอนเย็น โดยขนทรายมากองไว้ข้างที่ ๆ ทางวัดจัดเตรียมไว้ จนพอเพียงที่จะก่อเจดีย์ทรายได้ ชาวบ้านบางส่วนก็จะช่วยกันทำพัด ตัดกระดาษทำตุง ธงทิว กระบอกละ 20 กระบอกทรายสานผาหลาดสะมาด (ราชวัตร) และที่สำหรับวางข้าวหอมต่อ ทั้งนี้จะมีการทำอาหารเลี้ยงผู้ที่มาช่วยเตรียมงานด้วย

พอขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 เป็นวันสุดท้ายของการขนทรายเข้าวัด คณะศรัทธาวัดจะช่วยกันตกแต่งองค์เจดีย์ทรายประดับธงทิว ตุง ฉัตร สายรุ้ง ดอกไม้นานาชนิด บริเวณรอบ ๆ เจดีย์กันด้วยผาหลาดสะมาด (ราชวัตร) ทั้งสี่ด้าน เจาะประตูเข้าด้านหนึ่ง ยามค่ำคืนจุดประทีปโคมไฟสว่างไสวในตอนเย็นของวันนี้ ทางวัดจะจัดเตรียมการต่างหอมต่อโหลง หรือถวายข้าวมธุปายาสด้วย โดยจะมีหนุ่มสาวผู้เฒ่าผู้แก่แต่งกายด้วยชุดไตหลากหลายสีสวยงามเดินทางมุ่งสู่วัดนำขนมมณเฑียร ผลไม้ต่าง ๆ กล้วย อ้อย ข้าวสาร อาหารแห้ง ดอกไม้ รูปเทียน มาถวายที่วัด ซึ่งจะมีคณะศรัทธาคอยรับและช่วยเหลือกันนำสิ่งของอาหารเหล่านี้ไปจัดสำหรับ และเตรียมถวายเป็นข้าวมธุปายาสในวันรุ่งขึ้น

พอถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เช้าตรู่จะมีพิธีต่างหอมต่อโหลง โดยนำหอมต่อ หรือกระถางข้าวไปถวายที่เจดีย์ทราย พอสายมีการถ่มลี้ก ถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์และเลี้ยงอาหารผู้ที่มาร่วมงาน ทั้งนี้ตอนบ่ายจะมีการทำบั้งไฟมาจุดเป็นพุทธบูชาเพื่อให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล

บ่อยจ่าตี หรืองานประเพณีบูชาเจดีย์ทราย ในสมัยโบราณจะจัดขึ้นในช่วง ช่วงเวลาขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 (วันวิสาขบูชา) เป็นงานสำคัญประจำจังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่โบราณที่จัดขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาถวายแด่พระพุทธเจ้าเพื่อสะเดาะเคราะห์และเพื่อความป็นสิริมงคลในต้นฤดูเพาะปลูกโดยชาวบ้านจะร่วมกันนำทรายมาก่อเป็นพระเจดีย์ ตกแต่งประดับประดาให้เกิดความสวยงามและบูชาธาตุทั้ง 4 โดยการนำดอกไม้ รูปเทียน ตุงหรือธง จุดประทีปโคมไฟ ให้ความสว่างไสวเวลากลางคืน ภายในงานมีการทำบุญต่างๆอาทิ มีการถวายอาหารแด่พระสงฆ์ มีเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมงาน มีการฟังพระธรรมเทศนา มีการจุดบั้งไฟ ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้าได้ร่วมกิจกรรมขนทรายเข้าวัด ได้ก่อเจดีย์ทรายและได้ถวายเจดีย์ทราย ถือว่าได้ทำบุญถวายแด่

องค์สมเด็จพระสัมมาพระพุทธเจ้า ทำให้เคราะห์กรรมในรอบปีนี้หมดไป และจะนำมาซึ่งความสุขและสิริมงคลสู่ครอบครัวและชุมชน

5. คุณค่าประเพณีปอยจ่าตี (ประเพณีบูชาเจดีย์ทราย) จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประเพณีปอยจ่าตี (ประเพณีบูชาเจดีย์ทราย) ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีคุณค่าหลายประการที่สำคัญต่อชุมชนและสังคมไทยใหญ่ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1) คุณค่าทางศาสนา การส่งเสริมพระพุทธศาสนาประเพณีนี้เป็นประเพณีบูชาเจดีย์ทราย ซึ่งเป็นวิธีการสำคัญในการสืบทอดและส่งเสริมพระพุทธศาสนาในชุมชนไทยใหญ่ กิจกรรมขนทรายเข้าวัด ได้ก่อเจดีย์ทรายและได้ถวายเจดีย์ทราย ถือว่าได้ทำบุญถวายแด่องค์สมเด็จพระสัมมาพระพุทธเจ้า ทำให้เคราะห์กรรมในรอบปีนี้หมดไป และจะนำมาซึ่งความสุขและสิริมงคลสู่ครอบครัวและชุมชน

2) คุณค่าทางวัฒนธรรม การอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยใหญ่ ประเพณีนี้สะท้อนถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ โดยชาวบ้านจะร่วมกันนำทรายมาก่อเป็นพระเจดีย์ ตกแต่งประดับประดาให้เกิดความสวยงามและบูชาธาตุทั้ง 4 โดยการนำดอกไม้ ธูปเทียน ตุงหรือธง จุดประทีปโคมไฟ ให้ความสว่างไสวเวลากลางคืน ภายในงานมีการทำบุญต่างๆ อาทิ มีการถวายอาหารแด่พระสงฆ์ มีเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมงาน มีการฟังพระธรรมเทศนา มีการจุดบั้งไฟ ซึ่งช่วยในการรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมที่มีคุณค่า

3) คุณค่าทางสังคม การเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน การจัดประเพณีเป็นโอกาสให้ชาวบ้านได้มาร่วมกันทำกิจกรรม สร้างความสามัคคีและความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน ประเพณีนี้เป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมและการทำบุญร่วมกัน

4) คุณค่าทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมการท่องเที่ยว ประเพณีปอยจ่าตีเป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจในท้องถิ่นโดยการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชมและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ การกระจายรายได้ การจัดงานประเพณีมีการซื้อขายสินค้าท้องถิ่น ซึ่งช่วยกระจายรายได้ให้กับชุมชน

5) คุณค่าทางจิตใจ การสร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่น การที่ชุมชนได้มีส่วนร่วมและรักษาประเพณีที่สืบทอดมานานช่วยสร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่นและสร้างความผูกพันกับวัฒนธรรม การเสริมสร้างจิตสำนึกในบุญกุศล การทำบุญและการบวชเณรเป็นการเสริมสร้างจิตสำนึกในบุญกุศลและความดีในจิตใจของผู้เข้าร่วม

6. หลักพุทธธรรมประเพณีปอยจำตีจังหวัดแม่ฮ่องสอน

สัทธาทำให้เกิดความอุ่นใจเพราะเป็นทรัพย์อันประเสริฐยิ่งกว่าทรัพย์ใด ๆ ที่ไม่มีใครจะสามารถแย่งเอาไปจากตนเองได้ จัดไว้ในอริยทรัพย์ 7 (ทรัพย์อันประเสริฐ ทรัพย์คือคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ)

สัทธา : ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ

ศีล : รักษากายวาจาใจเรียบร้อย

หิริ : ความละอายต่อการทำความชั่ว

โอตตปปะ : ความเกรงกลัวต่อความชั่ว

พหุสัจจะ : ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก

จาคะ : ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

ปัญญา : ความรู้ความเข้าใจ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ

อริยทรัพย์ 7 ทรัพย์ คือคุณความดีที่มีในสันดานอย่างประเสริฐ เรียกอริยทรัพย์ มี 7 อย่างคือ อริยทรัพย์ หมายถึงทรัพย์อันประเสริฐ หรือทรัพย์ของพระอริยะ เป็นคุณธรรมที่ทำงานบำรุงจิตใจไม่ให้เหวี่ยงคว้างเปล่าเปลี่ยว ดีกว่าทรัพย์สินเงินทองที่เป็นทรัพย์ภายนอก (พระธรรมปิฎก, (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2551: 249-250)

สรุป

ปอยจำตี หรืองานประเพณีบูชาเจดีย์ทราย เป็นงานสำคัญประจำหมู่บ้าน เพื่อเป็นพุทธบูชาถวายแด่พระพุทธรเจ้า เพื่อสะเดาะเคราะห์และเพื่อความเป็นสิริมงคล ต้นฤดูเพาะปลูก พี่น้องไทใหญ่มักทำกันทุกหมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะร่วมกันนำทรายมาก่อเป็นพระเจดีย์ ตกแต่งประดับประดาให้เกิดความสวยงามและบูชาด้วยทราย น้ำพัด ดอกไม้ ธูปเทียน ดุงหรือธง จุดประทีปโคมไฟ ให้ความสว่างไสวเวลากลางคืน ถึงวันจัดงานมีการทำบุญอุทิศถวายแด่พระพุทธรเจ้า ถวายอาหารแด่พระสงฆ์ เลี้ยงอาหารผู้มาร่วมงาน ประกอบพิธีถวายและฟังพระธรรมเทศนา เสร็จแล้วมีการจุดดอกไม้ไฟ ซึ่งมีความเชื่อว่าถ้าได้บูชาเจดีย์ทรายถวายพระพุทธรเจ้าแล้ว เคราะห์กรรมในรอบปีนี้จะหมดไป และจะได้ความเป็นสิริมงคลสู่หมู่บ้าน และประกอบการเกษตรได้ผลดีในปีนั้น นั้น การนำหลักอริยทรัพย์ 7 มาใช้ในการอนุรักษ์ประเพณีปอยจำตีจะช่วยให้การสืบทอดและรักษาประเพณีนี้เป็นไปอย่างยั่งยืนและมีคุณค่าในทุกด้าน ทั้งทางศาสนา วัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ประเพณีปอยจ่าตี่เป็นประเพณีที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพราะเป็นประเพณีที่เกิดจากวัฒนธรรมความเชื่อของชาวไทยใหญ่ และปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน เป็นกุศโลบายที่ทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชน จึงสมควรที่จะมีกระบวนการศึกษาและอนุรักษ์สืบทอดกันต่อไป

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาผลกระทบทั้งเชิงบวกและเชิงลบจากการจัดประเพณีปอยจ่าตี่เพื่อการพัฒนารูปแบบ และต่อยอดองค์ความรู้ของประเพณีปอยจ่าตี่ต่อไป

บรรณานุกรม

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2538). *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณัฐปริยา วิจิตรฐะพันธ์. (2561). “ปรัชญาประเพณีของพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”. *วารสารพุทธมคค์ ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวูวิกสิตาราม*. 3 (1): 12
- ประชิด สกุนะพัฒน์. (2546). *สาระน่ารู้เรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย*. กรุงเทพมหานคร: ภูมิปัญญา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- พระปรีชา คุดตจิตฺโต (แสนพรม) และคณะ. (2560). “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับประเพณีบุญข้าวของชาวพุทธในจังหวัดขอนแก่น”. *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*. 17 (3): 351.
- สัญญา สะสอง. (2564). “อัตลักษณ์ชนชาติไทใหญ่เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน”. *รายงานวิจัย*. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.).

แนวคิดการสร้างองค์กรแห่งความสุข Concept of Creating a Happy Organization

พระเมธี ฝิวขาว

PhraMaythee Phewkhao

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College

Corresponding Author, Email: Maythee1612@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการสร้างองค์กรแห่งความสุขตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า ความสุขในพระพุทธศาสนา มีความหมายสำคัญอยู่ 3 นัยด้วยกัน ได้แก่ (1) สภาวะแห่งความสุข ความสบาย (2) สภาวะที่ปราศจากความทุกข์ ไม่มี ความทุกข์ ขจัดหรือทำลายความทุกข์ และ (3) สภาวะที่สามารถทนต่อความทุกข์ได้ง่าย หลักธรรมแห่งความสุข ได้แก่ หลักสราณียธรรม 6 โดยมุ่งสู่ 1) ด้านจิตใจ 2) ด้านการจัดการ 3) ด้านวัสดุอุปกรณ์ 4) ด้านมีน้ำใจงาม เน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วม ส่วนองค์กรแห่งความสุข คือ กระบวนการพัฒนาคนในองค์กรอย่างมีเป้าหมาย และยุทธศาสตร์ให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ขององค์กร เพื่อให้คนมีความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลง นำพาองค์กรไปสู่การเติบโตอย่างยั่งยืน โดยองค์กรแห่งความสุขมีลักษณะที่สำคัญคือ คนทำงานมีความสุข ที่ทำงานน่ายุ่ และชุมชนสมานฉันท์ ผลของการพัฒนาองค์กรแห่งความสุขจะเกิดประโยชน์ทั้งต่อพนักงาน องค์กร และสังคม

คำสำคัญ : แนวคิดการสร้างองค์กร, ความสุข, พระพุทธศาสนา

ABSTRACT

This academic article aims to study the concept of creating a happy organization according to Buddhist principles.

The results of the study found that Happiness in Buddhism has three important meanings: (1) a state of happiness and comfort (2) a state free from suffering. no suffering Eliminate or destroy suffering and (3) a state in which

suffering can be easily tolerated. The principles of happiness include the 6 Saraniyadhamma principles, focusing on 1) the mental aspect, 2) the management aspect, 3) the material aspect, and 4) the kindness aspect. Emphasis on participatory management. A happy organization is a process of developing people in the organization with goals and strategy in line with the organization's vision So that people are ready for change. Lead the organization towards sustainable growth. The organization of happiness has important characteristics: Happy working people Nice place to work and reconciliation community The results of developing a happy organization will benefit both employees, the organization, and society.

Keywords: Organization Creation Concepts, Happiness, Buddhism

บทนำ

สังคมไทยในปัจจุบันเป็นสังคมที่มีการแข่งขันสูง อันเนื่องมาจากการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงทั้งสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและเทคโนโลยี ท่ามกลางความเจริญอย่างสูง ในด้านวัตถุและทางเทคโนโลยีก็มีความเสื่อมโทรมอยู่ในความเจริญนั้น ซึ่งแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ ความเสื่อมโทรมทางกายภาพและความเสื่อมโทรมด้านทรัพยากรมนุษย์ และเมื่อสภาพเศรษฐกิจสังคม และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในของมนุษย์ได้ส่งผลกระทบต่อดำเนินชีวิตของมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อมนุษย์เกิดความเครียดย่อมไม่มีความสุข และย่อมส่งผลกระทบต่อหน้าที่การงาน เมื่อมนุษย์ไม่มีความสุขกับการทำงาน มนุษย์จะกลายเป็นผู้ที่ด้อยประสิทธิภาพในการทำงาน ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ตามเป้าหมายองค์กร เพราะการปฏิบัติงานในองค์กรใด ๆ ก็ตาม สิ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น คือ บุคลากร แม้ปัจจุบันจะมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมาก และมีการนำมาใช้แทนคนในการปฏิบัติ แต่ก็ไม่ได้เป็นเครื่องบ่งชี้ที่สำคัญที่สุดในความสำเร็จ คนที่ปฏิบัติงานอยู่ในองค์กรนั้นต่างหากที่จะเป็นเครื่องบ่งชี้ เพราะคนเป็นผู้คิด ผู้วางแผน ผู้ปฏิบัติงาน ดังนั้น ถ้าคนมีคุณภาพ มีความสุขในการทำงาน งานก็จะประสบความสำเร็จได้ตามเป้าหมายที่วางไว้ (พยอม วงศ์สารศรี, 2541: 2)

ความสุขทางกายของมนุษย์ เป็นความสุขที่ร่างกายทำหน้าที่ได้ปกติ ไม่บกพร่องหรือเสียหาย หรือความสุขจากการเสวยอารมณ์ตามประสาทสัมผัสทั้ง 5 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 18 ข้อ 270: 303) เช่น ตาได้เห็นภาพที่สวยงาม หูได้ฟังเสียงที่ไพเราะ จมูกได้สูดกลิ่น

ที่หอม ลื่นได้สัมผัสรสชาติที่อร่อย ภายได้สัมผัสสิ่งอ่อนนุ่ม เป็นต้น ความสุขสามารถแบ่งได้เป็น 2 มิติ ก็คือ ความพึงพอใจในสภาพร่างกายจิตใจ การมีงานทำ การมีเงิน การไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ และการได้ใกล้ชิดกับคนที่รู้ใจ (สงวน สุทธิเลิศอรุณ, 2545: 354) และความผาสุกทางจิตใจ หรือความผาสุกเชิงอัตวิสัย (Subjective Well-Being) ประกอบไปด้วยสภาวะอารมณ์ทางบวกมากกว่าสภาวะอารมณ์ทางลบและความรู้สึกพึงพอใจในชีวิตทั้งหมดโดยรวม (Morris, C. G. and Maisto, 2001: 413). คือ สภาพที่ทนได้ง่าย ตรงข้ามกับความทุกข์ซึ่งหมายถึงสภาพที่ทนได้ยาก ความหมายในระดับนี้เกี่ยวข้องกับประสาทสัมผัสโดยอาศัยวัตถุหรือกามคุณ 5 เพื่อให้เกิดความพึงพอใจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 166: 167) ส่วนความหมายในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าความสุข เป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหาเพื่อให้ได้พบกับเสรีภาพและการหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง การสอนของศาสนาพุทธใช้หลักธรรมที่เรียกกันว่ามรรค หรือหนทาง 8 ประการในการดับทุกข์เพื่อนิพพาน สุขสูงสุดสามารถมีได้ด้วยการเอาชนะตัณหาทุกรูปแบบ อย่างไรก็ตาม พลวัตของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมการเมือง และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในระดับประเทศ ภูมิภาคและระดับโลก ทำให้มาตรการในการสร้างเสริมคุณภาพชีวิตและความสุขของวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน คนไทยที่เคยใช้ได้ผลในทศวรรษที่ผ่านมา มีประสิทธิภาพไม่เพียงพอ จึงต้องการนวัตกรรมใหม่ และต้องการภาคีเครือข่ายทุกระดับทั้งในประเทศภูมิภาค และระดับโลกเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว (กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2552: 3)

ในการขับเคลื่อนไปสู่องค์กรแห่งความสุขตามหลัก Happy Workplace นั้นเมื่อพิจารณาถึงหลักการทั้ง 8 ด้านจึงสามารถที่จะนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาว่าด้วยหลักสาราณียธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ดีแล้ว นำมาเป็นตัวขับเคลื่อนกระบวนการสร้างองค์กรแห่งความสุขให้เกิดขึ้น และประสบผลสำเร็จทั้งทางร่างกาย และจิตใจ กล่าวคือ หลักสาราณียธรรม เป็นหลักธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน คือ เป็นหลักธรรมที่เสริมสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึงปฏิบัติตามหลักอยู่ร่วมกัน ได้แก่ 1) เมตตากายกรรม ทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงานร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 2) เมตตาวจีกรรม พูดต่อกันด้วยเมตตา คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 3) เมตตาเมทตามโนกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน 4) สาธารณโภคี ได้มาแบ่งกันกินกันใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดย

ชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน 5) ศีลสามัญญุตตา ประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริตตั้งงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ และ 6) ทิฏฐิสามัญญุตตา ปรับความเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพรับฟังความคิดเห็น มีความเห็นชอบร่วมกันตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2547: 23)

จากหลักสาราณียธรรมที่ยกมาแสดงข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงแสดงถึงหลักการสำคัญของการอยู่ร่วมกันในองค์กร ให้เกิดความรัก ความเคารพ และความสามัคคี ของหมู่คณะ ตลอดถึงการปฏิบัติตนที่เหมาะสม ทรงสอนในเรื่องนี้ 2,600 กว่าปีมาแล้ว และเป็นที่ยอมรับนับถือกันว่าคำสอนของพระองค์ประสบผลสำเร็จแก่ผู้ศึกษาและปฏิบัติตาม นำมาซึ่งความสุขแก่ผู้ปฏิบัติเอง และครอบครัว องค์กร หรือชุมชนที่ผู้ปฏิบัติอาศัยอยู่ก็ตาม เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ตรัสมีคุณวิเศษอย่างยิ่งคือ ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทำประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) ทำประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะ) และทำประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย (อุภยัตถะ) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2547: 1122) ดังนั้นแล้วการนำหลักการแห่งสาราณียธรรมทั้ง 6 มาเป็นหลักในการสร้างองค์กรแห่งความสุข จึงถือได้ว่าเป็นการสร้างรูปแบบองค์กรแห่งความสุขที่บริบูรณ์และสำเร็จประโยชน์ด้วยกันทุกคนทุกท่าน ทั้งยังสามารถที่จะพัฒนาไปสู่ความสุขที่แท้จริงเพราะเกิดจากสุขที่ได้พัฒนาอย่างสมบูรณ์แบบครบทุกด้านทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา

บทความนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอแนวคิดและมุมมองเรื่องการสร้างองค์กรแห่งความสุข หลักสาราณียธรรม 6 หลักการและกระบวนการสร้างองค์กรแห่งความสุข มาพัฒนาเป็นรูปแบบการสร้างองค์กรแห่งความสุขตามหลักสาราณียธรรมในมิติของการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพ มิติของวัฒนธรรมองค์กร มิติของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในองค์กร และมิติของการเชื่อมโยงกับภายนอก เพื่อให้การขับเคลื่อนการทำงานด้านองค์กรแห่งความสุขบรรลุเป้าหมาย เกิดความเข้มแข็ง ความยั่งยืนต่อไป

เนื้อหา

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความสุข

ความสุขของบุคคลนั้น ประกอบด้วย 2 ระบบ สำคัญ คือ กาย และจิต กล่าวคือ จิต (mind) เป็นลักษณะทางนามธรรม เป็นสิ่งละเอียดอ่อนไม่มีตัวตน ไม่มีน้ำหนัก สัมผัสไม่ได้ เป็นอัตนัย จิตเป็นสิ่งที่สำคัญที่ทำให้เกิด พฤติกรรมหรือการกระทำต่าง ๆ จิตที่สงบสุขอารมณ์ดี เบิก

บาน แจ่มใส จะส่งผลให้ร่างกายมีความสุข ส่วนกาย (body) มีลักษณะเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ เป็นชีวภาพ มีการทำงานที่เป็นระบบสังเกตได้ มีการแสดงออกมาทางคำพูดท่าทาง มีการกระทำที่เป็นสื่อกลาง บ่งบอกความรู้สึกภายในจิตใจ แนวคิดนี้อธิบายได้ว่ากายและจิตมีอิทธิพลต่อกัน บุคคลที่มีการทำงานของกายและจิตที่มีสมดุล ย่อมจะประสบความสำเร็จเจริญก้าวหน้าตามเป้าหมายของชีวิตและจะเป็นบุคคลที่ตื่นตัว รู้ทันความคิด การกระทำและคำพูดของตนเอง

รูปแบบของความสุข ตามหลักจิตวิทยาเชิงบวก (Martin, S., 2000: 5-14) ได้ดังนี้

1. ความสุขขั้นแรกหรือชีวิตมีสุข (pleasant life) หมายถึงการที่มีความสุขจากเปลือกนอกหรือสิ่งรอบตัวเราอาจจะเป็นเรื่องของ การได้ครอบครองสิ่งที่ตัวเองรัก การได้ไปดูหนังกับเพื่อน แต่ความสุขประเภทนี้จะไม่ยั่งยืน จะมีความสุขแค่ช่วงแรก ๆ ตัวอย่าง เช่น บุคคลได้โทรศัพท์รุ่นใหม่ล่าสุดมา ใช้ช่วงแรก ๆ เกิด ความสุขมากที่ได้ใช้หรือครอบครอง ควรค่ากับการที่เก็บเงินซื้อ หรือรอคอยวันที่จะได้ใช้งาน แต่พอเวลา ผ่านไปนาน ๆ บุคคลจะรู้สึกว่าโทรศัพท์เครื่องนั้นก็ไม่ได้มีความพิเศษอะไร ที่แตกต่างจากรุ่นเก่าที่ผ่านมา

2. ความสุขขั้นที่สอง หรือชีวิตที่ดี (good life) หมายถึงการที่บุคคลได้ทำอะไรแบบจดจ่ออยู่กับสิ่งนั้นได้ไม่เบื่อหน่าย อาจทำในสิ่งที่ชอบแล้วจดจ่ออยู่กับสิ่งนั้นแล้วมีความรู้สึกว่าการเวลานั้นได้ผ่านไปอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นการทำกิจกรรมคนเดียวหรือว่าบุคคลอื่นร่วมด้วย เช่น การทำกิจกรรมกับครอบครัว หรือคนที่รัก

3. ความสุขขั้นที่สาม หรือชีวิตที่มีความหมาย (meaningful life) หมายถึงการที่ได้ทำ สิ่งที่รักสิ่งที่ชอบแล้วสิ่งนั้นส่งผลให้เกิดความสุขกับคนรอบข้าง สรุปได้ว่า การสร้างความสุขแบบยั่งยืนตามแนวคิดนี้ คือการที่บุคคลได้ทำอะไรที่ตนเองรักแล้วแบ่งปันให้คนอื่นได้มีความสุขด้วย

“ความสุข” ในมุมมองโดยทั่วไปคนมักจะเรียกสิ่งที่มีคุณค่าภายในอันเป็นจุดหมายสูงสุดในการดำเนิน ชีวิตว่า “ความสุข” ดังนั้น หากจะกล่าวเชิงจริยศาสตร์เพื่อความชัดเจนแล้ว ทศนะทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับการแสวงหา “ความสุข” หมายถึง ทศนะทาง จริยศาสตร์ว่าด้วยสิ่งที่มีคุณค่าภายในอันเป็นจุดหมายสูงสุดในการดำเนิน ชีวิต และ “ความสุข” มีความสัมพันธ์กับคุณค่าของชีวิต กล่าวคือ ชีวิตที่บรรลุสิ่งที่มีความหมายในตนเองคือชีวิตที่มีความหมาย หรือเป็นชีวิตที่พึงปรารถนา อาจกล่าวโดยย่อว่า สุขนิยมเห็นว่าการ “ความสุข” คือความสุขทางประสาทสัมผัส อสุขนิยมเห็นว่าการ “ความสุข” คือการมีปัญญาหรือความสงบ และมนุษย์นิยมเห็นว่าการ “ความสุข” คือความสมดุลระหว่างการตอบสนองความต้องการทางจิตและกาย ต่อไปนี้เป็นรายละเอียดของแต่ละทฤษฎีสุขนิยม (Hedonism) ลัทธิ นี้ถือว่าความสุขสบาย (pleasure) เป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรแสวงหา ไม่มีอะไรอีกนอกจากความสุขสบายของชีวิตที่มนุษย์ต้องการ การกระทำ

ทุกอย่างในชีวิตประจำวันก็เพื่อความสุขสบาย ดังที่ฟรอยด์ (Sigmund Freud, 1986-1939) นักจิตวิทยาคนสำคัญได้กล่าวไว้ว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์มีจุดหมายที่การแสวงหาความสุขสบาย มนุษย์ต้องการได้รับความสุขสบายและรักษาความสุขสบายนั้นให้ยั่งยืน การแสวงหานี้มีสองด้าน ด้านหนึ่งมนุษย์แสวงหาสภาพที่ปราศจากความเจ็บปวดและความทุกข์ อีกด้านหนึ่งเขาแสวงหาความรู้สึกที่สุขสบาย (วิทย์ วิศุทเวทย์, 2535: 31)

ทัศนะของอาริสติปยุสนั้น ให้ความสำคัญความสุขทางกายมากกว่าความสุขทางใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีคำวิจารณ์ว่า ก็จะทำให้มนุษย์ไม่แตกต่างอะไรจากสัตว์ที่เข้าถึงได้แต่ความสุขทางประสาทสัมผัส จัดได้ว่าเป็นการแสวงหาความสุขเพียงด้านเดียว จึงมีนักปรัชญากลุ่มเดียวกันนี้ที่หันมาให้ความสำคัญความสุขทางด้านจิตใจมากกว่าความสุขทางกาย (สุจิตรา รมรัตน์, 2532: 69)

ตามทัศนะของเอพิคคิวรัส ความสุขมี 2 อย่าง คือ ความสุขทางผัสสะทางกายและความสุขที่เกิดจากความสงบอันเป็นความสุขทางใจ ความสุขทางใจมีความสำคัญมากกว่าความสุขทางกาย เพราะบริสุทธิ์กว่า ในขณะที่ความสุขทางกายมักเจือปนด้วยความทุกข์เสมอจึงไม่บริสุทธิ์การแสวงหา ความสุขที่เกิดจากแรงปรารถนา 2 ประเภท คือ

1. แรงปรารถนาตามธรรมชาติที่เกิดจากความจำเป็นของชีวิต เป็นความอยากที่เกิดตามธรรมชาติและเป็นสิ่งจำเป็น เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค สิ่งเหล่านี้มนุษย์จะหลีกเลี่ยงไม่ได้จำเป็นต้องแสวงหา ความสุขไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากปราศจากสิ่งเหล่านี้ แต่อาหารแพงๆ และเครื่องนุ่งห่มสวยๆ นั้นเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น

2. แรงปรารถนาที่ไม่จำเป็นสำหรับชีวิตแบ่งออกเป็นแรงปรารถนาที่เป็นไปตามธรรมชาติแต่ไม่จำเป็นสำหรับชีวิต เช่น ความต้องการทางเพศ ความอยากประเภนี้ ควรดำเนินทางสายกลาง และแรงปรารถนาที่มีได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติและไม่จำเป็นสำหรับมนุษย์ เช่น ของฟุ่มเฟือยต่าง ๆ เกียรติยศชื่อเสียง ความรุ่มร่า สิ่งเหล่านี้ควรละเว้น (สุจิตรา รมรัตน์, 2532: 69-70)

จากความหมายของความสุข พอสรุปได้ว่า ความสุข คือ สิ่งที่มีคุณค่าภายในอันเป็นจุดหมายสูงสุดในการดำเนินชีวิต มีความสัมพันธ์กับคุณค่าของชีวิต เป็นสิ่งที่ชีวิตพึงปรารถนาเป็นความสมดุลระหว่างการตอบสนองความต้องการทางจิตและกาย ดังนั้น ความสุขจึงเป็นจุดหมายที่มนุษย์ต้องการ เพราะมนุษย์ต้องการได้รับความสุขสบายและรักษาความสุขสบายนั้นให้ยั่งยืน มนุษย์แสวงหาสภาพที่ปราศจากความเจ็บปวดและความทุกข์ ความสุข แบ่งออกเป็น 2 อย่าง ได้แก่ ความสุขทางใจ และความสุขทางกาย

2. ความสุขในมุมมองพระพุทธศาสนา

แนวคิดเกี่ยวกับความสุขด้านศาสนา คือ ศาสนาพุทธ เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ อีกทั้งยังอธิบายไว้ค่อนข้างชัดเจน โดยกล่าวไว้ว่า ความสุขในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ การปฏิบัติธรรม ที่รวมตั้งแต่การถือศีล 5 เป็นพื้นฐานแนวทางที่ช่วยให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตได้โดยไม่เบียดเบียนใคร หรือระดับที่สูงขึ้นไป นั่นก็คือ การให้ทาน และการภาวนา การทำจิตให้บริสุทธิ์ นั่นถือว่าเป็นธรรมขั้นสูง ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติธรรมขั้นใดไม่สำคัญ แต่ถ้าบุคคลนั้นเริ่มมีการเริ่มต้นที่จะก้าวไปสู่คำว่า “ความสุข” โดยหากบุคคลสามารถที่จะปฏิบัติธรรมได้ถึงระดับหนึ่งจะพบว่ามีความสำคัญมากต่อการเกิดความสุขในตัวบุคคลนั้น

ความหมายของความสุขในพุทธศาสนา ซึ่งทางพุทธจริยศาสตร์ ได้ให้ความหมายของความสุขไว้สองนัยด้วยกัน นัยแรก ความสุข หมายถึง สภาพที่ทนได้ง่าย ตรงข้ามกับความทุกข์ ซึ่งหมายถึง สภาพที่ทนได้ยาก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559: 135) ความสุขกับความทุกข์เป็นของคู่กัน เพราะต่างก็เป็นเวทนา คือ ในเวทนา 3 สุขเวทนา คือ ความรู้สึกสุขสบายทางกายก็ตามทางใจก็ตาม ทุกขเวทนา คือ ความรู้สึกทุกข์ไม่สบายกายไม่สบายใจ อทุกขมสุขเวทนา คือ ความรู้สึกเฉย ๆ จะสุขก็ไม่ใช่ จะทุกข์ก็ไม่ใช่ และเวทนา 5 (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 18 ข้อ 432-433 : 265-266) คือ ความสุขความสบายทางกาย ความทุกข์ ความไม่สบายทางกาย ความแ่มชื่นสบายใจสุขใจ ความเสียใจทุกข์ใจ และความรู้สึกเฉย ๆ และเมื่อความสุขเป็นเวทนา ดังนั้นความสุขจึงเป็นส่วนหนึ่งของขันธ 5 (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 17 ข้อ 95 : 51) ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ และเมื่อเป็นขันธ 5 ความสุขจึงตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติหรือกฎไตรลักษณ์ อันหมายถึง ลักษณะ 3 ประการแห่งสังขารธรรมทั้งหลาย ลักษณะ 3 ประการดังกล่าวนี้ ได้แก่ อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ และอนัตตตา ความเป็นของไม่ใช่ตนนี้ เป็นความหมายของความสุขในนัยที่หนึ่ง

ส่วนนัยที่สอง ความสุข หมายถึง ภาวะที่สิ้นกิเลสทั้งปวง เป็นภาวะที่ปราศจากตัณหาทาง พุทธจริยศาสตร์ เรียกความสุขชนิดนี้ว่า นิพพานสุข คำว่า “นิพพาน” มาจากภาษาบาลี Nibbana ประกอบด้วยศัพท์ นิ (ออกไป, หดไป, ไม่มี) + วานะ (พัดไป, ร้อยรัด) รวมเข้าด้วยกันแปลว่า ไม่มีการพัดไป ไม่มีสิ่งร้อยรัด คำว่า “วานะ” เป็นชื่อเรียก กิเลสตัณหา กล่าวโดยสรุป นิพพาน คือ การไม่มีกิเลสตัณหา ที่จะร้อยรัดพัดกระพือให้กระวนกระวายใจ อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ สุขจากการดับทุกข์สิ้นตัณหา เหมือนเชื้อไฟที่ดับสิ้น ไม่สามารถที่จะลุกขึ้นมาได้อีก และถือว่าเป็นสิ่งดีสูงสุดของมนุษย์ เนื่องจากปัญหาเรื่องทุกข์เป็นปัญหาสำคัญในพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเริ่มต้นด้วยทุกข์ พุทธจริยศาสตร์ จึงสอนวิธีดับทุกข์เพื่อเข้าถึงความสุข ดังจะเห็นได้จากคำสอนเรื่อง อริยสัจจ 4 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต),

2551: 155) “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ทุกขอริยสัจจ์ คือ ชันธ์ 5 ที่คนเข้าไปยึดถือ เป็นทุกข์... สมุทัยอริยสัจจ์ คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์... นิโรธอริยสัจจ์ คือ ความดับทุกข์...”

พระมหาภูติชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) ได้ให้ความหมายของคำว่า ความสุข คือ สภาวะที่ไม่ทุกข์ โดยความสุขมี 2 ประเภท คือ สุขกาย ภายที่ไม่มีโรคเป็นกายที่มีความสุขและสุขใจ คือ ใจที่ไม่มีกังวลเป็นใจที่มีความสุข ซึ่งภาวะที่กาย และใจมีความสุขสมมูลความสุขที่เกิดขึ้นโดยไม่เกี่ยวกับเงิน (พระมหาภูติชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี), 2553)

สรุปได้ว่า ความสุขในพุทธศาสนา คือ สภาพที่ทนได้ง่าย ตรงข้ามกับความทุกข์ ภาวะที่สิ้นกิเลสทั้งปวง เป็นภาวะที่ปราศจากตัณหา การไม่มีกิเลสตัณหา การดับทุกข์สิ้นตัณหา ถือว่าเป็นสิ่งดีสูงสุดของมนุษย์ อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน

3. หลักการและกระบวนการสร้างองค์กรแห่งความสุข

แผนงานสุขภาวะองค์กรภาคเอกชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้เสนอแนวคิดและหลักการสร้างองค์กรแห่งความสุขที่เรียกว่า Happy 8 Workplace (ความสุขแปดประการ) ประกอบด้วยความสุข 8 ประการ ดังนี้

1. ด้านสุขภาพดี (Happy Body) คือ สุขภาพแข็งแรงทั้งกายและจิตใจ มาจากการที่รู้จักใช้ชีวิตรู้จักกิน รู้จักนอน ชีวิตมีสุข เหมาะสมกับเพศ เหมาะสมกับวัย เหมาะสมกับสถานการณ์ เหมาะสมกับฐานะทางการเงิน

2. ด้านน้ำใจงาม (Happy Heart) ในองค์กรสิ่งที่เราจำเป็นต้องทำที่สุดในการที่มนุษย์จะอยู่กับคนอื่นได้ต้องมีน้ำใจคิดถึงคนอื่น มีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกันและกัน คนเราเอาแต่ตัวเองอยู่คนเดียวไม่ได้ต้องรู้จักการแบ่งปันอย่างเหมาะสม ต้องรู้บทบาทของเจ้านาย บทบาทของลูกน้อง บทบาทของคุณพ่อ บทบาทของคุณแม่ กับผลสิ่งต่าง ๆ ที่จะเข้ามาในชีวิต

3. ด้านการผ่อนคลาย (Happy Relax) ต้องรู้จักการผ่อนคลายกับสิ่งต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต เมื่อชีวิตในการทำงานเครียดก็ต้องมีวิธีผ่อนคลายในการทำงาน ขณะเดียวกันการใช้ชีวิตส่วนตัวก็ต้องรู้จักผ่อนคลายเหมือนกันนั่นคือสมดุลชีวิต

4. ด้านการหาความรู้ (Happy Brain) มนุษย์เราอยู่ได้ด้วยการศึกษาหาความรู้ พัฒนาตัวเองตลอดเวลาจากแหล่งต่าง ๆ นำไปสู่การเป็นมืออาชีพเพื่อให้เกิดความมั่นคงก้าวหน้าในการทำงานหรือพูดง่าย ๆ คือ เรียนเพื่อรู้ มีปัญญาก้าวหน้าในชีวิตทั้งหมดนี้มาจากคำว่ามืออาชีพ มีอาชีพหมายถึงว่า คนเรา มนุษย์เราทุกคนต้องมีความรู้ในงาน มีความรับผิดชอบ มีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง มีระเบียบวินัยตรงต่อเวลา และสอนคนอื่นได้ในงานที่ตนรู้จักคือ ต้องเป็นครูที่พร้อมจะสอนให้ความรู้กับคนอื่น

5. ด้านคุณธรรม (Happy Soul) หิริ โอตตัปปะ คุณธรรมเบื้องต้นพื้นฐานของการอยู่

ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม ในการทำงานเป็นทีม คือ หิริ โอตตัปปะ ความละเอียดและเกรงกลัวต่อการกระทำของตนเองโดยเฉพาะการกระทำที่ไม่ดีคนดีมีความศรัทธาต่อศาสนา มีศีลธรรมในการดำเนินชีวิตมีคุณธรรมมีความซื่อสัตย์ มีความสามัคคี และมีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ย่อมนำมาความสุขสู่องค์กร

6. ด้านใช้เงินเป็น (Happy Money) การที่สามารถจัดการรายรับรายจ่ายของตนเองได้ คือการใช้เงินเป็นมีเงินรู้จักเก็บรู้จักใช้เป็นที่ให้พอดี มีชีวิตที่เหมาะสมกับตนเอง วันนี้นักปฏิบัติเรื่องการเป็นหนี้ไม่ได้ การเป็นหนี้การใช้จ่ายที่เหมาะสมกับสถานะที่ตนเองหามาได้ ทุกคนต้องมีการบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายของตนเองและครอบครัว ต้องรู้จักการทำบัญชี หรือว่าถ้าเป็นระดับครอบครัวเรียกว่า บัญชีครัวเรือนความสุขของครอบครัว

7. ด้านครอบครัวที่ดี (Happy Family) มีครอบครัวที่อบอุ่นและมั่นคงให้ความสำคัญกับครอบครัวเป็นกำลังใจที่ดีในการทำงาน เพราะครอบครัวเป็นเหมือนภูมิคุ้มกัน เป็นกำลังใจ ในการที่เราจะสามารถเผชิญกับอนาคตหรืออุปสรรคในชีวิตได้ ทำให้เรามุ่งมั่นในการทำชีวิตเราดีขึ้นฉะนั้นครอบครัวเข้มแข็งสังคมก็ย่อมมั่นคงเสมอ

8. ด้านความสุขขององค์กรและสังคม (Happy Society) สังคมมีสองมิติ คือ สังคมในที่ทำงานกับสังคมนอกที่ทำงาน มนุษย์ทุกคนต้องมีความรักสามัคคีเอื้อเฟื้อต่อสังคมที่ตนเองทำงานและพักอาศัยมีสังคมและสภาพแวดล้อมที่ดี

Happy 8 Workplace ความสุขแปดประการ เป็นแนวทางอีกแนวทางหนึ่งในการบริหารจัดการชีวิตให้มีความสุขอย่างยั่งยืน สร้างทัศนคติบวกต่อมุมมองในการดำเนินชีวิต การอยู่ร่วมกับผู้อื่นการรับผิดชอบต่อสังคม เป็นสมาชิกที่ดีต่อครอบครัว องค์กรและสังคม โดยมีความสุขที่แท้จริงบนพื้นฐานของความสุขแปดประการมีสมดุลของชีวิต เกิดผลเป็นบุคคลที่มีสุขภาพดีดูแลตนเองไม่เป็นภาระแก่ใคร มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น มีคุณธรรม กตัญญู มีการเรียนรู้ เป็นมีอาชีพในงานตนเองรักและดูแลครอบครัว รักและดูแลองค์กร/สังคม (กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2552: 6-14)

กล่าวโดยสรุปแล้ว องค์กรแห่งความสุข หมายถึง กระบวนการพัฒนาคนในองค์กรอย่างมีเป้าหมาย และยุทธศาสตร์ให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ขององค์กร เพื่อให้คนมีความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลง นำพาองค์กรไปสู่การเติบโตอย่างยั่งยืน โดยองค์กรแห่งความสุขมีลักษณะที่สำคัญคือ คนทำงานมีความสุข ที่ทำงานน่าอยู่ และชุมชนสมานฉันท์ ผลของการพัฒนาองค์กรแห่งความสุขจะเกิดประโยชน์ทั้งต่อพนักงาน องค์กร และสังคม โดยเหตุผลที่องค์กรควรพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งความสุข คือ เพื่อสร้างจริยธรรมในการบริหารงานและส่งเสริมสิทธิของพนักงาน เพื่อส่งเสริมความสำเร็จขององค์กร กฎหมายกำหนดให้ต้องดำเนินการ และองค์กร

แห่งความสุขเป็นกรอบการบริหารทรัพยากรบุคคลระดับโลก

ความสุข (Happiness or Subjective Well-being) ตามแนวคิดของ Diener อธิบายด้วยปัจจัย หรือองค์ประกอบของความสุขว่า ความสุขเป็นสิ่งสำคัญ หรือเป็นรากฐานของการดำรงชีวิต เป็นอารมณ์ความรู้สึกที่ดีที่ใช้ประเมินความเป็นอยู่หรือเป้าหมายหลักของชีวิต คนที่มีความสุขเกิดขึ้นได้จากปัจจัยหลายอย่างที่แตกต่างกัน เช่น อายุ สถานภาพสมรส รายได้ สภาพแวดล้อม และองค์ประกอบที่ส่งผลต่อการตอบสนองของบุคคลที่นำมาซึ่งความสุขในการทำงาน ได้แก่

1) ความพึงพอใจในชีวิต (Life Satisfaction) หมายถึง การที่บุคคลมีความพอใจในสิ่งที่ตนเป็นและกระทำอยู่ มีความสมหวังกับเป้าหมายของชีวิต สอดคล้องกับความเป็นจริง สามารถกระทำได้ตามความตั้งใจ สมเหตุสมผล เข้าใจและยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่จำเป็นต้องปรับตัว

2) ความพึงพอใจในงาน (Work Satisfaction) หมายถึง การที่บุคคลได้กระทำในสิ่งที่ตนรักและชอบ พอใจกับสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน มีความสุขเมื่องานที่กระทำสำเร็จ ลู่ตามเป้าหมาย ตลอดจนงานทำให้เกิดคุณประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

3) อารมณ์ทางบวก (Positive Effect) หมายถึง การที่บุคคลมีอารมณ์ความรู้สึกเป็นสุขกับสิ่งที่ดี รื่นรมย์หรือสนุกสนานกับการทำงาน ยิ้มแย้มแจ่มใส เบิกบานใจได้เสมอ ในขณะที่งานเลื่อมใสศรัทธาในสิ่งที่ตนกระทำ รับรู้ถึงความดีงาม และคุณประโยชน์ของงานที่กระทำ

4) อารมณ์ทางลบ (Negative Effect) หมายถึง อารมณ์ความรู้สึกที่เป็นทุกข์กับสิ่งไม่ดีที่เกิดขึ้นในการทำงาน เช่น คับข้องใจ เบื่อหน่าย เศร้าหมอง ไม่สบายใจเมื่อเห็นการกระทำที่ไม่ซื่อสัตย์หรือไม่ถูกต้อง อยากปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นเพื่อสนองความต้องการของตนให้มีความสุข (Diener, E., 1984: 542 – 575)

โดยสรุปองค์ประกอบของความสุข เป็นส่วนหนึ่งในการประเมินความสุขของผู้ถูกประเมิน บุคคลจะใช้การประเมินความสุขจาก 2 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบทางความคิด (Cognitive Components) และองค์ประกอบทางอารมณ์ (Affective Components) องค์ประกอบทางความคิด เป็นการประเมินความสุขโดยใช้ความคิดในการตัดสินหรือประเมินรูปของความสุขพึงพอใจในชีวิต ซึ่งเป็นการประเมินแบบสรุปรวมของบุคคล ทั้งเหตุการณ์ในชีวิต กิจกรรมและสภาพแวดล้อม แล้วตัดสินว่ามีความสุขพึงพอใจ หรือไม่พึงพอใจ องค์ประกอบทางอารมณ์เป็นการประเมินความสุขโดยใช้ประสบการณ์ทางความรู้สึก คือ การประเมินความสุขในแง่ของอารมณ์ทางบวก และอารมณ์ทางลบ กล่าวคือ ในสถานการณ์แต่ละสถานการณ์ บุคคลจะ

มีปฏิกริยาทางอารมณ์ความรู้สึกตอบสนองออกมา ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาวะที่สมบูรณ์ทางกาย สภาวะที่สมบูรณ์ทางจิต สภาวะที่สมบูรณ์ทางสังคม และสภาวะที่สมบูรณ์ทางจิตวิญญาณหรือปัญญาของแต่ละบุคคล อันมีปัจจัยภายในทางด้านจิตใจ และปัจจัยภายนอกที่เกิดจากสภาวะแวดล้อมของแต่ละบุคคลมาเป็นตัวกระทบกระตุ้นให้เกิดความรู้สึก

4. หลักธรรมสาราณียธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสุข

หลักสาราณียธรรมที่มีหลักเมตตาเป็นหลักธรรมที่เป็นแกนกลาง เป็นหลักการที่นำมาซึ่งความระลึกถึงกัน 6 อย่าง คือ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อการไม่ทะเลาะวิวาทกัน เพื่อความสามัคคีปรองดองกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นั้นมี 6 ประการ คือ เมตตาทายกรรม เมตตาวจิกรรม เมตตาโมกรรม การแบ่งปันลาภทั้งหลายที่ได้มาโดยชอบธรรม การรักษาศีล การมีอริยทฤษฎี (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 8 ข้อ 274 : 314)

หลักสาราณียธรรม มีความหมายตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ธรรมเป็นเหตุที่ให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์ เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ธรรมว่านี่คือหลักสาราณียธรรม” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 12 ข้อ 492 : 531) หลักสาราณียธรรม คือ ธรรมะที่จะนำใจของบุคคลให้ระลึกถึงกัน ผูกพันเชื่อมโยงบุคคลไว้ด้วยน้ำใจ ใจจึงมีความสำคัญยิ่ง ดังนี้ “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สิ่งทั้งหลาย สำเร็จมาแต่ใจ เพราะฉะนั้น หากว่าบุคคลใดมีใจผ่องใส จะพูดอะไรก็ตาม จะทำอะไรก็ตาม เพราะเหตุที่มีใจผ่องใส นั้น ความสุขย่อมจะติดตามเขาไปเหมือนเงาติดตามตัว” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 2 : 24)

องค์ประกอบของหลักสาราณียธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน คือทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อการไม่ทะเลาะวิวาทกัน เพื่อความสามัคคีปรองดองกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้นมีรายละเอียดหรือองค์ประกอบ(พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 4 ข้อ 274 : 318) ดังต่อไปนี้

1. เมตตาทายกรรม หลักธรรมในข้อนี้เป็นการประพฤติที่เหมาะสมสมควร เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพแก่คนรอบข้าง เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันเกื้อกูลกัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

2. เมตตาวจิกรรม ใช้วาจาคำพูดที่เป็นสัมมาทิสฺสู ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่ศรัทธา และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

3. เมตตาโมกรรม มีความปรารถนาดี ทำให้เป็นที่เคารพเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

4. การแบ่งปันลาภทั้งหลายที่ได้มาโดยชอบธรรม ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกันเพื่อความสามัคคีกัน และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

5. รักษาศีล ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ถูกต้อนหาและทิวฏฐิครอบงำ เป็นไปเพื่อการมีสมาธิเสมอกันกับเพื่อน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันเพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

6. มีอริยทิวฏฐิ มีความเห็นไปในทางที่ถูกที่ควร เป็นธรรมที่นำมาเพื่อความสิ้นทุกข์แก่ผู้ปฏิบัติตาม ข้อนี้ก็เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 8 ข้อ 274 : 368)

5. องค์กรแห่งความสุข

การบริหารองค์กรสมัยใหม่มีแนวโน้มเป็นการบริหารองค์กรแบบองค์รวม (Holistic Management) มากยิ่งขึ้น และเน้นการเติบโตอย่างยั่งยืน (Sustainable Growth) การมีคุณธรรมในการดำเนินธุรกิจ เน้นการเพิ่มผลผลิต (High Performance Organization) ขณะเดียวกันก็เน้นการปรับตัว (Adaptive Organization) เป็นองค์กรที่พนักงาน ชุมชน และภาคส่วนมีความสุข (Living Organization) แนวทางการบริหารต่าง ๆ ข้างต้น เพื่อให้องค์กรสามารถอยู่รอดจากวิกฤตต่างๆและทำให้องค์กรเติบโตอย่างยั่งยืน โดยได้ทั้งผลผลิตและพนักงานมีความสุขรวมเรียกว่า “องค์กรสุขภาวะ” (Healthy Organization) หรือองค์กรแห่งความสุข

การทำงานในปัจจุบันเป็นการทำงานร่วมกับผู้อื่น ซึ่งจะต้องอาศัยทัศนคติที่ดีในการทำงานและมีความสามัคคีเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความสำเร็จให้เกิดขึ้นกับองค์กร ซึ่งพนักงานหรือสมาชิกองค์กรจะเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนความสำเร็จดังกล่าวให้เกิดขึ้น ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของการขับเคลื่อนก็คือองค์กรแห่งความสุข

“องค์กรแห่งความสุข” คือ องค์กรที่สามารถกระตุ้น จูงใจ สร้างความสุขทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจให้ทุกคนในองค์กร สร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร พร้อมปฏิบัติภารกิจขององค์กรให้บรรลุตามเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นองค์กรแห่งความรักความเข้าใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล การสมัครสมานสามัคคีระหว่างบุคลากรด้วยกันเอง องค์กรแห่งความสุข เป็นค่านิยมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา แต่ก็ยังคงเป็นแนวคิดของนักคิดชาวตะวันตกที่พยายามสรรสร้างองค์กรการทำงานให้มีความสุข ทุกคนในองค์กรไม่ต้องเครียดจากการทำงานหรือจากผู้บังคับบัญชา หรือแม้กระทั่งเพื่อนร่วมงาน แนวคิดการบริหารองค์กรแห่งความสุขเกิดขึ้นเมื่อสองพันกว่าปีที่แล้ว นั่นก็คือ แนวคิดองค์กรแห่งความสุขตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งก็คือ หลักสาราณียธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีประโยชน์ในทางเกื้อกูล

แก่ผู้ปกครอง เน้นความสำคัญของผู้นำอันจะเป็นแนวทางให้เกิดความสุขความเจริญ มีอยู่ 6 ประการ ประกอบไปด้วย

- 1) เมตตาทายกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งทายกรรมประกอบด้วย เมตตา นั่นคือ การอยู่ด้วยกัน ด้วยการกระทำดีต่อกัน ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน ไม่ก่อสงคราม แต่มุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือกันเพื่อความผาสุกของมวลมนุษย์
- 2) เมตตาวจีกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา คือ ใช้หลัก การพูด การเจรจาให้เข้าใจกัน ไม่กล่าวร้ายเสียดสีกัน
- 3) เมตตามโนกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา คือ การ คิดดี มองกันในแง่ดี มีความหวังดีและปรารถนาดี รักและเมตตาต่อกัน
- 4) สาธารณโภคี หมายถึง รู้จักแบ่งปันผลประโยชน์ด้วยความยุติธรรม ไม่เห็นแก่ ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม ไม่เอาัดเอาเปรียบและมีความเสมอภาคต่อกัน เอื้อเพื่อเอื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันอยู่เสมอ
- 5) สีสสามัญญตา หมายถึง ปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับหรือวินัยต่าง ๆ อย่างเดียวกันเคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่นไม่ล่วงหน้าที่ซึ่งกันและกันไม่อ้างอำนาจ ไม่ ถ้ออธิสิทธิ์ใด ๆ ทั้งปวง
- 6) ทิฐีสสามัญญตา หมายถึง มีความเห็นร่วมกัน เป็นอย่างเดียวกันปรับมุมมอง ให้ตรงกัน ไม่ยึดถือความคิดของตนเป็นใหญ่ รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นอยู่เสมอ

องค์ความรู้ที่ได้การศึกษา

จากการศึกษาเรื่องการปฏิรูปการศึกษาไทยตามแนวทางพระพุทธศาสนา สามารถ สรุปลงเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

บทสรุป

การประยุกต์ใช้หลักสาราณียธรรมในการสร้างองค์กรแห่งความสุข จำเป็นที่จะต้องสร้างจิตสำนึกบุคคลให้เกิดขึ้นก่อน จากนั้นจึงจะเป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมให้เกิดขึ้นกับคนในองค์กรทุกระดับ ตั้งแต่ผู้บริหารจนกระทั่งถึงลูกจ้าง ทุกคนในองค์กรจะเปรียบเสมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน มีการปรึกษาหารือ ติดตามงาน ประเมินผลงาน และดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน การสร้างองค์กรแห่งความสุขตามหลักสาราณียธรรม เป็นกระบวนการในการสร้างความสุขให้กับองค์กรและคนในองค์กร เมื่อคนทำงานอย่างมีความสุขก็จะนำมาซึ่งประสิทธิภาพในการทำงาน และความสุขอันเกิดจากการทำงานนั้นจะเป็นส่วนสำคัญในการสร้างผลผลิตของงานที่มีคุณภาพ สร้างการพัฒนาให้กับองค์กรได้อย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมช่วยผลักดันให้องค์กรประสบความสำเร็จมาจากการปฏิบัติงานที่มีพลังมีชีวิตชีวา ตั้งใจ ขยันขันแข็ง เต็มไปด้วยความกระตือรือร้น แต่ในความเป็นจริง ทุกองค์กรยังมีสมาชิกบางส่วนที่ปฏิบัติงานอย่างไม่ตั้งใจ สร้างผลงานได้ไม่เต็มประสิทธิภาพหรือต่ำกว่ามาตรฐานการทำงาน องค์กรที่จะประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องมีผลมาจากความสุขของคนภายในองค์กร ซึ่งเป็นปัจจัยแรกที่องค์กรควรต้องคำนึงถึง เพราะฉะนั้น Happy workplace จึงเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้การบริหารงานราบรื่น เมื่อคนในองค์กรมีความสุข สนุกกับสิ่งที่ตัวเองทำ เกิดความภูมิใจ และเห็นคุณค่าของงาน องค์กรนั้นก็จะเป็นองค์กรแห่งความสุขในที่สุด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

องค์กรประกอบด้วยสมาชิกหลายๆ คนมารวมกันจึงเรียกว่าเป็นองค์กร ปัจจัยที่ขับเคลื่อนองค์กรก็คือสมาชิกในองค์กรนั่นเอง ดังนั้น หากสมาชิกในองค์กรมีคุณภาพจะส่งผลให้องค์กรประสบผลสำเร็จไปด้วย หัวใจหลักของการพัฒนาองค์กรจึงเป็นการพัฒนาสมาชิกขององค์กร (หรือบุคลากร) องค์กรประกอบสำคัญของการพัฒนาสมาชิกองค์กรก็คือการสร้างให้องค์กรมีความสุข หากองค์กรมีความสุขก็จะกลายเป็นพลังขับเคลื่อนองค์กรไปได้ การสร้างองค์กรแห่งความสุขจึงเป็นการสร้างฐานของบุคลากรให้มีประสิทธิภาพไปด้วย ดังนั้น แต่ละองค์กรควรฝึกอบรมหรือมีการทบทวนตนเองเพื่อให้สมาชิกทุกคนเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรอย่างมีความสุข

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษารูปแบบการสร้างองค์กรแห่งความสุขเชิงพุทธ โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นธรรมนุญในการพัฒนาองค์กรและการกำหนดคุณสมบัติหรือตัวบ่งชี้แห่งความสุขให้ชัดเจน

บรรณานุกรม

- กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2555). **ทิศทางเป้าหมายและยุทธศาสตร์ระยะ 10 ปี พ.ศ. 2555 - 2564**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส).
- พยอม วงศ์สารศรี. (2541). **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: คณะวิทยาศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2550). **คู่มือชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2547). **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 30. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2547). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี). (2553). **ความทุกข์มาโปรด ความสุขไปรยปราย**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ปรมาณ.
- พุทธทาสภิกขุ. (2542). **ความสุขสามระดับ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2535). **ปรัชญาทั่วไป : มนุษย์ โลกและความหมายของชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- สงวน สุทธิเลิศอรุณ. (2545). **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน**. กรุงเทพมหานคร: อักษราพิพัฒน์.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). (2552). **คู่มือมาสร้างองค์กรแห่งความสุขกันเถอะ**. กรุงเทพมหานคร: แผนงานสุขภาวะองค์กรภาคเอกชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- สุจิตรา ร่มรื่น. (2532). **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: สหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์.
- Diener, E. (1984). "Subjective well-being". *Psychological Bulletin*. 95: 542 - 575.
- Martin, S. (2000). "Positive psychology: An introduction". *Amer Psychol*. 55: 5-14.
- Morris, C. G. and Maisto. (2001). *Understanding Psychology*. 5th ed. New Jersey: Prentice Hall Inc.

ภูมิปัญญาท้องถิ่น : การอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีศิลปะไทใหญ่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

Local Wisdom: Preserving Shan Art Zinc Stencils, Mae Hong Son Province

พระครูอนุสรนันท์สิทธิ์ อุ่นโสมย์

Phrakru Anusarn Nanthasit Un-som

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College

Corresponding Author, Email: Nanthasit@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีศิลปะไทใหญ่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ผลการศึกษาพบว่า อัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมวิถีทางประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทใหญ่ถูกหลอมรวมจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาอย่างต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิตที่มีความศรัทธาเลื่อมใสต่อพุทธศาสนาผสมผสานการนับถือผีและยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด ทำให้คนในชุมชนไทใหญ่เกิดความภาคภูมิใจและตระหนักถึงการธำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตของตนเอง ชาวไทใหญ่นั้นก็ได้ก่อเริ่มที่จะมีประเพณีเป็นของตัวเองที่เรียกว่าประเพณีออกพรรษาตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จุดเริ่มต้นของประเพณีออกหว่าในอำเภอแม่สะเรียงดำเนินมาเมื่อไรไม่ได้ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน เพียงแต่ได้รับการสืบทอดมานานตามคำบอกเล่า การอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีศิลปะไทใหญ่จะดำเนินการโดยวิธีสืบทอดศิลปะการเขียนลายไตในปัจจุบัน คือ การฝึกทำงานไปพร้อมกับหัวหน้าครอบครัวช่างหรือไปสมัครเป็นลูกมือทำงานกับช่างผู้ชำนาญฝึกไปกับการเรียนรู้ศิลปะนั้น ๆ ภูมิปัญญาชาวบ้านบางคนก็สามารถพัฒนางานของตนได้ก้าวหน้ากว่าสลาที่เคยฝึกสอนตนมาก็มีทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่ฝึกฝนและพรสวรรค์ของแต่ละบุคคล

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาท้องถิ่น, การอนุรักษ์, ลายฉลุสังกะสี, ศิลปะไทใหญ่, แม่ฮ่องสอน

Abstract

This academic article aims to study the local wisdom of preserving the zinc stencils of the Tai Yai art in Mae Hong Son Province.

The results of the study found that the identity of the Tai Yai people is something that is linked to the culture. The traditions, rituals, and beliefs of the Tai Yai people have been continuously integrated from historical developments. It is a way of life with faith in Buddhism, combined with the belief in spirits and strictly adhering to customs and traditions, making people in the Tai Yai community proud and aware of the preservation of their own culture, traditions, and way of life. The Tai Yai people also started to have their own tradition called Ok-Phansa according to Buddhist beliefs. The origin of Ok-Wah tradition was in Mae Sariang District. There is no clear evidence of when it was carried out. It has only been passed down for a long time according to word of mouth. The conservation of the Tai Yai zinc stencils will be carried out by the current method of passing on the art of Tai pattern writing, which is to train together with the head of the craftsman's family or to apply to work as an assistant to an expert craftsman, training while learning that art. Some local people's wisdom can develop their work more advanced than the craftsmen who trained them, depending on their training experience and the talent of each person.

Keyword: Local wisdom, conservation, zinc stencil, Shan art, Mae Hong Son

บทนำ

พระพุทธศาสนา เป็นสถาบันหนึ่งในสังคมไทยที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยและความมั่นคงของสังคมไทยอย่างแนบแน่น องค์ประกอบสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับสังคมตลอดมา คือ วัดและพระสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท วัดมีอิทธิพลและมีบทบาทในวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัดเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจและกิจกรรมต่าง ๆ ของประชาชนทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม และศาสนา

ภูมิปัญญา (Wisdom) เป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งสังคมขนาดใหญ่ พอคาว และดำรงอยู่ได้ ยาวนานย่อมต้องมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคม เก้าแก่สังคมหนึ่ง จึงปรากฏภูมิปัญญาอยู่จำนวนมาก ภูมิปัญญาได้แสดงความเป็นไทย เป็นเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่งแล้วจะเป็นส่วนท้องถิ่นก็ตาม ยังเป็นเครื่องชี้วัดความ เจริญและพัฒนาการของคนในชาตินั้น ทั้งนี้เพราะภูมิปัญญา เป็นสิ่งละเอียดอ่อน ยังส่งผลให้ชาติที่เจริญมีสังคมที่สงบสุข ร่มเย็น ไม่ระส่ำระสายและมีความเป็นอิสระ จึงสามารถสร้างสรรค์และสั่งสมภูมิปัญญาเฉพาะตนขึ้นมาได้ภูมิปัญญา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย (พิสิฐรัฐ โคตรสุโพธิ์, 2550: 10) เพราะภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นเรื่อง การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่าง ๆ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณีวิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมาย คือ เพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน หมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง ถ้าหากเกิดปัญหาความไม่สมดุลขึ้น ก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดในหมู่บ้าน และชุมชน ภูมิปัญญาจึงหมายถึง ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียนด้วย

ความเป็นมาของการตอกฉลุลายไต (ไทยใหญ่) ประวัติความเป็นมาของลายไตไม่สามารถสืบค้นได้ว่าเริ่มต้นความเป็นมาอย่างไร สอบถามนักปราชญ์ชาวบ้าน ด้านศิลปะลายไต ในปัจจุบันได้คำตอบที่ไม่มีคำตอบ เพราะภูมิปัญญาเองก็ไม่รู้ประวัติความเป็นมาของอดีต ย้อนหลัง รู้เพียงแต่ว่าบรรพบุรุษรุ่นพ่อ รุ่นปู่ได้สืบทอดมรดกศิลปะลายไตไว้ให้ลูกหลานเท่านั้น ย้อนหลังไปมากกว่ารุ่นปู่ ก็ไม่สามารถหาข้อมูลได้ คาดคะเนจากลักษณะลวดลายไตจะเห็นได้ว่า ลักษณะคล้ายคลึงกับลวดลายประเภทเดียวกันของชนเผ่าไท ในภูมิภาคต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน โดยเฉพาะศิลปะลวดลายไตน่าจะอนุมานได้ว่า ศิลปะไต ได้ก่อเกิดนานนับพันปี เช่นเดียวกับศิลปะไทย นั่นคือ เกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 9 การสืบทอดศิลปะลายไต ไม่มีสถาบันการศึกษาที่สอนอย่างจริงจัง ผู้ที่สามารถเขียนลายไตได้และมีผลงานปรากฏ ส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลที่มีความสนใจ และอุปนิสัยโน้มเอียงไปในด้านศิลปะกับการเขียนลาย ตามแนวคิดและความถนัดของตนเอง จนเป็นลายสัญลักษณ์ประจำตัวของคนนั้น

ดังนั้น บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และการอนุรักษ์การตอกฉลุสังกะสีศิลปะไทใหญ่ มีวิธีการอนุรักษ์รักษาอย่างไร สืบทอดเอกลักษณ์ลายฉลุศิลปะไทใหญ่ได้อย่างไร มี เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษา และสืบทอดพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

เนื้อหา

1. ประเพณี วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชนชาติพันธุ์ไทใหญ่

“ไทใหญ่” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งของชนชาติไท มีถิ่นฐานกระจายอยู่ในภูมิภาคแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยตั้งถิ่นฐานอยู่มากที่สุดในรัฐฉานทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของสหภาพเมียนมาร์ จากบันทึกทางประวัติศาสตร์ได้ปรากฏหลักฐานว่า ชาวไทใหญ่มีการติดต่อกับชาวล้านนามาตั้งแต่อดีต ดังในสมัยพระญามังรายได้ขยายอาณาจักรล้านนาไปถึงเมืองไทใหญ่ (รัฐฉาน) และได้ให้โอรสคือ ขุนศรีไชยเมืองนายอันเป็นหัวเมืองไทใหญ่ นอกจากนี้ ก็มีการติดต่อกับชายกันระหว่างชาวไทใหญ่และชาวล้านนาโดยตลอด เช่น มีพ่อค้าไทใหญ่จากหัวเมืองต่าง ๆ ในพม่าขนสินค้าบรรทุกหลังวัวหรือม้าเข้ามาในรูปของขบวนวัวต่างม้าต่าง อีกทั้งยังมีชาวไทใหญ่ที่เชี่ยวชาญการทำไม้สักจากพม่าได้เข้ามาทำมาหากินโดยการตัดไม้สักล่องไปขายยังเมืองมะละแหม่ง ชาวไทใหญ่เหล่านี้มีจำนวนมากที่เข้ามาแล้วไม่กลับพม่าอีกเลย แต่ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองไทยและกลายเป็นไทยไปในที่สุด (สุทัศน์ กันทะมา, 2542: 3)

2. ประวัติบ้านต่อแพ ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในปัจจุบันนี้ บ้านต่อแพอยู่ในเขตตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งอยู่บนที่ราบเชิงเขาริมฝั่งแม่น้ำยวม ซึ่งปัจจุบันก็ได้แยกออกมาเป็นหมู่ที่ 8 ของตำบลแม่เงา แต่เดิมบ้านต่อแพนี้ยังไม่มีชื่อแต่มีพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์มากจึงเหมาะแก่การเพาะปลูกเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการทำนา ทำสวน ต่อมาได้มีชาวบ้านจากต่างถิ่นเข้ามาจับจองที่ทำมาหากินจึงต้องตั้งหมู่บ้านขึ้นเป็นครั้งแรก ชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหลวง” ต่อมาชาวบ้านทำการเกษตรได้ผลดี ก็ได้เก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรซึ่งได้ผลผลิตเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะข้าวเมื่อมีการเก็บผลผลิตไว้หมดแล้วนั้นแต่ชาวบ้านก็ไม่มีแหล่งที่จะจำหน่ายผลผลิตของตัวเองชาวบ้านก็เลยพากันไปตัดไม้ไผ่มาผูกเป็นแพเพื่อที่จะได้นำเอาผลผลิตของตัวเองไปจำหน่ายให้ได้โดยการบรรทุกเอาลงไปยังชายที่เมืองยวม หรือโดยล่องไปตามน้ำแม่น้ำยวมโดยที่เอาแพนี้เป็นพาหนะขนผลผลิตไปขายเมื่อชาวบ้านเห็นว่าการที่เอาแพผูกเป็นพาหนะแบบนี้บ่อยๆชาวบ้านก็เลยนึกขึ้นได้แล้วก็เลยพากันเรียกและตั้งหมู่บ้านที่นี้ว่า “บ้านต่อแพ” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2449 เป็นต้นมา ตั้งแต่นั้นมาหมู่บ้านต่อแพก็ได้ขยายกว้างขวางออกไปเพราะมีคนอพยพเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมากก็เลยตั้งเป็นหย่อมบ้านอีก 2 หย่อมบ้าน ก็คือ หย่อมบ้านใหม่ หย่อมบ้านหัวนา (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549: 53)

ประชาชนในหมู่บ้านต่อแพส่วนใหญ่จะใช้ภาษาไทยใหญ่เพราะว่าส่วนมากก็จะมีเชื้อสายเป็นคนไทยใหญ่ซึ่งเขาจะเรียกตนเองกันว่า “คนไต” และภาษาไทยใหญ่ก็จะมีทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน อย่างเช่นคำว่า ไฟ ชาวไทยใหญ่เขาจะออกเสียงเป็นคำว่า “ไฟ” คำว่า “ฟ้า” ก็

จะออกเสียงเป็นคำว่า พ้า เป็นต้น จึงทำให้คำที่สะกดอย่างเดียวกันมีเสียงและความหมายแตกต่างกันออกไป ภาษาไทยใหญ่ในปัจจุบันนี้ได้มีการปรับให้อ่านในทำนองขึ้น โดยมีการเพิ่มวรรณยุกต์กำกับ ทำให้มีระดับเสียงที่ตายตัวและสื่อความหมายได้ดีขึ้น แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่ก็จะใช้แบบภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียนเพราะไม่มีการเรียนการสอนของภาษาไทยใหญ่ ดังนั้นคนรุ่นใหม่จึงไม่ได้มีการศึกษาภาษาเขียนแบบไทยใหญ่ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549: 53)

3. ชาวไทยใหญ่กับการนับถือพระพุทธศาสนา

ส่วนใหญ่ชาวไทยใหญ่นั้น มีความเชื่อว่าชาวไทยใหญ่มีความนับถือและเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา ให้ความเคารพนับถือ โดยเฉพาะพระรัตนตรัยและความเชื่อหลักที่ชุมชนยึดหลักปฏิบัติ คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บาบบุญคุณโทษ อาณิสสของการทำบุญยิ่งทำดีหรือทำบุญมากตายไปแล้วจะได้ไปเสวยสุขในโลกสวรรค์ และถึงพระนิพพานในที่สุด นอกจากนี้จะเชื่อในเรื่องบาบบุญคุณโทษแล้วชาวไทยใหญ่ในชุมชนก็ยังคงมีความเชื่อที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นก็คือ คนโตบ้านต่อแพ เขายังเชื่อว่าทุกวันพระจะมีการนำเอากระทงข้าว (ก๊อกต่าง) ไปวางไว้ในจุดที่คิดว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิต และคอยให้ความคุ้มครองตนและครอบครัวจากภัยอันตราย โดยความเชื่อที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นของคนในชุมชนนี้ ส่วนมากก็จะมีเชื่อในเรื่องของท้าวทั้ง 4 ที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาในเรื่องไตรภูมิพระร่วงและความเชื่อในเรื่องผีเจ้าเมือง ชาวบ้านต่อแพเชื่อว่าเป็นวิญญาณบรรพบุรุษหรือผู้ปกครองบ้านเมืองในอดีตที่กลายมาเป็นเทวดาทำหน้าที่คอยสอดส่องดูแลไม่ให้เกิดภัยอันตรายจากสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเคารพนับถือในพระพุทธศาสนาของชาวไทยใหญ่อีกอย่างของในชุมชน ก็คือ ประเพณี 12 เดือน ของชาวไทยใหญ่ ก็คือ จะเป็นประเพณีนั้นจะมีเกือบตลอดปีและเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นเนื่องจากชาวไทยใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด และประเพณีส่วนใหญ่ก็จะมุ่งเน้นไปในเรื่องการทำบุญเป็นหลัก

4. อัตลักษณ์ของชนชาติพันธุ์ไทใหญ่

อัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ที่มีส่วนสัมพันธ์กับประเพณีพิธีกรรมประกอบไปด้วยงานประเพณีแห่งจางพารา งานประเพณีปอยส่างทอง หรืองานบวชลูกแก้ว งานเทศกาลดอกบัวตอง งานเมืองสามหมอก งานเทศกาลชิมชาบ้านรักไท งานประเพณีสิบสองม่นล่องฝ่องไต ตลอดจนความเชื่อที่แฝงอยู่อย่างแนบแน่นอย่างไรก็ตาม ประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมนั้นย่อมมีการปรับเปลี่ยนไปตามปัจจัยทางสังคมที่ผันแปรได้ตลอดเวลาในปัจจุบันพบว่า ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวไทยใหญ่ถูกนำมาปรับและปรับเปลี่ยนในรูปแบบใหม่และความหมายใหม่ ปรากฏการณ์เหล่านี้เองที่ทำให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ในบริบทใหม่ที่ชัดเจนโดยเฉพาะในสังคมเมืองในสังคมเมืองอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ได้ถูกเปลี่ยนแปลง

ความหมายครั้งสำคัญ เมื่อหน่วยงานของภาครัฐได้กำหนดให้ประเพณีพิธีกรรมของชาวไทยใหญ่เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ดังนั้น ประเพณีพิธีกรรมของชาวไทยใหญ่จึงกลายเป็นบริบทของการสร้างอัตลักษณ์ชุดใหม่ของชาวไทยใหญ่ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ‘อัตลักษณ์’ เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม และวัฒนธรรมก็สามารถปรับเปลี่ยนไปตามปัจจัยแวดล้อมทางสังคมได้ตลอดเวลาเมื่อวัฒนธรรมปรับเปลี่ยน อัตลักษณ์ของชนชาติพันธุ์ชาวไทยใหญ่จึงปรับเปลี่ยนไปตามเช่นกันที่สัมพันธ์กับกระแสทางสังคมอย่างต่อเนื่องรับประเพณีของชาวไทยใหญ่เพิ่มขึ้น

ชาวไทยใหญ่นั้นก็ได้ก่อเริ่มที่จะมีประเพณีเป็นของตัวเองที่เรียกว่าประเพณีออกพรรษาตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จุดเริ่มต้นของประเพณีออกพรรษาในอำเภอแม่สะเรียงดำเนินมาเมื่อไรไม่ได้ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน เพียงแต่ได้รับการสืบทอดมานานตามคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปทราบว่ามีมาตั้งแต่สมัยก่อตั้งบ้านตั้งเมืองมากกว่า 400 ปีและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ ดังคำบอกเล่าที่ว่า นอกจากนี้นี้ยังมีผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ว่า “ประเพณีนี้ ตั้งแต่เกิดมาจำความได้ ก็มีประเพณีนี้แล้วตั้งแต่รุ่นพ่อ รุ่นแม่ และก็ทำมาเรื่อย ๆ คำว่าออกพรรษา เป็นภาษาไทยใหญ่ (ไตใหญ่) ซึ่งมาจากคำว่า วสา หรือ วสันต์ ที่แปลว่า ฤดูฝน ออกพรรษา คือ การออกจากฤดูฝน ส่วนคนพื้นเมือง (คนเมือง) จะเรียกประเพณีออกพรรษาว่าประเพณี “ออกปะสา” หรือออกพรรษา ที่แปลว่าออกจากฤดูฝน ดังนั้น ออกพรรษา กับออกพรรษา จึงมีความหมายเหมือนกัน ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลว่าประเพณีออกพรรษานั้นมีวัตถุประสงค์ในการจัดงานเพื่อเผยแพร่ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณี อันเป็นเอกลักษณ์ของชาวอำเภอแม่สะเรียง ตลอดจนเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อีกทั้งยังเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจในพื้นที่อำเภอแม่สะเรียงและยังเป็นการแสดงออกถึงความร่วมมือร่วมใจของทุกภาคส่วนในอำเภอแม่สะเรียง ประเพณีออกพรรษานั้นก็คืองานเทศกาลออกพรรษาของชาวแม่ฮ่องสอน จะจัดขึ้นตั้งแต่ช่วงเดือนตุลาคมของทุกปี

5. ประเพณีของชาวไทยใหญ่

ชาวไทยใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดและประเพณีส่วนใหญ่ก็จะมุ่งเน้นไปในเรื่องการทำบุญ ได้แก่ ประเพณี 12 เดือน (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549: 65) ซึ่งประกอบด้วย

- 1) เกลินเจ้ง (เดือนอ้าย) ประเพณีปอยหลู่ข้าวใหม่ หรือ ถวายข้าวใหม่
- 2) เกลินกำ (เดือนยี่) เป็นประเพณีปอยปางวาด หรือ งานปรีวาสกรรมของพระสงฆ์ และเทศกาลข้าวปัก คือเอาข้าวใหม่มาตำคลุกด้วยงาแล้วจิ้มกับน้ำอ้อย
- 3) เกลินสาม เป็นประเพณีปอยหลู่ข้าวหย่ากู่ หรือข้าวเหนียวแดงคลุกกับงาขาว

ผสมกับน้ำอ้อย ถั่วลิสง และ เป็นประเพณีปอยก่องโหล หรือว่าถวายเป็นโหลให้กับพระพุทธรเจ้า

4) เกลินสี่ เป็นประเพณีปอยสำอางหรือ งานบวชลูกแก้ว

5) เกลินห้า เป็นประเพณีซอนน้ำพารา หรือ งานสงกราน้ำพระ ประเพณีกันตอ หรือ งานขอขมาพระผู้ใหญ่และพ่อแม่ ผู้สูงอายุ ในวัด ในหมู่บ้าน และ เทศกาลทำข้าวมนุ่หรือ หรือ ขนมห่อที่ทำมาจากแป้งข้าวเจ้าผสมน้ำอ้อยถั่ว

6) เกลินหก เป็นประเพณีปอยจำตีทราย หรือ งานถวายเป็นเจดีย์ทราย

7) เกลินเจ็ด เป็นประเพณีหลู้ใจบ้าน หรือขึ้นเจ้าเมือง และ งานสวดปริกใน หมู่บ้าน หรือ สวดเจริญพระพุทธรมณต์ในหมู่บ้าน

8) เกลินแปด เป็นประเพณีปอยหลู้ตานสำอางก่าหว่า หรือ งานถวายเป็นผ้าอาบ น้ำฝนก่อนเข้าพรรษา

9) เกลินเก้า เป็นประเพณีปอยจำกะ หรือ งานถวายเป็นทานอาหาร สิ่งของให้กับ ผู้มาปฏิบัติธรรมถืออุโบสถศีล

10) เกลินสิบ เป็นประเพณีข้าวต่างหอมต่อโหลง หรือ งานถวายเป็นข้าวมธุปายาส

11) เกลินสิบเอ็ด เป็นประเพณีแฮนหอมโก่จำ หรือ งานทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไป ประเพณีปอยพาราลงเมือง หรืองานเทโวโรหน ทำแข่งสำอางปี๊ดต้อนฮับพารา คือ ทำประสาทต้อนรับพระพุทธรเจ้าลงมาจกดาวดิงส์โดยมีการประดับประดา อาทิ มีผลไม้ต่างๆ เพียบพร้อมไว้ถวายเป็นประเพณีปอยกันตอ หรือ ขอขมาพระผู้ใหญ่ครูบาอาจารย์ผู้เฒ่าผู้แก่และผู้ ที่เรานับถือ

12) เกลินสิบสอง เป็นประเพณีหลู้สำอาง หรืองานถวายเป็นจิวร ลงงอมจอง แปด หลัง หรือ งานตักบาตรรอบปราสาทแปดหลัง (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549: 112)

นั่นก็คือ ประเพณีที่ชาวไทยใหญ่ได้ปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตทั้งปีโดยมีวัดต่อแพเป็น ศูนย์กลางในการทำบุญ

6. ประวัติความเป็นมาของศิลปะ

ศิลปะมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกเพศ ทุกวัย ทุกโอกาส ทุกสถานที่ ไม่ว่ามนุษย์ จะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม เช่น ภาษาและวรรณกรรม เครื่องไม้ใช้สอย การแต่งกาย เครื่องดนตรี การ ขับขาน การฟ้อนรำ สถานที่อยู่อาศัย ประเพณีวัฒนธรรม รูปเคารพ สถานที่ท่องเที่ยว เป็นต้น มนุษย์รู้จักเลือกสรรสิ่งต่างๆ ดังกล่าวให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตทั้งรูปแบบ ประโยชน์ ใช้สอย ตลอดจนจนถึงการสนองต้องการทางอารมณ์และจิตใจ ดังนั้นการสร้างสรรคศิลปะต่างๆ ในยุคแรกอาจไม่มีหลักการแต่ถือเอาประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก แต่ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาขึ้นยอม

ต้องมีหลักการมาใช้ประกอบในการทำงานพื้นฐาน เพื่อให้ผู้สร้างสามารถสร้างสรรค์งานศิลปะได้อย่างสมบูรณ์และเป็นที่น่าสนใจหรือตอบสนองความต้องการของผู้ชม การทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า ศิลปะ จึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้เข้าใจองค์ประกอบ ประเภท และคุณค่าของศิลปะได้ดีขึ้น

7. ความหมายของศิลปะ

คำว่า ศิลปะ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Art เป็นคำที่นักปราชญ์ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติพยายามให้ความหมายเพื่ออธิบายความตามทัศนะของตน แต่ละท่านต่างก็ตีความในแง่มุมต่างๆ ตามความเข้าใจและบริบททางสังคมที่หลากหลาย บางท่านก็ให้คำจำกัดความที่กว้าง บางท่านให้คำจำกัดความจำเพาะเจาะจง โดยใช้ความคิด ประสบการณ์ และเหตุผลต่างๆ ประกอบการให้ความหมาย ทั้งนี้เราจำเป็นต้องศึกษาศัพท์เดิมของศิลปะก่อนแล้วจึงค่อยศึกษาคำอธิบายของนักปราชญ์แต่ละท่านเพื่อจะได้เข้าใจความหมายได้ดีขึ้น

คำว่า ศิลปะ เป็นคำยืมที่ใช้ในภาษาไทย มีรากศัพท์เดิมมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต ดังนี้

ภาษาบาลี รากศัพท์เดิมคือ สิปป แปลว่า ฝีมือ (พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ คณะ, 2549: 447)

ภาษาสันสกฤต รากศัพท์เดิมคือ ศิลป แปลว่า มีฝีมืออย่างยอดเยี่ยม

จากรากศัพท์เดิมทั้งภาษาบาลีและสันสกฤต จะเห็นได้ว่า ศิลปะ หมายถึงเอาสิ่งที่มนุษย์ได้คิดสร้างสรรค์ขึ้นเอง จนมีลักษณะที่สามารถสนองความต้องการทั้งทางด้านอารมณ์ จิตใจ และการใช้สอยในชีวิตประจำวันได้ ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายของคำว่า ศิลปะ สอดคล้องกับคำแปลรากศัพท์เดิมว่า ศิลป-, ศิลป์ 1, ศิลปะ (สินละปะ-, สิน, สินละปะ) น. ฝีมือ, ฝีมือทางการช่าง, การทำให้วิจิตรพิสดาร, เช่น รูปสลักหินเป็นรูปศิลป์ เขาทำดอกไม้ประดิษฐ์ประดอยอย่างมีศิลปะ ผู้หญิงสมัยนี้มีศิลปะในการแต่งตัว; การแสดงออกซึ่งอารมณ์สะเทือนใจให้ประจักษ์ด้วยสื่อต่างๆ อย่างเสียง เส้น สี ผิว รูปทรง เป็นต้น เช่น วิจิตรศิลป์ ศิลปะการดนตรี ศิลปะการวาดภาพ ศิลปะการละคร (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 1144)

ในขณะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาก็ได้ให้ความหมายเหมือนกันว่า “ศิลปะ ฝีมือ, ความฉลาดในฝีมือ, ฝีมือทางการช่าง, การแสดงออกมาให้ปรากฏอย่างงดงามน่าชม, วิชาที่ใช้ฝีมือ, วิชาชีพต่างๆ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 390)

วิธีการและแนวคิดทางศิลปะเริ่มมีบทบาทในวงวิชาการไทยในช่วงยุคล่าอาณานิคม

เป็นต้นมา โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงพัฒนาสยามประเทศเข้าสู่ยุคสมัยใหม่เพื่อให้ทัดเทียมกับอารยประเทศและป้องกันไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นของต่างชาติ ทำให้มีชาวต่างชาตินำวิทยาการสมัยใหม่ต่างๆ มาเผยแพร่ ดังเช่นงานด้านศิลปะ เมื่อมีการศึกษาและพัฒนางานศิลปะตามวิธีการของตะวันตกอย่างเป็นระบบ จึงทำให้เกิดการตีความอธิบายความคำว่าศิลปะของผู้สนใจศิลปะในแง่มุมต่างๆ โดยให้สอดคล้องกับคำว่า Art ในภาษาอังกฤษ

การให้ความหมายหรือให้คำจำกัดความคำว่า ศิลปะ ได้อย่างชัดเจนแน่นอนนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก เพราะศิลปะเป็นงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากแนวคิด ประสบการณ์ และมีรูปแบบที่แปลกใหม่อยู่ตลอดเวลา การให้ความหมายศิลปะของแต่ละท่านก็เกิดขึ้นหลังจากศิลปะได้มีพัฒนาการก้าวหน้าไปก่อนแล้วทั้งสิ้น แต่อย่างไรก็ตาม เราก็สามารถศึกษาการให้ความหมายของแต่ละท่านเพื่อให้เข้าใจแนวคิดและใช้เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจกับงานด้านศิลปะต่อไป

8. ความหมายของศิลปะ

ศิลปะ เป็นคำที่มีผู้รู้ให้ความหมายกว้างและความหมายจำเพาะเจาะจง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทัศนะของแต่ละท่าน แต่ละสมัย ที่จะกำหนดแนวความคิดเกี่ยวกับศิลปะแตกต่างกันตามบริบทของการใช้ (ชะลูต นิมเสมอ, 2535: 4)

1) ความหมายกว้าง ในสมัยโบราณหรือสมัยคลาสสิกของกรีก (ระหว่าง 450-300 ปีก่อนคริสตกาล) มีหลักฐานว่า นักปรัชญาเริ่มให้ความสนใจด้านศิลปะและความงาม ได้ให้ความหมายของศิลปะ (Art) ว่า ศิลปะคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น (Artifect) เป็นสิ่งที่มิได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ โดยเฉพาะอริสโตเติล (Aristotle, 384-322) กล่าวว่า ศิลปะคือการเลียนแบบธรรมชาติ คำนิยามนี้ถือว่าเป็นคำนิยามที่เก่าแก่มากที่สุดคำหนึ่ง การให้ความหมายเช่นนี้ย่อมแสดงว่าสิ่งที่มีลักษณะงดงามที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติไม่ใช่ศิลปะ เช่น แสงตะวันสีแดงเรื่อยามลับขอบฟ้า ก้อนเมฆลอยล้อมรอบภูเขาที่ขื่นเย็น ดอกไม้ที่เบ่งบานรับแสงอรุณ เสาหินที่ถูกน้ำกัดเซาะเป็นรูปร่างสูงส่ง เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ แต่ภาพวาดตามผนังถ้ำ รูปแกะสลักหินโบราณ โต๊ะเก้าอี้หรือแม้กระทั่งสิ่งของใช้ในชีวิตประจำวัน แม้จะมีรูปลักษณะที่ไม่งามแต่ก็จัดเป็นศิลปะ เพราะเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น การให้ความหมายลักษณะนี้จะมีขอบเขตที่กว้างและครอบคลุมมาก (เสรี เรืองเนตร, 2549: 3)

2) ความหมายจำเพาะ ในปัจจุบัน เมื่อพูดถึงศิลปะมักจะหมายถึงเอาเฉพาะศิลปะที่เป็นวิจิตรศิลป์เท่านั้น คำว่า วิจิตรศิลป์ (Fine Art หรือ Beaux- Arts) เป็นคำที่บัญญัติใช้ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เพื่อเรียกงานศิลปะที่ทำเพื่อประเทืองปัญญาและอารมณ์ ส่วนงานศิลปะที่ทำเพื่อจุดประสงค์อื่นจะเรียกว่า ประยุกต์ศิลป์ เพราะประยุกต์งานศิลปะหรือสุนทรียภาพใช้

กับงานอุตสาหกรรม งานสื่อสารมวลชน งานตกแต่งบ้านเรือน หรืองานอื่นๆ จนต้องเรียกเป็นงานศิลปะตามการจำแนกออกไปในแต่ละสาขา เช่น อุตสาหกรรมศิลป์ (Industrial Art) นิเทศศิลป์ (Communication Art) มัณฑนศิลป์ (Decorative Art) เป็นต้น

9. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีศิลปะไทใหญ่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะต่างๆ โดยการนำ ทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันหลังจากนั้นได้สืบทอดโดยการพัฒนาอย่างไม่ขาดสาย กลายเป็นศิลปะที่มีคุณค่าเฉพาะถิ่น

ศิลปะลายไต เป็นศิลปะการแสดงออกของมนุษย์ ที่ต้องการจะอธิบายให้ทราบถึงความรู้สึกที่เป็นนามธรรม ออกมาในแบบสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรม ธรรมชาติของมนุษย์ ปกติคิดประดิษฐ์ ตกแต่ง และพัฒนาสิ่งต่างๆ อยู่เสมอ โดยทั่วไปจะแสดงออกในรูปของหัตถกรรม เช่น การวาดเขียน การเขียนลาย การแกะสลัก การปั้น ในด้านภาษา จะแสดงออกในรูปของบทเพลง บทกลอน โคลง ฉันท์ และศิลปะอื่นๆ ที่แสดงออกในลักษณะต่างๆ เช่น การฟ้อน การรำ ดนตรี ดังคำกล่าวที่ว่า เมื่อมีกลุ่มชนอยู่ตรงไหน ย่อมมีศิลปะเกิดขึ้นในที่นั้น ศิลปะจึงมีความผูกพันอย่างเหนียวแน่นกับคน และชุมชนอย่างลึกซึ้ง

ประวัติความเป็นมาของลายไตในด้านต่าง ๆ มักรับรู้โดยการเล่าสืบทอดต่อ ๆ กันมาจากคนยุคหนึ่งมาสู่คนอีกยุคหนึ่ง ซึ่งยึดถือความถูกต้องได้ยาก ประวัติความเป็นมาของลายไตก็เช่นกัน ไม่สามารถสืบค้นได้ว่าเริ่มต้นความเป็นมาอย่างไร สอบถามนักปราชญ์ชาวบ้านด้านศิลปะลายไตในปัจจุบันได้คำตอบที่ไม่มีคำตอบประการใด เพราะภูมิปัญญาเองก็ไม่มีประวัติความเป็นมาของอดีตย้อนหลัง รู้เพียงแต่ว่าบรรพบุรุษรุ่นพ่อ รุ่นปู่ได้สืบทอดมรดกศิลปะลายไตไว้ให้ลูกหลานเท่านั้น ย้อนหลังไปมากกว่ารุ่นปู่ ก็ไม่สามารถหาข้อมูลได้ คาดคะเนจากลักษณะลวดลายไตจะเห็นได้ว่าลักษณะคล้ายคลึงกับลวดลายประเภทเดียวกันของชนเผ่าไท ในภูมิภาคต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน โดยเฉพาะศิลปะลวดลายไตน่าจะอนุมานได้ว่า “ศิลปะไต” ได้ก่อเกิดนานนับพันปี เช่นเดียวกับ “ศิลปะไทย” นั่นคือ เกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 9 ดินแดนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากบ่อเกิดในประเทศอินเดีย โดยนำศิลปกรรมหรืองานช่างมาด้วย ศิลปะยุคแรก ๆ ของชนชาวจีน พม่า ขอม ชาวไทย เป็นศิลปกรรมที่รับวัฒนธรรมมาจากอินเดีย (โกศล ศรีมณี, ประเพณีไต, ม.ป.ท.: 5 - 6)

ความเป็นมาของการตอกฉลุลายไต (ไทใหญ่) ประวัติความเป็นมาของลายไตไม่สามารถสืบค้นได้ว่าเริ่มต้นความเป็นมาอย่างไร สอบถามนักปราชญ์ชาวบ้าน ด้านศิลปะลายไตในปัจจุบันได้คำตอบที่ไม่มีคำตอบ เพราะภูมิปัญญาเองก็ไม่มีประวัติความเป็นมาของอดีตย้อนหลัง รู้เพียงแต่ว่าบรรพบุรุษรุ่นพ่อ รุ่นปู่ได้สืบทอดมรดกศิลปะลายไตไว้ให้ลูกหลานเท่านั้น

ย้อนหลังไปมากกว่ารุ่นปู่ ก็ไม่สามารถหาข้อมูลได้ คาดคะเนจากลักษณะลวดลายไตจะเห็นได้ว่า ลักษณะคล้ายคลึงกับลวดลายประเภทเดียวกันของชนเผ่าไท การศึกษาประวัติความเป็นของ ลายไต มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับชนรุ่นหลังได้ศึกษาและ เรียนรู้ (ธีรภาพ โลหิตกุล, 2563) ซึ่งมีผู้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

“ปานชอย” คือ โลหะตอกลายที่ห้อยลงตรงชายคาโบสถ์วิหาร ส่วนโลหะตอกลายที่ ปลายชี้ขึ้นด้านบน เรียก “ปานถ่อง” ลวดลายที่รังสรรค์เป็นลายดอกไม้ ลายพรรณพฤกษา ลาย เครื่องเถา ปานชอย เป็นภาษาไทยใหญ่ อันหมายถึง สังกะสีฉลุ มีลักษณะเป็นการฉลุลวดลายลงบน แผ่นโลหะ ซึ่งนิยมใช้เป็นของตกแต่งประดับประดาตามวัดวาอาราม ชุมเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน รวมถึงตามบ้านเรือนของเจ้าขุนมูลนาย วัสดุที่ใช้ทำปานชอยส่วนมากมักทำจากโลหะอย่างสังกะสี ที่น่าทึ่งคือแม้จะใช้วัสดุที่แข็ง แต่ “สล่า” หรือช่างตอกชาวไทใหญ่ มีกวีวิธีตอกให้ลวดลายนูน มีมิติ ไม่แบนราบ ทว่าราวกับจะพลิ้วไหวยามเมื่อต้องแรงลม เฉกเช่นเดียวกับศิลปะเขมรแบบ “บันทายศรี” ที่แกะสลักหินแบบนูนสูงจนแลคล้ายลวดลายลอยเด่นขึ้นมาโลดเต้นได้

ในปัจจุบัน “ปานชอย” และ “ปานถ่อง” หันมาใช้อลูมิเนียมกันมาก เนื่องจากไม่ เป็นสนิมและยังมีความแวววาวมากกว่า หรืออาจจะทำจากไม้หรือกระดาษก็ได้ การจะทำปาน ชอยนั้นต้องทำการออกแบบลวดลายเพื่อให้ได้ตามขนาดของพื้นที่ที่จะติดลวดลายให้เหมาะ กับการผลิตจะต้องใช้ช่างที่มีความสามารถและความชำนาญในด้านนี้โดยเฉพาะ เพื่อให้ได้งานที่ประณีตสวยงาม โดยไม่มีการใช้เครื่องจักรกลใดๆ ทั้งสิ้น เพื่อคงไว้ซึ่งการอนุรักษ์ วัฒนธรรมศิลปะอันเก่าแก่ที่สืบทอดกันมายาวนานของชาวไทใหญ่ ปัจจุบันนิยมใช้ปานชอย เป็นที่ประดับตกแต่งตามสถานที่ราชการเพื่อแสดงถึงเอกลักษณ์แม่ฮ่องสอน การนำไปตกแต่ง ประดับตามเชิงชาย มุม ประตู หรืออื่น ๆ ที่มีความเหมาะสม เพื่อเพิ่มความโดดเด่นสวยงาม ปัจจุบันการทำปานชอยเริ่มขาดการสืบทอด จึงต้องการผู้สืบทอดให้คงอยู่ต่อไปไม่ให้อายุหายไป ตามกาลเวลา โดยผู้สนใจสามารถสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมนี้ได้ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด แม่ฮ่องสอน, 2549: 132)

การอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีศิลปะไทใหญ่จะดำเนินการโดยวิธีสืบทอดศิลปะการเขียน ลายไตในปัจจุบัน คือ การฝึกทำงานไปพร้อมกับหัวหน้าครอบครัวช่างหรือไปสมัครเป็นลูกมือ ทำงานกับช่างผู้ชำนาญฝึกไปกับการเรียนรู้ศิลปะนั้น ๆ เมื่อมีความชำนาญพอสมควรแล้ว สล่า หรือผู้ชำนาญการก็จะมอบหมายงานให้ทำและคอยช่วยเหลือแนะนำเท่าที่จำเป็น เมื่อมีความ ชำนาญเพียงพอแล้วก็จะแยกตัวออกไปรับงาน หรือ ประกอบอาชีพทางช่างต่อไป เมื่อถึงขั้น นี้แล้ว ชาวบ้านที่มีความสนใจมีความเฉลียวฉลาดและมีพรสวรรค์ในด้านช่างก็จะคิดประดิษฐ์ ลวดลาย ตามแนวคิดและความถนัดของตนเอง จนเป็นลายสัญลักษณ์ประจำตัวของช่างคนนั้น

กลุ่มช่างศิลป์เมื่อเห็นสิ่งก่อสร้างหรือสิ่งประดิษฐ์ก็จะบอกได้ทันที ว่างานชิ้นนั้นเป็นฝีมือของใคร ภูมิปัญญาชาวบ้านบางคนก็สามารถพัฒนางานของตนได้ก้าวหน้ากว่าสลาที่เคยฝึกสอนตนมาก็มี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่ฝึกฝนและพรสวรรค์ของแต่ละบุคคล

จากข้อความข้างต้น จึงสามารถสรุปได้ว่า สังกะสีฉลุ (ปานซอยในภาษาไทย) มีลักษณะเป็นการฉลุลดตายลงบนแผ่นโลหะ ซึ่งนิยมใช้เป็นของตกแต่งประดับประดาตามวัดวาอาราม ชุมเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน รวมถึงตามบ้านเรือนของเจ้าขุนมูลนาย วัสดุที่ใช้ทำปานซอยส่วนมากมักทำจากโลหะอย่างสังกะสี การสืบทอดศิลปะลายไต ไม่มีสถาบันการศึกษาที่สอนอย่างจริงจัง ผู้ที่สามารถเขียนลายไตได้และมีผลงานปรากฏ ส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลที่มีความสนใจและอุปนิสัยเอนมเียงไปในด้านศิลปะกับการเขียนลาย เมื่อพบลวดลายที่สวยงามก็จะหัดเขียนเลียนแบบจนสามารถเขียนได้ดีเท่าหรือดีกว่า บางครั้งก็จะได้รับคำแนะนำเพิ่มเติมจากผู้ชำนาญคำแนะนำส่วนใหญ่จะเป็นข้อเสนอแนะให้แก้ไขให้พัฒนาฝีมือมากขึ้น

10. แนวทางการอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีศิลปะใหญ่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีซึ่งเป็นศิลปะของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญเพื่อรักษามรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป แนวทางที่อาจช่วยในการอนุรักษ์มีดังนี้

1) การถ่ายทอดความรู้และการศึกษาด้านศิลปะลายฉลุสังกะสี บันทึกและสำรวจทำการบันทึกลักษณะและวิธีการทำงานของลายฉลุสังกะสี รวมถึงประวัติและความหมายทางวัฒนธรรม ศึกษาเทคนิคการทำลายฉลุและวัสดุที่ใช้ เพื่อเข้าใจและเรียนรู้วิธีการทำให้สามารถถ่ายทอดให้กับรุ่นถัดไป

2) การส่งเสริมและยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยการฝึกอบรม จัดหลักสูตรฝึกอบรมให้กับคนรุ่นใหม่ในชุมชน เพื่อถ่ายทอดทักษะและเทคนิคในการทำลายฉลุ การสร้างการรับรู้ การส่งเสริมการรับรู้เกี่ยวกับศิลปะลายฉลุผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดนิทรรศการ การสอนศิลปะในโรงเรียน

3) การบำรุงรักษา การซ่อมแซม ดูแลและซ่อมแซมลายฉลุสังกะสีที่มีความเสื่อมสภาพเพื่อให้คงสภาพดี การป้องกัน ใช้วัสดุที่เหมาะสมในการป้องกันการสึกกร่อนจากสภาพอากาศและการกัดกร่อน

4) การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศิลปะ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว สร้างเส้นทางท่องเที่ยวหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับลายฉลุสังกะสี เพื่อเพิ่มการรับรู้และสร้างรายได้ให้กับชุมชน การจัดงานเทศกาล จัดงานเทศกาลหรือกิจกรรมที่เน้นศิลปะลายฉลุ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว

เที่ยวและสร้างความตระหนักรู้

5) การสนับสนุนจากหน่วยงาน การร่วมมือกับหน่วยงานท้องถิ่น ทำงานร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่นหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนและสร้างโครงการอนุรักษ์ รัฐบาลหรือองค์กรที่สนับสนุนการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมมีแผนงานส่งเสริมสนับสนุนอย่างชัดเจน

การอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีไม่เพียงแต่เป็นการรักษาศิลปะและวัฒนธรรม แต่ยังเป็นการรักษาความเป็นเอกลักษณ์และตัวตนของชุมชนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนอีกด้วย

สรุป

ชาวไทใหญ่ก็ได้ก่อเริ่มที่จะมีประเพณีเป็นของตัวเองที่เรียกว่าประเพณีออกพรรษาตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จุดเริ่มต้นของประเพณีออกพรรษาในอำเภอแม่สะเรียงดำเนินมาเมื่อไรไม่ได้ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน เพียงแต่ได้รับการสืบทอดมานานตามคำบอกเล่า การอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีศิลปะไทใหญ่จะดำเนินการโดยวิธีสืบทอดศิลปะการเขียนลายไตในปัจจุบัน คือ การฝึกทำงานไปพร้อมกับหัวหน้าครอบครัวช่างหรือไปสมัครเป็นลูกมือทำงานกับช่างผู้ชำนาญฝึกไปกับการเรียนรู้ศิลปะนั้น ๆ เมื่อมีความชำนาญพอสมควรแล้ว สล่า หรือผู้ชำนาญการก็จะมอบหมายงานให้ทำและคอยช่วยเหลือแนะนำเท่าที่จำเป็น เมื่อมีความชำนาญเพียงพอแล้วก็จะแยกตัวออกไปรับงาน หรือ ประกอบอาชีพทางช่างต่อไป เมื่อถึงขั้นนี้แล้ว ชาวบ้านที่มีความสนใจมีความเฉลียวฉลาดและมีพรสวรรค์ในด้านช่างก็จะคิดประดิษฐ์ลวดลาย ตามแนวคิดและความถนัดของตนเอง จนเป็นลายสัญลักษณ์ประจำตัวของช่างคนนั้น กลุ่มช่างศิลป์เมื่อเห็นสิ่งก่อสร้างหรือสิ่งประดิษฐ์ก็จะบอกได้ทันที ว่างานชิ้นนั้นเป็นฝีมือของใคร ภูมิปัญญาชาวบ้านบางคนก็สามารถพัฒนางานของตนได้ก้าวหน้ากว่าสล่าที่เคยฝึกสอนตนมาก็มีทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่ฝึกฝนและพรสวรรค์ของแต่ละบุคคล

ข้อเสนอแนะ

การอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีศิลปะไทใหญ่สามารถทำได้โดยการนำเสนอข้อเสนอแนะแนวทางการดำเนินการที่มีประสิทธิภาพ มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างความตระหนักในชุมชน ทำให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสี และกระตุ้นให้มีการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ การสร้างกลุ่มผู้สนใจ สร้างกลุ่มหรือสมาคมที่สนใจในการอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์

2. การพัฒนาเทคโนโลยี การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้เทคโนโลยีในการบันทึกและ

จัดการข้อมูล เช่น การใช้ระบบฐานข้อมูลดิจิทัลและการสแกน 3D เพื่อการอนุรักษ์และศึกษายาผล
การอนุรักษ์ยาผลสังกะสีศิลปะใหญ่ต้องการความร่วมมือจากหลายฝ่าย รวมถึง
ชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ องค์กรทางวัฒนธรรม และผู้สนใจทั่วไป เพื่อรักษามรดกทางวัฒนธรรม
นี้ให้คงอยู่และถูกส่งต่อไปยังรุ่นถัดไป

บรรณานุกรม

- พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. (2550). **ภูมิปัญญาพัฒนาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
นเรศวร วิทยาเขตพะเยา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500**.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2549). **ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน**.
แม่ฮ่องสอน: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน.
- สุทัศน์ กันทะมา. (2542). **การคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยใหญ่**. เชียงใหม่:
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รูปแบบและวิธีการของการเข้าปริวาสกรรมในล้านนา Forms and Methods of Entering into Religious Life in Lanna

พระมหาญาณะ คล้ายสุข

Phamahayana klaysuk

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: Yanaaklaysuk62@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการการเข้าปริวาสกรรมในล้านนาในด้านรูปแบบและวิธีการปฏิบัติ ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่า การเข้าปริวาสกรรมเป็นสังฆกรรมของสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงบัญญัติ มอบให้คณะสงฆ์เป็นผู้ดูแลและจัดการกันเอง โดยพระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติระเบียบวิธีการ เรียกว่า การประพติวุฒฐานวิธี เป็นวิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส การเข้าปริวาสกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้ประพตูปฏิบัติตามพระวินัยมาอย่างเคร่งครัด ตั้งแต่อดีต สำหรับการเข้าปริวาสกรรมในล้านนาเริ่มมีเมื่อล้านนาได้นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท ในอดีตการจัดปริวาสไม่ง่าย เพราะการคมนาคมลำบาก การติดต่อสื่อสารไปต่างจังหวัดเป็นเรื่องยาก วัดที่นิยมจัดปริวาสกรรมในล้านนา คือ วัดพระพุทธบาทตากผ้า อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน และวัดน้ำบ่อหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบันการจัดปริวาสกรรมนั้นเรื่องของระเบียบวิธีการ พระวินัยบัญญัติ ยังคงปฏิบัติตามปกติเหมือนในอดีตจะแตกต่างกันก็เพียงสิ่งแวดล้อมที่ผู้จัดได้บูรณาการให้มีการปฏิบัติธรรมควบคู่ไป จึงมีทั้งพระสงฆ์และฆราวาสปฏิบัติธรรมร่วมกัน บางวัดมีการส่งเสริมการทำบุญหาปัจจัยทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วย

คำสำคัญ : การเข้าปริวาสกรรม, ล้านนา, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study the practice of Parivasa in Lanna in terms of form and practice. The method used is to analyze documents and related research.

The results of the study found that Parivasa is a Sangha activity of the monks that the Lord Buddha prescribed and assigned the Sangha to take care of and manage by themselves. The Lord Buddha prescribed the rules and procedures called the Wutthanavithi practice as a method to escape from the Sanghatisesa offense. Parivasa in Theravada Buddhism has been strictly practiced according to the Vinaya since the past. Parivasa in Lanna began when Lanna accepted Theravada Buddhism. In the past, organizing Parivasa was not easy because transportation was difficult. Communication to other provinces was difficult. The temples that were popular for organizing Parivasa in Lanna were Wat Phra Phutthabat Tak Pha, Pa Sang District, Lamphun Province and Wat Nam Bo Luang, San Pa Tong District, Chiang Mai Province. At present, organizing Parivasa still follows the same rules and procedures as in the past. The only difference is the environment that the organizers have integrated to allow for the practice of Dhamma together. Therefore, both monks and laymen practice Dhamma together. Some temples also promote merit-making to support Buddhism.

Keywords: Entering the retreat, Lanna, Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ล้านนาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางของล้านนาและมีความรุ่งเรืองทางด้านการเมืองการปกครองทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองตามไปด้วย เพราะพระมหากษัตริย์ของล้านนาทุกพระองค์มีความเชื่อและเลื่อมใสในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้นำหลักคำสอนนั้นมาประพฤติปฏิบัติตั้งจะเห็นได้จากการสร้างวัดวาอาราม เช่น ในสมัยของพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1985-2020) ซึ่งเป็นยุคที่พระพุทธศาสนาในล้านนาเจริญรุ่งเรืองที่สุด เรียกว่าเป็นยุคทอง

ของพระพุทธศาสนาในล้านนา (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2541: 38) ในสมัยของพระองค์ได้มีการชำระพระไตรปิฎก หรือเรียกว่าการทำสังคายนาครั้งแรกในประเทศไทย ทำให้พระพุทธศาสนาอยู่กับคนล้านนาโดยตลอด แสดงให้เห็นว่าคนล้านนาเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาประพฤติปฏิบัติ ทำให้มีลักษณะอุปนิสัยอ่อนน้อมโอ้อ้อมอารีมีความเอื้อเฟื้อเพราะมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจ ตลอดถึงพระสงฆ์ซึ่งเป็นหน่อเนื้อของพระพุทธศาสนาที่ยึดมั่นในหลักคำสอนและการปฏิบัติตนเพื่อให้ถึงความหลุดพ้น

การเข้ากรรม นอกจากจะเป็นการปฏิบัติในการสำรวมกาย วาจาและใจ เพื่อขัดเกลากิเลสให้เบาบางของพระภิกษุโดยตรง ซึ่งเรียกว่าการฝึกฝนอบรมในศีล สมาธิปัญญา ทั้งยังเป็นการเผยแผ่สืบต่อพระพุทธศาสนาด้วย การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีหลากหลายรูปแบบหลากหลายวิธี อยู่ที่ผู้เผยแผ่จะมีความชำนาญในทางด้านใดที่จะสามารถสร้างความศรัทธาของชาวบ้านได้ การเข้ากรรม เป็นอีกวิธีหนึ่ง และเป็นรูปแบบที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความเลื่อมใสในข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์และหลักคำสอน เพราะว่าการเข้ากรรม หรือการปฏิบัติธรรมเป็นการนำเอาสาระที่มีอยู่ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักไว้ในส่วนของวิปัสสนากัมมัฏฐานฐานและที่ปรากฏอยู่ในหลักธุดงค์ 13 ข้อในสมัยพุทธกาลก็มีพระสาวกหลายท่านที่ได้รับการยกย่องในข้อปฏิบัติได้แก่ พระมหากัสสปเถระ ที่เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางปฏิบัติด้านธุดงค์

ในสมัยปัจจุบันที่สถานการณ์ของโลกได้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้สังคมความเป็นอยู่ของพุทธบริษัทและวิธีการปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อให้เข้าสู่เป้าหมายอาจปรับหรือเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัยตามสถานการณ์การเข้ากรรมของล้านนาที่เริ่มมาจากการประพฤติปฏิบัติในรูปแบบของธุดงค์วัตรและการปฏิบัติธรรมได้แปรเปลี่ยนไป เหลือไว้อยู่เพียงไม่กี่ประเภท อีกทั้งยังปฏิบัติไม่เหมือนกันทำให้การเข้ากรรมที่ปรากฏในล้านนามีความแตกต่างจากการเข้ากรรมหรือการปฏิบัติธรรมในภาคอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านพิธีกรรม รูปแบบ และแนวทางในการปฏิบัติตนที่ต่างกันไปที่ยึดหลักของอาจารย์ที่ได้สั่งสอนและถ่ายทอดสืบต่อกันมา ทำให้เกิดภาวะหรือปรากฏการณ์ที่ต่างฝ่ายต่างปฏิบัติที่ยึดถือตามแบบมาบางแห่งได้เปลี่ยนแปลงไป การเข้ากรรมจึงเป็นเพียงคำที่กล่าวขึ้นในภาพรวมเท่านั้น แต่การปฏิบัติไม่สอดคล้องรูปแบบและแนวทางที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้

ปริวาสกรรม คือ การประพฤติวุฒฐานวิธี ออกจากอาบัติ สังฆาทิเสส 13 ข้อ ข้อใดข้อหนึ่ง ตามจำนวนของการปกปิด ตลอดจนถึง ที่ระลึกไม่ได้ เป็นต้น ปริวาสกรรมในล้านนาไม่นับเป็นประเพณีหรือวัฒนธรรมของชาวล้านนา เพราะเป็นระเบียบวินัย วิธีการของคณะสงฆ์เท่านั้น ส่วนการจัดงานเข้าปริวาสนั้น แต่ละวัดก็มีวิธีการที่ต่างกันไป บางวัดจัดรวมกับการบวชเนกขัมมะ ไปด้วยพร้อมกัน บางวัดจัดงานหาปัจจัยสร้างวัด บางวัดจัดเพื่อช่วยอนุเคราะห์

พระภิกษุอย่างแท้จริง แต่ก็มีญาติโยมมาร่วมทำบุญ ใส่บาตร เลี้ยงเพล เป็นต้น เรื่องของบุญ ชาวพุทธศาสนิกชน เมื่อมีพระมารวมกันจำนวนมาก ทำให้ชาวพุทธมาสั่งสมบุญบารมีของตน ตามความเชื่อ

งานปริวาสกรรม ในภาคเหนือล้านนา ไม่ค่อยมีให้เห็นมากนักเพราะมิได้เป็น ประเพณีงานบุญประจำปีเหมือนงานบุญทั่วไปทั่วไป ถ้าพูดถึงงานเข้ากรรม ทางล้านนานิยม คือ การเข้ากรรม แบบถือนุฏดงค์วัตร มีการอยู่ป่าช้า เรียกว่าโสสานกรรม เป็นต้น งานปริวาส กรรมเป็นงานที่มีขั้นตอนการปฏิบัติที่ซับซ้อนมากมาย ดังนั้นผู้ที่จัดต้องมีความรู้ ความสามารถ มีบารมี ในการที่จะดูแลพระภิกษุที่เข้าร่วมในงานปริวาสกรรม อีกทั้งพระอาจารย์กรรม ก็ต้องมี ความรู้ความสามารถ ในการที่จะควบคุม ดูแล ให้ความรู้แก่ผู้เข้าร่วมปริวาสกรรมได้ ตั้งแต่ต้น จนจบ จึงทำให้ล้านนา ภาคเหนือไม่ค่อยจะมีการจัดปริวาสและเข้าปริวาสได้ จะมีก็วัดที่ใหญ่ วัดที่มีครูบาอาจารย์ พระเถระที่มีบารมีเท่านั้น การเข้าปริวาสกรรมในล้านนา สำหรับพระ ภิกษุภาคเหนือ ดูเหมือนไม่ให้ความสำคัญมากนัก อาจคิดว่าเป็นการประพาศวัตรเพื่อออก จากอาบัติเท่านั้น ท่านที่ไม่ต้องอาบัติ ก็ไม่จำเป็นต้องไปเข้าปริวาสกรรม เป็นต้น จึงเป็นที่มา และวัตถุประสงค์ของการเขียนบทความนี้ ผู้เขียนมีความมุ่งหมายที่จะเสนอรูปแบบและวิธีการ ปฏิบัติเข้าปริวาสในล้านนาให้มีความถูกต้องตามพระธรรมวินัย

เนื้อหา

1. ความหมายของการเข้ากรรม

การเข้ากรรม หมายถึงการอยู่ปริวาสกรรมของภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ซึ่งเรื่อง ของอาบัตินี้เป็นเรื่องของพระที่ล่วงละเมิดพระวินัยหรือศีลแล้วเกิดโทษหรือความผิด เมื่อเกิด โทษแล้วก็ต้องมีการลงโทษอันเป็นเรื่องธรรมดาของการอยู่ร่วมกันในสังคม ต้องมีขอบเขตของ สังคม หรือกฎระเบียบต่าง ๆ ที่สังคมนั้นๆ บัญญัติขึ้น เพื่อเป็นการป้องกันรักษาคนหมู่มากหรือ สังคมส่วนรวมไม่ให้เกิดความเสียหายต่อระบบของสังคม

การเข้ากรรม หมายถึง กัมมัญฐานข้อปฏิบัติให้ชีวิตมีความสุขในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ และเป็นความหวังอันไพเราะเมื่อจากโลกนี้ไป ผู้ที่ไม่เคยฝึกกัมมัญฐาน ย่อมเป็นผู้ที่ถูกนิรณห์เข้า ครอบง่าจะไม่พบกับคำว่าสุขกายสุขใจเลย (หนานปวงคำ ต้อยเขียว, 2530)

การเข้ากรรม หมายถึง การเข้าปริวาสกรรม เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเมื่อพระภิกษุใน พระพุทธศาสนาต้องล่วงอาบัติสังฆาทิเสส ด้วยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม หากจะให้พ้นอาบัติที่ ต้องล่วงนั้นก็ต้องอยู่ก่าคือเข้าปริวาสกรรมจึงจะพ้นได้ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 2, 2542: 121)

พระมหาเสกสสร อุกคบุณฺโณ (ม.ป.ป.: 16) ให้ความหมายของการเข้ากรรม ว่าการเข้ากรรม คือการปฏิบัติธรรมที่ได้ตั้งสมาทานอธิษฐานเอาธุดงค์วัตรในข้อใดข้อหนึ่งหรือหลาย ๆ ข้อ ตามกำลังที่จะปฏิบัติได้ฝึกหัดเป็นคนมักน้อย สันโดษ อยู่อย่างเรียบง่าย มีพุทธานุสสติ และอธิณหปัจจเวกขณะ เป็นต้น

จากความหมายที่กล่าวมา สรุปได้ว่าการเข้ากรรม หรืออยู่กำ เป็นการปฏิบัติเพื่อชำระจิตใจให้สะอาดด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อเป็นการสำรวมจิตใจของผู้ปฏิบัติพระสงฆ์อยู่กำหรือเข้ากำ เพราะจะต้องกำกิน กำอยู่ คือ สังวร หรือ สำรวมความประพฤติกุศลทุกอย่าง โดยเคร่งครัด เพื่อต้องการบรรเทาความห้วงหาอาลัยต่อวัตถุข้าวของที่ได้รับจากการถวาย โดยพยายามผ่อนคลายการยึดติดทั้งปวง พร้อมกันนั้นก็ชวนผู้ต้องการบำเพ็ญภาวนาทั้งที่เป็นสามเณรและประชาชนไปบำเพ็ญศีลและภาวนาร่วมกันด้วย

การเข้าปริวาสกรรม

ปริวาสกรรม หมายถึง พิธีกรรมที่จัดขึ้นเมื่อพระภิกษุต้องล่วงอาบัติสังฆาทิเสส หากจะพ้นอาบัติที่ต้องล่วงไปก็ต้องอยู่กำหรืออยู่ปริวาสกรรมจึงจะพ้นได้ การเข้าปริวาสกรรมของภิกษุในแต่ละภาคแต่ละท้องถิ่น อาจมีความแตกต่างกันไปในด้านพิธีกรรม (พระครูเวฬุวนพิทักษ์, 2547: 3)

การเข้ากรรมของพระภิกษุนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันมาตั้งแต่โบราณกาล เป็นการทำให้พระภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ได้มีโอกาสชำระสิ่งที่กระทำอันเป็นความผิดทางพระวินัย เพื่อให้การกระทำนั้นเป็นไปตามความบริสุทธิ์ ปราศจากความเศร้าหมอง ดังมีเรื่องกล่าวครั้งนั้น มีพระภิกษุรูปหนึ่งล่องเรือไปตามแม่น้ำ คงคา ได้เอามือไปจับใบตะไคร้หน้าหาด เข้าใจว่าเป็นอาบัติเพียงเล็กน้อย จึงมิได้แสดงอาบัติต่อมา แม้ว่าพระภิกษุรูปนั้นจะปฏิบัติธรรมอยู่ในป่าเป็นเวลานานก็ยังคงนึกอยู่เสมอว่า ตนต้องอาบัติอยากใคร่แสดงอาบัติ แต่ไม่มีพระภิกษุรับแสดงครั้นเมื่อพระภิกษุรูปดังกล่าวมรณภาพ แล้ว ก็ไปเกิดเป็นนาคชื่อเอรภักต (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 182: 90) จากเหตุเพียงอาบัติเล็กน้อยเพียงเป็นอาบัติเบายังมีกรรมติดตัวขนาดนี้ ถ้าเป็นอาบัติหนักก็คงจะบาปมากกว่านี้ ดังนั้นจึงจัดให้มีการอยู่ปริวาสกรรมเพื่อให้พ้นจากอาบัติ

การเข้าปริวาสกรรม เป็นการกระทำเพื่อให้พระที่ต้องอาบัติที่หนักรอลงมาจากปาราชิกทำพิธี “อุทฺธานวธี” ซึ่งเป็นระเบียบอันเป็นเครื่องออกจากอาบัติอันเป็นพิธีกรรมที่ทำให้จิตใจไม่มัวหมอง หรืออีกนัยหนึ่งเพื่อระลึกถึงการกระทำอันเป็นบาปที่ทำมา ตลอดเข้าพรรษา 9 หรือตั้งแต่กำเนิด การเข้าปริวาสกรรมของพระภิกษุเป็นการทดแทนการอยู่กรรมของมารดาที่แสนจะทรमानในขณะตั้งครรภ์ซึ่งชาวล้านนาถือว่าเป็นการทดแทนคุณของมารดาที่ได้ประคับ

ประคองลูกน้อยที่อยู่ในครรภ์ตลอดระยะเวลา 9 เดือน และหลังคลอดแล้วต้องทนทุกข์ทรมานในเรื่องอาหารการกินเพื่อให้ลูกน้อยได้มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์

โทษจากการล่วงละเมิด สิกขาบท 13 ที่ทำให้เป็นอาบัติสังฆาทิเสส (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 240-431: 255-459) คือ

- 1) ทำน้ำอสุจิคเลื้อน
- 2) แตะต้องสัมผัสกายสตรี
- 3) พุดเกี่ยวพาราสีสตรี
- 4) พุดจาให้สตรีบำเรอกามให้
- 5) ทำตัวเป็นพอสื่อ
- 6) สร้างกุฎิด้วยการขอ
- 7) มีเจ้าภาพสร้างกุฎิให้แต่ไม่ให้สงฆ์แสดงที่ก่อน
- 8) ใส่ความว่าปาราชิกโดยไม่มีมูล
- 9) แกล้งสมมติแล้วใส่ความว่าปาราชิกโดยไม่มีมูล
- 10) ทำสงฆ์แตกแยก(สังฆเภท)
- 11) เข้าข้างภิกษุที่ทำสงฆ์แตกแยก
- 12) ภิกษุทำตนเป็นคนหัวดี
- 13) ประจบสอพลอคฤหัสถ์

ทั้ง 13 ถ้าพระภิกษุไปล่วงละเมิดเข้าแล้ว ถือเป็นอาบัติหนัก เรียกว่า ครุกาบัติ แต่สามารถที่จะแก้ไขได้ เรียกว่า “สเทกัจฉา” วิธีการแก้ไข ก็คือการเข้าปริวาสกรรม นั่นเอง การปฏิบัติประพฤตัตว์ทั้งหมดนั้นเรียกว่า “ประพฤตวิภูฐานวิธี” เพื่อออกจากอาบัติสังฆาทิเสส

การเข้าปริวาสกรรมของล้านนาในอดีต

การเข้าปริวาสกรรมในสังคมล้านนานั้นจะพบว่าพระภิกษุจากทั่วสารทิศนิยมมาเข้าปริวาสกรรมในล้านนาส่วนมากจะเป็นจังหวัดที่ใกล้เคียง ส่วนพระที่ท่านจาริกมาทางร่วมเข้าปริวาสกรรมในภาคเหนือ ซึ่งแม้การเดินทางจะไม่ค่อยสะดวก แต่ก็ยังมีพระอาคันตุกะจากจังหวัดอื่นได้เข้ามาเข้าร่วมปริวาสอยู่ประจำ ด้วยความเคารพเลื่อมใสในครูบาอาจารย์ทางภาคเหนือ อีกทั้งสถานที่จัดเป็นพื้นที่สัปปายะ ในเรื่องของอากาศ อาหาร อาวาส บุคคล เป็นสถานที่ที่มีความสะดวกเหมาะสม มีข้อปฏิบัติตามหลักพระวินัย เช่น ในอดีต วัดน้ำบ่อหลวง ในอดีต ครูบาอินทจักรรักษา จะจัดเข้าปริวาส แรม 8 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี ซึ่งมีพระเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก วัดพระพุทธบาทตากผ้า ในสมัยครูบาพรหมจักร ยังไม่ละสังขารไป ก็จัดเป็นประจำทุกปี เป็นต้น ปัจจุบัน บางวัดเมื่อครูบาอาจารย์มรณภาพไปก็ไม่ได้จัดปริวาสกรรมอีกก็มี

เช่น วัดพระพุทธรูปบาทตากผ้า เป็นต้น ปัจจุบัน การจัดปริวาสกรรม ในภาคเหนือล้านนา ก็ยังมีอยู่หลายจังหวัด บางวัดจัดทุกปี บางวัดจัดตามสถานการณ์ โดยเฉพาะ หลายปีที่ผ่านมาช่วงโควิดระบาด ทำให้ไม่สามารถจัด ปริวาสได้เลย ปัจจุบัน ยังคงมีวัดที่จัดเพื่ออนุเคราะห์ภิกษุอยู่ทุกปี เพื่อเป็นการรักษาวิธีการชำระศีลที่ต้องอาศัยคณะสงฆ์หมู่ใหญ่ในการจัดปริวาสกรรม พระพุทธศาสนาในล้านนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การเข้าปริวาสต่างจากอดีต เพราะปัจจุบันมีความก้าวหน้าในหลายด้านเช่น การศึกษา การคมนาคม การสื่อสาร ทำให้มีพระอาคันตุกะจากภาคต่าง ๆ ได้เดินทางมาเข้าร่วมปริวาสได้ง่ายกว่าในอดีต และในปัจจุบันการประพฤติวัตรนั้น บางวัดก็ไม่ได้มีการปฏิบัติธรรม ไม่มีระเบียบบังคับมาก ปล่อยให้พระแต่ละท่านปฏิบัติกันเอง ทำให้เหมือนมีเวลาว่าง จึงมีพระที่ชอบเครื่องกลางของคลัง นำพระมาแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน อีกทั้งร้านค้าที่ขายของเกี่ยวข้องกับพระภิกษุก็ได้มาตั้งร้านด้วย มีทั้งร้านทำกรอบพระ ร้านขายวัสดุภัณฑ์สำหรับพระ แม่ค้า พ่อค้าสลากรกินแบ่งรัฐบาล เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว จะมีการทำให้การประพฤติวิภูฐานวิธี โมฆะหรือไม่นั้น คงอยู่ที่ตัวภิกษุแต่ละท่านเอง ซึ่งข้อวัตรปฏิบัติ ลำดับขั้นการให้ ปริวาส มานัต และอัพมาน ยังคงเป็นปกติ และปัจจุบันได้มีการดูแลเป็นอย่างดี จากบริษัททั้ง 4 ช่วยเหลือ เจือจุน ส่งเสริมพระดี ประจานพระไม่ดี ขับพระไม่ดีออกจากความเป็นพระ เพื่อรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาให้ยืนยาว ไปจนถึง 5000 ปี ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดทั้งสิ้นก็เป็นไปตามโลก

งานสังฆกรรมที่ต้องอาศัยพระสงฆ์หมู่ใหญ่ ก็คือการจัดปริวาสกรรม เป็นสังฆกรรมที่สำคัญมาก แม้จะเป็นการทำเพื่อชำระศีลก็ตาม พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น พระภิกษุที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ควรศึกษาวิธีการ ส่งเสริม ให้ความรู้ เพื่อการสืบไว้ ซึ่งวิธีการนี้ให้ยืนยาวสืบไป พระพุทธองค์ทรงให้วิธีการแล้ว เราพระภิกษุสงฆ์ ควรรักษาไว้ให้คู่ไปกับพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อไป แน่นอนที่สุดปัจจุบันสิ่งแวดล้อมภายนอกย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาของมัน แต่ข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ยังคงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นจึงทำให้พระภิกษุผู้ที่จะเข้าปริวาสกรรม เพื่อชำระศีลนั้นมีความมั่นใจใน สังฆกรรมนี้ โดยไม่ต้องลังเลสงสัย ทำให้กลายเป็นผู้ที่พระสงฆ์ยกเข้าหมู่ เพื่อให้ประพฤติปฏิบัติตนเพื่อพ้นทุกข์ต่อไป

รูปแบบและวิธีการของการเข้าปริวาสกรรมในล้านนา

1) รูปแบบของการเข้าปริวาสกรรม

พิธีกรรมที่ทำให้พระภิกษุที่ต้องอาบัติได้แสดงอาบัติเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์กับตัวของผู้นั้น ต้องอาบัติสังฆาทิเสส เรียกว่าการเข้าปริวาสกรรม หรือการเข้ากำ (อ่านว่า “เข้ากำ”) เป็นพิธีกรรมที่ เพื่อให้พระภิกษุที่ต้องอาบัติได้แสดงอาบัติในแต่ละภาคจะไม่เหมือนกัน ในส่วนของล้านนานั้น สถานที่ที่จะเข้าปริวาสจะจัดขึ้นในวัด โดยศรัทธาชาวบ้านจะอำนวยความสะดวก

ด้วยการสร้างเพิงพัก ชั่วคราวทำด้วยฟางข้าวหรือตบหญ้าคาที่ว่า ตูบ ไว่รอบ ๆ วิหารหรืออุโบสถตามจำนวนภิกษุที่จะอยู่ กรรม ในระหว่างที่มีการเข้าปริวาสนั้น เขตแนวกำแพงของวัดนั้น ๆ ถือว่าเป็นเขตหวงห้ามสำหรับ ภิกษุอื่นที่จะล่วงล้ำเข้าไปไม่ได้เป็นเรื่องใหญ่ถือว่ากรรมอันนั้นเสียหาย พระปกกัตตต้องจับ พระภิกษุที่ล่วงล้ำเข้าไปทำโทษ หรือให้อยู่กักบังค้ออื่นด้วย ดังนั้น ประตู่วัดทุกประตูจึงมีตาแหลว เชือกคาเขียว และหลาปไม้ บอกกำหนดเขตการเข้าปริวาสแขวนหรือติดไว้ให้ทราบล่วงหน้า ดัง ตัวอย่างแบบฟอร์มของคำจารึกบนหลาปไม้ดังนี้

สมณธรรมมังคลคถา พระสังฆะเจ้าทั้ง 2 คณะหนสังฆปกติเจ้าหมายมีมหาสาธุเจ้า (บอกชื่อ) เปนเค้าแลหนกัมมระเจ้าหมายมีมหาสาธุครูบาเจ้า (บอกชื่อ) เปนเค้ากว่ากัมมระทั้งหลาย จักพร้อมกันเข้ายังสีลโสสานกัมมยังวัด (บอกชื่อวัด) ที่นี้ในวัน...เดือน จักพร้อมกันขึ้นอุโบสถในวัน...หื้อเสี่ยงปริยัตติยะในวัน...เดือน...จักขอเอายังวัตรมานตกัมมหื้อเสี่ยงปริยัตติปริพนธบวระมวลแล้วก็จึงได้มีหลาปไม้หนังสือ ตาแหลวมายักไว้ในมคคาวิถินที่นี้เพื่อจักห้ามยังครูบาและทุพระทั้งหลายอันได้ขึ้นล่องท่องเทียวไปมานี้ขออย่าได้เข้ายังหมวดหย่าและตาแหลว หลาปไม้หนังสืออันนี้เนอค่นว่าห้ามแล้วยังบ่ฟัง ยังเข้ามาผ่ายังกัมมแห่งตูเข้าทั้งหลายแท้ตั้งอัน ก็จักได้ยับเอาเปนโทษอันหนัก ทักไวอันใหญ่หื้อได้แจ้งแล บอกกล่าวหื้อรู้ชู้ตน (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 2, 2542: 231)

การเข้าปริวาสกรรม โดยสรุปศรัทธาชาวบ้านจะอำนวยความสะดวกด้วยการสร้างเพิงพักชั่วคราวทำด้วยฟางข้าวหรือตบหญ้าคาที่ว่า ตูบ ไว่รอบ ๆ วิหารหรืออุโบสถตามจำนวนภิกษุที่จะอยู่กรรม ในระหว่างที่มีการเข้าปริวาสนั้น เขตแนวกำแพงของวัดนั้น ๆ ถือว่าเป็นเขตหวงห้ามสำหรับภิกษุอื่นที่จะล่วงล้ำเข้าไปไม่ได้ซึ่งไม่เหมือนการเข้ากรรมในรูปแบบอื่นๆ

2) วิธีการของการเข้าปริวาสกรรม

ก่อนวันที่จะกระทำพิธีเข้าปริวาสกรรม มีการขึ้นท้าวทั้ง 4 คือการบูชาท้าวจตุโลกบาลเป็นการบอกกล่าวขอให้งานที่ทำขึ้นสำเร็จไปด้วยดีเมื่อถึงวันที่ทำพิธี พระภิกษุจะไปรวมตัวกันในวิหารหรืออุโบสถ มีพานดอกไม้ธูปเทียนจำนวนหลายพาน พานหนึ่งจัดดอกไม้ธูปเทียนเป็น 5 กอง เรียกว่าขันธ 5 โกลฐาก แล้วมอบให้พระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งกล่าวคำขอขมาแก้วเจ้า 5 โกลฐาก (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 2, 2542 :532-535) ดังนี้

คำบูชาพระแก้วเจ้า 5 โกลฐาก

สาธุโอกาส ภันเต	ข้าแต่พระไตรรัตน์ะผ่านแผ้ว
พระแก้วเจ้าห้าโกลฐาก	มีพระศรีสัพพัญญุตนะเป็นครูปราบโลก้า
แลพระอริยะสาวกะเจ้าตั้งแต่พระองค์	ดวงประเสริฐหาที่สุดปได้
เปนเค้าเปนประธาน	สืบสายยายมาดราบต่อเท่าเถิง

ในครากาละบัดนี้ ชูตนชูพระองค์
 อันเปนสังฆะปักกติมี....พระองค์
 กัมมาระทั่งมวลมมี พระองค์
 แก่สังฆะเจ้าทั้งมวล
 พระองค์ก็ได้เอากันมาสูในพระมหาวีหารสถาน
 เมื่อขอขมาแก้วเจ้า 5 โกฎากแล้วจึงแบ่งภิกษุออกเป็น 2 กลุ่ม คือภิกษุที่จะอยู่กรรม

ส่วนใหญ่จะเป็นภิกษุที่มีพรรษามาก เรียกกันว่า “สังฆกัมมระ” จะเป็นกลุ่มที่อยู่ปริวาสกรรม เป็นเหมือนนักโทษหรือถูกทัณฑ์กรรม ภิกษุอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเชื่อว่าตนบริสุทธิ์โดยมากจะเป็นภิกษุที่มีพรรษา อ่อนกว่าภิกษุกัมมระ เรียกกันว่า ปักกติบ้าง ปักกัต บ้าง พยัตตปฏิพละ บ้าง แต่ที่เรียกกัน โดยทั่วไปเรียกว่า ปักกัตต เป็นภิกษุที่คอยควบคุมภิกษุกัมมระให้กระทำผิดตามคลองพระวินัย มีจำนวนไม่น้อยกว่า 4 รูป นอกจากวันที่ออกปริวาส ภิกษุปักกัตตต้องมีตั้งแต่ 21 รูปขึ้นไป เมื่อรู้ว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้อยู่กรรม รูปใดเป็นตัวแทนกล่าวคำแต่งตั้งให้พระภิกษุฝ่ายกัมมระจะมีพานดอกไม้ธูปเทียน และมอบให้ภิกษุรูปหนึ่งเป็นตัวแทนกล่าวคำแต่งตั้งให้พระภิกษุอีกฝ่ายเป็น พระปักกัตตช่วย ดูแลสามเณรและชะโยมแทนท่านด้วย ดังนี้

คำกล่าวในการแต่งตั้งภิกษุปักกัตต

บัดนี้ผู้เข้าทั้งหลาย อันเปนพระคุณะ	สังฆะกัมมาระทั่งมวล
ประหมานว่าได้....องค์ มีมหาสังฆณาจารย์เจ้า	ต้นชื่อว่า..... เป็นประธาน
และครูบาอาจารย์เจ้า วัตวาอาราม	ตั้งมวลลจีผู้ของค์
ก่มีใจหลิ่งน้อมค้อมเข้ามาสู่	ในสิละโสสานกัมม
เพื่อจักชำระเสียยังอาบัติขันธะ	แลปฏิสันนะโทสาปัตติ
อันมีในกายขันธสันดานแห่งผู้เข้าทั้งหลาย	มีสังฆาทีเสสเป็นต้นฯ

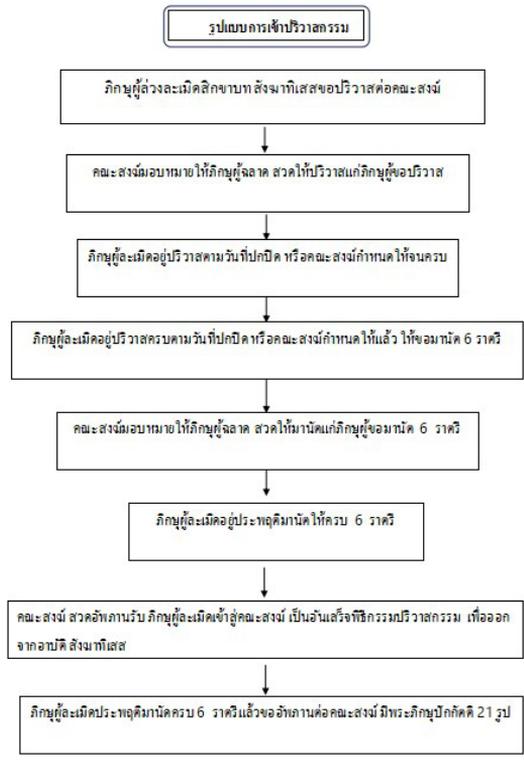
เมื่อกล่าวจบแล้วพระภิกษุกัมมระเอาพานดอกไม้ธูปเทียนประเคนให้แก่ภิกษุปักกัตตที่นั่งเรียงกันอยู่ด้านบน จากนั้นภิกษุกัมมระจะมีพานดอกไม้ ธูปเทียนอีกพานหนึ่ง เพื่อขอเอาวัตรปริวาสกรรม โดยให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในฝ่ายกัมมระเป็นผู้กล่าวทำนองเสนาะเช่นเดียวกัน

คำกล่าวขอปริวาส

สุนนตุเทวาวรรณาคา	อินทา จ พรหมมายมโลกัปปราชา
ธรรณีจตุตตา สิริมาภิธานา	อาวาสกรุขา มาตาปิตตา
บุพพการเทวา สปุพพาลาชาทิ	วตถุกา ปจรัตนปูชาทานั
โมทนตุ ปุณฺณั ปวรั วรทานเสฏฐะ	ตสม ตุมเห อนุโมทมานาฯ

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

รูปแบบและวิธีการของการเข้าปริวาสกรรมในล้านนา การที่พระภิกษุเข้าเข้าปริวาสกรรม เป็นพิธีกรรมที่ทำให้พระภิกษุที่ต้องอาบัติ ได้แสดงอาบัติ เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ องค์ความรู้ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

บทสรุป

การเข้าปริวาสกรรม ในล้านนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ข้อวัตรปฏิบัติทั้งหลายตามหลักพระวินัยไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เพราะพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทให้ความสำคัญต่อข้อวัตรปฏิบัติพระวินัยเป็นอย่างยิ่ง ในข้อที่ว่า ไม่เพิ่มเติม ไม่ยกเลิกสิกขาบท ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ คงความเป็นต้นฉบับ เพื่อเป็นหลักฐานอ้างอิง ในการค้นหาความจริง ความใกล้เคียงให้ได้มากที่สุด แม้สิ่งแวดล้อมภายนอกในการจัดปริวาสกรรมจะมีการเปลี่ยนแปลงไปก็ตาม การปฏิบัติวิภูฐานวิธี การเข้าปริวาสกรรม ของล้านนา ในอดีตจนถึงปัจจุบันนั้น ทางด้านข้อวัตรปฏิบัติไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่อย่างใด แต่สิ่งที่เปลี่ยนนั้นก็คือ สิ่งแวดล้อมภายนอก เช่น

วัดที่จัดปรีวาสะจะมีการบูรณาการ กับคณะศรีธาตยาติโยม ส่งเสริมการทำบุญ การปฏิบัติธรรม การหาทุน การเข้าบูชาพระ การสักยันต์ การตั้งร้านขายของ สังฆภัณฑ์ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นเพียง สิ่งประกอบของแต่ละวัดที่ท่านจะจัดขึ้นมา เพื่อสิ่งใดก็ตาม บางอย่าง เป็นไปตาม สถานการณ์บังคับ บางอย่างมีความจำเป็น บางอย่างเพื่อความสามัคคีเป็นอันดี ระหว่าง บริษัท ทั้ง 4 แต่มิได้มีผลกระทบต่อ การประพตัตวิตรปฏิบัติของพระที่ มาเข้าปรีวาสะกรรมชำระศีลของ ตนให้บริสุทธิ์แต่อย่างใด อาจจะมีการรบกวน ไม่สงบบ้าง แต่ได้ไม่ใช่ประเด็นในการผิดวิตรปฏิบัติของการเข้าปรีวาสะกรรม ดังนั้นเพื่อความมั่นคงเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาสืบไป อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมตามสังคมไปบ้าง

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2552). **พิธีกรรมและประเพณี ประเพณีขึ้นท้าวทั้งสี่**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.
- พระครูเวฬุวันพิทักษ์. (2547). **ประวัติสี่ครูบา**. เชียงใหม่: ดาวคอมพิวกราฟิกส์.
- พระมหาเสกสรร อุกคปัญโญ. (ม.ป.ป.). **เถระประวัติพระสุพรหมยานเถร**. เชียงใหม่: นวรัฐ การพิมพ์.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย. (2542). **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 2**. กรุงเทพมหานคร: ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สิริวัฒน์ คำวันสา. (2541). **ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก.
- หนานปวงคำ ต้อยเขียว. (2530). **มูลกัมมัญฐานรอม**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.